

Пушкар М.С., Пушкар М.Р.

**Інформаційні ресурси для бізнесу:
формування та використання**

Тернопіль - 2021

УДК 657
ББК 65.062
П 91

Рекомендовано вченою радою Західноукраїнського національного
університету (протокол № 8 від 28 квітня 2021)

П 91 Пушкар М.С., Пушкар М.Р. Інформаційні ресурси для бізнесу:
формування та використання. Тернопіль: Карт – бланш, 2021. 217 с.

Рецензенти:

Куцик П.О., доктор економічних наук, професор;

Рудницький В.С., доктор економічних наук, професор;

Гуцайлюк З.В., доктор економічних наук, професор.

Незважаючи на цінність інформації для управління бізнесом, цю категорію сучасного економічного буття все ще недостатньо усвідомлюють і використовують економісти та менеджери у якості ресурсу, який впливає на економічну ефективність роботи підприємств.

Проте, як стверджує фундаментальна фізика, інформація є атрибутом матерії, не менш важливим, ніж два інших - енергія та речовина, які в сукупності та взаємодії відображають основні властивості Всесвіту та його складових.

Якщо речовина та енергія фіксуються в економічній системі підприємства, як необхідні ресурси для виробництва продукції, робіт і послуг, оскільки вони формують собівартість продукції, то інформація практично до цього часу не увважається ресурсом і не знаходить належного застосування в економічній діяльності.

У монографії основну увагу читача акцентовано на проблемі дослідження інформаційного поля, як середовища підприємства, в якому формуються економічні факти про стан та зміни у складі об'єктів, що використовуються в господарській та фінансовій діяльності з метою їх перетворення в корисну інформацію для управління бізнесом.

ISBN 978-966-7952-64-8

О Пушкар М.С., Пушкар М.Р., 2021

О Карт – бланш, 2021

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Базові поняття про природу та зміст інформації	5
1.1. Природа інформації.....	
1.2. Інформація як філософська та економічна категорія	
1.3. Класифікація економічної інформації.....	
1.4. Роль інформації в економіці підприємства.....	
Розділ 2. Інформаційне поле як джерело інформації для бізнесу.....	
2.1. Розвиток методології інформаційної науки.....	
2.2. Інформаційне поле бізнесу.....	
2.3. Джерела бізнес – інформації.....	
2.4. Об'єкти інформації для бізнесу.....	
Розділ 3. Структура і функції інформаційної служби.....	
3.1. Сервісна функція інформаційної служби	
3.2. Процеси перетворення даних на інформацію.....	
3.3. Нетрадиційні методи отримання інформації для бізнесу.....	
3.4. Інформація для економічної безпеки підприємства.....	
Висновки	
Література	

Вступ

Фізики та космологи визнають «інформацію» одним з трьох основних атрибутів матерії, яка з двома іншими – речовиною й енергією, утворює Всесвіт і пронизує природу, суспільство та мислення людини.

Інформацію в суспільстві відносять до універсальних наукових категорій, без якої неможливе існування цивілізації. Викликає подив те, що властивості інформації, як категорії науки і практичної діяльності людей, тривалий історичний період майже не усвідомлювалася науковцями, а тим більш економістами та менеджерами, і, в той же час, вони активно і всебічно досліджували окремі сторони інформаційних властивостей речовини та енергії у повсякденній практичній діяльності.

Властивості Інформації почали досліджувати представники різних наук лише починаючи з другої половини ХХ століття, особливо після появи такої науки, як кібернетика, основи якої заклав та описав процес її функціонування у 1948 році Норберт Вінер (1894–1964) у книзі під назвою «Кібернетика, або управління і зв'язок у тварині і машині» та створення теорії систем Л. фон Берталанфі (1901–1972) у книзі «Загальна теорія систем – огляд проблем і результатів», яка опублікована в 1969 році.

Виникнення інтересу до проблем інформаційних ресурсів відбулося у досить пізній історичний період, коли розвинуті країни перейшли до нової постіндустріальної економічної формації, але це аж ніяк не означає, що раніше люди не знали нічого про неї, просто інформація тривалий час не була об'єктом спеціальних досліджень. Раніше зміст цього поняття носив невизначений характер і зводився до буденного мислення, що інформацією є будь - які повідомлення про будь - що.

Дослідження вченими властивостей інформації та інформаційних процесів довели, що реальність у всій її складності та постійній змінюваності розкривається лише через інформацію, як субстанцію матерії, що лежать в основі теорії пізнання.

Для економічного життя країни важливим компонентом існування і розвитку держави все більш важливого значення набувають інформаційні ресурси як елемент виробництва. Перехід до нової економічної формації, яка носить назву постіндустріального суспільства, неможливий без знань та інформаційних ресурсів, які здатні впливати на зменшення споживання традиційних обмежених ресурсів виробництва – речовини та енергії.

Перед економічною наукою і практикою стоять завдання щодо залучення у господарський оборот нових інформаційних ресурсів для потреб оперативного, тактичного та стратегічного рівнів управління бізнесом. Залучення інформації, як повноцінного економічного ресурсу, справляє революційний вплив не тільки на виробництво, а й на характер трудових відносин та функціонування усіх сфер суспільства. Процеси трансформації економіки під впливом кардинальних змін у продуктивних силах за умови використання знань персоналу, вимагає всебічного вивчення інформаційних ресурсів.

Завдання монографії полягає в тому, щоб привернути увагу економістів і менеджерів до проблеми генерування обліковою інформаційною службою достатнього обсягу інформаційних ресурсів для бізнесу і зробити свій скромний внесок у дослідження процесів раціонального збору й можливості обробки фактів господарської діяльності на запит менеджменту підприємств. З цією метою автори вводять у науковий оборот поняття «інформаційного поля», як основи отримання економічних фактів про господарську і фінансову діяльність підприємства та створення інтелектуальної інформаційної служби, структура якої здатна задовольнити різноманітні потреби користувачів.

Створення розвинутої інформаційної системи підприємства може бути успішною справою у тому випадку, коли будуть усвідомлені, перш за все, на теоретичному рівні ті проблеми, які згодом можна реалізувати на практиці. Ось чому автори зосереджують увагу читача на тих питаннях, які вимагають

дослідження цінності інформаційних ресурсів, їх класифікації, отримання фактів та їх перетворення в динамічну інформацію про минулі, сучасні та майбутні події, сподіваючись, у першу чергу, на те, що викладений матеріал сприятиме розробці креативної інформаційної системи для успішного бізнесу.

Однією з проблем формування інформації для бізнесу є залучення в науковий оборот поняття «інформаційного поля підприємства», що має принципово важливе значення для подальшого розвитку обліку, як зрілої науки про вимірювальний апарат результативності господарської та фінансової діяльності бізнесу.

«Інформаційне поле» в його теоретичному значенні являє собою особливу субстанцію матеріального світу, яка обмежена середовищем підприємства, де взаємодіють матеріальні, енергетичні, трудові, фінансові та інтелектуальні ресурси породжуючи факти і на їх основі економічну інформацію для системи управління.

Облік виконує роль сервісної служби, роль якої у структурі управління підприємством полягає у генеруванні інформації виходячи з особливих потреб менеджерів нижчого, середнього та вищого рівнів управління. Система управління об'єктивно ставить перед обліковою службою завдання дослідження інформаційного поля з точки зору отримання інформації, яка максимально наближена до можливостей цього поля отримати факти, перетворити їх в інформацію та задовольнити різноманітні запити користувачів.

Пункти монографії 1.1 і 1.2 розділу 1 та пункт 2.1 розділу 2 написано Пушкарем М.С., пункти 1.3 і 1.4 розділу 1, розділ 2 (крім пункту 2.1) та розділ 3 – Пушкарем М.Р.

Розділ 1. Базові поняття про природу та зміст Інформації

1.1. Природа інформації

Феномен поняття «інформація» стає об'єктом посиленої уваги з боку дослідників різних галузей наук. З точки зору філософів інформація є одним з компонентів матерії, яка може існувати у трьох нерозривних сутностях – як речовина, енергія та інформація. В економічній діяльності сутність матерії проявляється як матеріальні, енергетичні та інформаційні ресурси для виробництва різних благ.

Серед сутностей Всесвіту самим загадковим компонентом для людства видається сутність інформації та її властивостей, тому пізнання природи цієї складової матеріального світу має не тільки теоретичний, а й, у першу чергу, прагматичний інтерес.

Інформація породжується внаслідок взаємодії об'єктів матеріального світу, який об'єктивно існує поза волею людей та відображається в мисленні людей набуваючи ідеальної форми.

Інформація існує як категорія філософії, яка завжди пов'язана із суб'єктивним сприйняттям свідомістю людини об'єктивної дійсності, тому що об'єктивна реальність у всій її повноті не може бути відтворена у мисленні людини, оскільки мислення спрямовується на виявлення сутності та найбільш загального уявлення про найважливіші сторони реальних предметів, явищ і процесів. Мислення дає лише деяку приблизну копію реальних матеріальних об'єктів, енергетичних процесів та їх окремих суттєвих характеристик.

Закономірності функціонування матеріальних об'єктів пізнаються на науковому (вищому, теоретичному) рівні пізнання реальності, а окремі сторони і факти про об'єкти – на нижчому (емпіричному) рівні за допомогою органів відчуттів людини.

Отримані факти про окремі сторони і властивості об'єктів можна класифікувати у відповідності до обраних критеріїв, що розкривають ціннісні характеристики предметів, явищ і процесів, які постають перед нами, як «річ у собі».

Проте, отримані органами відчуття факти, не дають повної уяви про сутність предметів чи об'єктів. Сутність не проявляється із – зовні і не може бути пізнаною до того моменту, поки факти не будуть проаналізовані мисленням людини з метою з'ясування більш глибоких характеристик, які притаманні для даної групи фактів. Окремі емпіричні факти служать лише необхідним, але недостатнім, вихідним матеріалом для оцінки і прийняття рішень до того часу, поки вони не будуть оброблені за певними алгоритмами та осмислені людиною щодо сутності об'єктів матеріального світу (рис. 1.1):

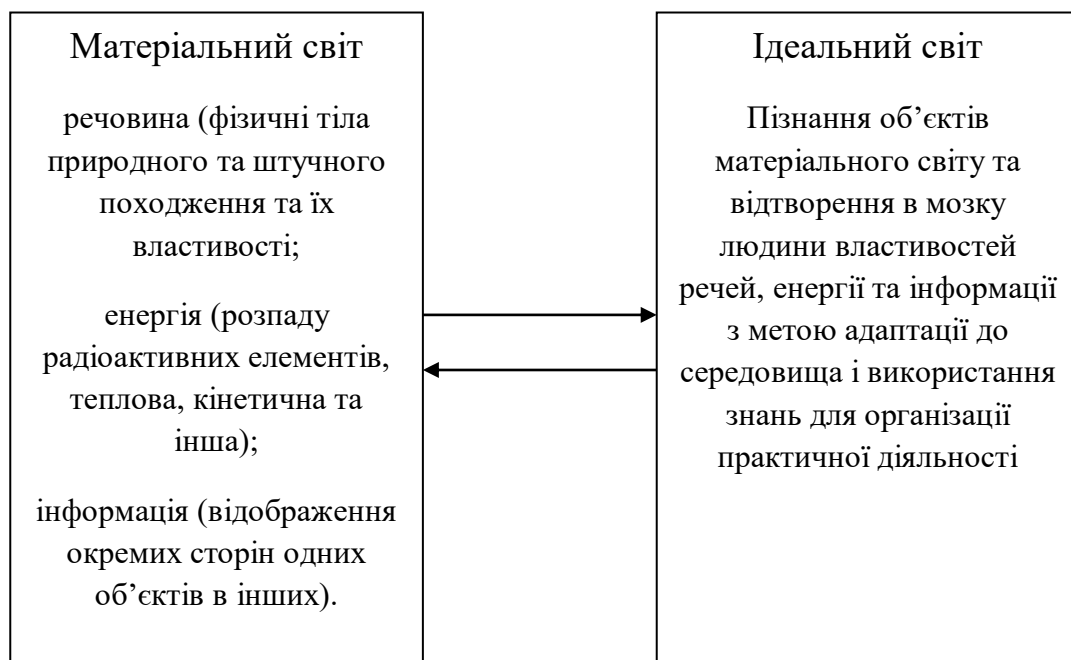

Рис 1.1. Взаємодія матеріального та ідеального світів

Зв'язок між матеріальним та ідеальним світами являє собою досить складний процес пізнання, який вивчає комплекс наук – логіка, філософія, психологія, лінгвістика, математика, фізика, економіка тощо.

Матеріальний світ пізнають за допомогою рецепторів (органів відчуття), а реальний – виключно на основі мислення людини. Хоча мислення є індивідуальним актом кожної окремої людини, але за допомогою логіки і понять, присвоєних речам, явищам і процесам, які виступають мовними конструкціями, мислення набуває загальнолюдського значення,

За допомогою понять і мовних конструкцій суспільство створює механізм пізнання реального світу перетворюючи його у мисленні в ідеальну форму сприйняття.

Інформація безпосередньо пов'язана із загальною властивістю матерії відображати різні аспекти і сторони одних об'єктів природи, суспільства і мислення людей в інших об'єктах.

Властивість відображення притаманна живій і неживій природі і, зокрема, людині. Будь - яке відображення стає носієм інформації про той об'єкт, який відображається в іншому. Глибина розкриття образу і деталей відображуваного об'єкта залежить від рівня і форми організації матерії та здатності мислення виділити та описати властивості матеріального світу. Априорі можна сказати, що мислення сприймає реальність з певним рівнем наближення до оригіналу і ніколи не передає її адекватно реальності. Копія не дорівнює оригіналу!

Так, взаємодія системи обліку з багатьма підсистемами підприємства породжує результат – відображення образу підприємства, коли події бізнесу знаходять свій відбиток в обліку за допомогою спеціальних цифрових кодів на умовних об'єктах (рахунках), що фіксують зміни в об'єктах спостереження на основі фактів господарської діяльності (збільшення чи зменшення у грошовому вимірнику). Така методологія отримання інформації дозволяє отримати віртуальний образ фінансової діяльності підприємства лише з певним наближенням до реальності.

За інформацією такого обліку неможливо уявити собі образ реального підприємства, як фізичного об'єкта, оскільки він базується на обмежених

фактах, оцінених в грошовій формі про події, явища і процеси та результати взаємодії факторів у процесі виробництва продукції, які відбуваються внаслідок активної діяльності людей на даному підприємстві. Результат діяльності людей дає уяву про динаміку розвитку чи занепаду економічної експансії підприємства та причино – наслідкові зв'язки між результатом роботи виконавців і впливом на нього факторів середовища й управлінських рішень працівників апарату управління у вартісному вираженні.

Внаслідок такої взаємодії виконавців та управлінців у процесі виробництва продукції, ми отримуємо на мові обліку фактичний інформаційний образ фінансової діяльності підприємства.

Такий образ підприємства не можна вважати адекватним природі економічної діяльності підприємств, оскільки він відповідає лише прийнятим у вимірювальній практиці обробки фактів, які були розроблені у часи пізнього періоду феодалізму в Європі (XV-XVI ст.), коли на певному історичному етапі розвитку суспільства виникли передумови формування обліку.

Однією з передумов розвитку облікової справи в Європі стало утворення і розвиток Ганзи, яка існувала протягом XIII –XVII століть).

Ганзейська ліга (унія) об'єднувала купців багатьох країн Європи (починаючи від міст – держав Італії, Франції, Іспанії, Швеції, Німеччини, Англії до міст Московії та Київської Русі), що об'єктивно вимагало прийняття єдиних правил торгівлі, єдиної валюти для розрахунків та обліку торгових оборотів і доходів від торгової діяльності.

Система торгового обліку формувалася, за свідченням науковців, саме у період XIII–XIV століть у найрозвинутіших країнах середньовічної Європи, а пізніше, коли почало формуватися індустріальне суспільство починаючи з XVIII століття, набув розвитку галузевий облік (різні галузі промисловості, сільського господарства, будівництва тощо).

Якщо образ обліку, штучно створеного людьми для системи торгової справи, задовольняв потреби одного користувача – купця, то галузевий облік

повинен був трансформуватися в такому напрямі, щоби адекватно природі бізнесу можна було відображати реальну складність економічної діяльності підприємства.

Практика показала, що облік за парадигмою середньовіччя, який орієнтований на потреби купця, не може відтворити в достатній мірі складний інформаційний образ бізнес - процесів економічної та фінансової діяльності підприємства. Цей образ недостатньо розкривається для працівників сфери управління, оскільки значна кількість факторів впливу середовища на бізнес залишається поза увагою менеджерів. Проте, з розширенням знань про сутність природи підприємства, як частини матеріального світу, його образ набуває глибшого розуміння через отримання додаткової інформації новими підсистемами загальної системи обліку, зокрема про логістичні витрати, які зараз окремо не відображають у підсистемі фінансовому обліку, але контроль за ними доцільно організувати в окремій підсистемі управлінського обліку, оскільки такі витрати в собівартості продукції становлять від 15 до 40% [1].

Також виникає необхідність в інформації для системи управління про витрати на адміністрування, на інформаційну систему, трансакційні витрати, охорону праці, науково – технічні розробки, техніку безпеки, якість продукції, маркетинг, соціальну відповідальність бізнесу, охорону природи, безпеку бізнесу та інших сфер діяльності підприємства.

По мірі ускладнення середовища, в якому функціонує підприємство, трансформується система управління бізнесом, що ставить нові вимоги до інформаційної служби. Логіка постійного оновлення економічної системи держави під впливом законів діалектики і науково – технічного прогресу вимагає безперервного удосконалення усіх без винятку підсистем підприємства, у тому числі й облікової, як одного з генераторів інформації для бізнесу.

Не можна допускати такого положення, коли підсистеми підприємства постійно удосконалюються, а інформаційна система залишається незмінною,

оскільки збільшення масштабів діяльності з плином часу призводить до перетворення малих підприємств у середні, а середніх - у великі. На підприємствах різного масштабу і галузей економічної діяльності навіть фінансовий облік має різні інваріанти, а тим більш управлінський і стратегічний, без яких неможливо організувати контроль за бізнес-процесами. Середні, та особливо великі підприємства, вимагають додаткової інформації для різних вузькоспеціалізованих служб, що зумовлено складністю системи управління та її ієрархічністю (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Масштаб підприємств та їх кількісна і якісна характеристика

Малі підприємства за законодавством України мають право організувати облік за спрощеною системою, яка включає фінансову звітність, а ведення управлінського чи стратегічного обліку може здійснюватися за бажанням.

Середні підприємства за законом також зобов'язані організувати ведення фінансового обліку і складання фінансової звітності за стандартами, а управлінський облік за бажанням директорату підприємства з метою задоволення запитів на інформацію з боку менеджерів операційного рівня.

Стратегічний облік на таких підприємствах ведуть лише на вимогу вищого рівня менеджменту, коли необхідно отримати облікову інформацію про тенденції розвитку бізнесу і досягнення стратегічних цілей підприємства.

Великі підприємства взагалі не можуть нормально функціонувати в умовах конкуренції та швидкозмінюваному ринковому середовищі без налагодження трьох підсистем обліку – фінансового, управлінського і стратегічного.

На великих підприємствах обсяг інформаційних ресурсів об'єктивно збільшується у відповідності до закону кібернетики про різноманіття інформації, обсяг якої повинен бути не меншим, ніж різноманіття елементів структури управління операційного, тактичного і стратегічного рівнів.

Диференціація рівнів управління підприємством вимагає адекватного потребам менеджерів обсягу інформаційних ресурсів для кожного з них, без чого неможливо організувати регулярне спостереження за динамікою розвитку бізнесу.

Оскільки існують різні за масштабом діяльності підприємства, на яких існують різні моделі управління, то й обсяг інформації для них буде різним.

Як видно на рис.1.2 малі підприємства за своїм масштабом діяльності позначено найменшим колом, оскільки обсяги виробленої продукції в них незначні, але по мірі збільшення масштабу виробництва зростає кількість елементів системи та взаємозв'язків між ними, що викликає збільшення різноманіття об'єктів управління. Закономірно ускладнюється не лише система управління, а й облікова система, яка призначена обслуговувати управлінський апарат.

Облікова система, як важлива складова загальної інформаційної системи, вимагає коригування та доповнення її доповнен новими елементами складності у відповідності до зростання масштабу підприємства.

Відображуваними об'єктами обліку завжди будуть речі, явища і процеси людської діяльності, тому якість інформації та її обсяг залежать від того,

наскільки адекватно реальності управлінський апарат усвідомлює та уявляє для себе структуру інформаційного поля підприємства і його можливості продукувати факти, на основі яких можна генерувати інформаційні ресурси.

Відображення достатнього обсягу фактів про діяльність підприємства у розвинутій системі обліку, яка спроможна отримати достатній обсяг інформаційних ресурсів для вищого, середнього і нижчого рівнів менеджменту, сприяє поглибленому аналізу роботи бізнесу та пристосуванню (адаптації) менеджерів до змін середовища і коригування своєї поведінки у відповідності до ситуацій в реальному часі.

Органи відчуття дають можливість менеджерам сприймати інформацію та координувати дії виконавців, спрямовувати їх зусилля на досягнення мети бізнесу і пристосуватися до змін середовища.

Сприйняття інформації на основі органів відчуття породжує мислення, як реакцію людей на сигнали з оточуючого середовища та усвідомлення необхідності зміни своїх дій. Так виникає процес активізації зусиль і цілеспрямованого мислення, використання понятійного апарату, знань, досвіду, фантазії, здатності передбачення майбутніх подій.

Отже, процес відображення впливає на свідомість через органи відчуття, які формують образи предметів, а образи предметів розвивають уяву, фантазію і творчість.

Відображення стає джерелом інформації, як атрибуту матерії, що дає можливість зняти рівень невизначеності (незнання) про властивості, закони, відношення, зв'язки, структуру та інші параметри об'єктів реального світу.

Інформація характеризується за певними наперед заданими параметрами, які відображають властивості різних об'єктів реальності, що дозволяє пізнавати природу речей, явищ і процесів та визначати закономірності їх функціонування - зміну в просторі та часі, міру кількості, обсягу, маси, відношень, структури, цінності, якості тощо, оскільки вони вимагають особливого контролю та аналізу з боку менеджерів. [2, с.70].

Для економістів найважливішим критерієм оцінки інформації стає її поділ на дві групи:

- семантичну, яка розкриває зміст повідомлень про речі, явища і процеси в економічній сфері на макро – , мезо – і мікрорівнях. Така інформація вимагає класифікації та організації процесів комунікації між користувачами;
- прагматичну, яка виражає цінність повідомлень про явища і процеси у фінансовій та господарській діяльності держави, галузей економіки, підприємств і об'єднань.

Потрібно розрізняти поняття «знання» та «інформація», оскільки знання є переробленою інформацією, яка дає людям можливість мислити або певним чином співставляти повідомлення, комбінувати факти, виявляти зв'язки між явищами і процесами та встановлювати закономірності між ними, визначати відношення та ієрархію між речами тощо, які відповідають на питання "як?", "чому?"

Теоретичний рівень пізнання реальності здійснюється на основі мислення, тобто оперування фактами для висунення ідей, гіпотез, суджень, уявлень, законів логіки й діалектики, принципів, понять науки, категорій, концепцій та інших засобів, які є в арсеналі науковців.

Знання ґрунтуються на абстрактному рівні мислення, яке охоплює спільні ознаки в речах, явищах і процесах навколишнього світу, у той час, як інформація дає лише повідомлення про конкретні сторони матеріального світу. Інформація – це неупорядковані сигнали у певних фізичних вимірах щодо окремих сторін об'єктів, які фіксує мозок людини.

Знання отримують на теоретичному рівні пізнання за допомогою мислення, у той час, коли інформацію породжує середовище, в якому взаємодіє безліч об'єктів, від яких надходять сигнали, що фіксуються й аналізуються органами відчуття людини, на основі чого можна отримати

відповідь на питання, "що?", "хто?", "коли?", "де?" зафіксував конкретні факти про властивості та зміни в об'єктах. [3, с. 33 - 35].

Між інформацією і знанням існує діалектична єдність і протиріччя. Без фактів немає інформації, без інформації немає знань. У той же час, без знань люди не можуть осмислено впливати на отримання необхідної інформації для подальшого пізнання світу, удосконалення практики і поступового розвитку науки.

Інформація і знання, без сумніву, являють собою різновид економічних благ, здатних задовольняти потреби користувачів, а також ці категорії науки можна використати у якості економічних ресурсів.

Разом з тим, за наявності достатнього обсягу інформації, існують фактори, що обмежують можливості створювати нові знання та їх використання, коли ці знання не усвідомлені персоналом, або немає фінансування для розробки інноваційних проектів.

Більш складним є питання про сутність тієї інформації, яку відносять до розряду громадських або приватних благ, оскільки вона відбиває різні інтереси окремих страт населення з точки зору демографії, партій, рухів, психології, національності та інших суттєвих властивостей суспільства і його груп. Залежно від форм і змісту інформація може виступати як знання і як повідомлення про щось нове, що надає їм різної якості.

Знання і конкретну інформацію поділяють на два види – як суспільне і як приватне благо, хоча межі між ними досить розмиті, що істотно ускладнює процес регулювання відносин у сфері класифікації та захисту прав на її створення і використання.

У цьому аспекті одним з найбільш адекватних критеріїв цінності інформації є можливість комерціалізації, як критерій економічно вигідного її використання. Так, інформація і знання, які виражені у засобах праці чи інших предметах, виступають у якості об'єкта власності, у той час, коли

знання попередніх поколінь, відносять до громадських благ, доступність яких є запорукою подальшого науково – технічного розвитку [4].

Інформація дозволяє активізувати і спрямувати зусилля людей на пізнання об'єктів внутрішнього і зовнішнього середовища, оскільки вона виступає у ролі такого орієнтира, що дає можливість знаходити відхилення від мети і приймати рішення щодо напрямку подальшого руху та самоорганізації економіки.

Цінність інформації виражається через її сприяння підвищенню ймовірності досягнення мети на основі оптимізації обсягу даних з метою акцентування уваги користувачів на отриманні цілеспрямованої інформації, яка стає носієм цінності для прийняття рішень.

Принципово важливим фактором інформування персоналу підприємства є визначення достатності обсягу отриманих повідомлень від інформаційної служби для прийняття рішень відповідальними особами. Справа у тому, що неможливо знизити рівень невизначеності без отримання різноманітної інформації.

Принцип кібернетики щодо необхідного різноманіття інформації для практики означає створення такого обсягу повідомлень, який повинен бути не меншим, ніж потреби усіх структурних підрозділів управління. Можливості інформаційних служб підприємства отримувати більш повну інформацію можуть бути перетворені в дійсність лише тоді, коли облікові працівники будуть знати структуру інформаційного поля та потенційні можливості системи обліку отримати достатній обсяг фактів й інформації для управління.

Зрозуміло, що обсяг фактів при цьому може різко зрости, але це необхідно для зниження рівня невизначеності у роботі персоналу і менеджерів. Обробити великі обсяги фактів та перетворити їх на інформацію дозволяє сучасна техніка і застосування нових інформаційних технологій обробки великих обсягів даних.

Принцип необхідного різноманіття інформації вимагає збільшення існуючого обсягу інформації на основі аналізу потреб менеджерів і повного їх задоволення, а також, виявлення зайвих, не використовуваних у роботі інформаційних повідомлень в управлінні бізнес - процесами.

Оптимізація інформаційних ресурсів сприяє економії часу на їх пошук, коштів на утримання служби інформаційного сервісу підприємства та налагодження ефективної системи комунікацій між службами управління.

Необхідність отримання різноманіття інформації викликано значним рівнем динаміки внутрішнього і зовнішнього середовища, змінами структури у факторах виробництва, врахуванням запитів користувачів, що вимагає постійного уточнення обсягу і структури інформаційних ресурсів. Різноманіття інформації потрібно класифікувати залежно від деталізації процесу відображення важливих властивостей об'єктів з урахуванням різних інтересів користувачів.

Інформація має певний рівень складності, який пов'язується з кількістю елементів у повідомленнях. Складність характеризує також інформаційну систему як цілісність, у якій виділяють структуру окремих підсистем інформаційного менеджменту та їх якісну різноманітність, що впливає на обсяг інформаційних ресурсів.

У зв'язку з цим, перед системою менеджменту постає питання про те, якою за рівнем складності має бути інформаційна система підприємства по відношенню до умов його діяльності.

На жаль, таке питання не ставлять перед собою працівники управлінської та облікової систем, що позначається на рівні обслуговування менеджерів необхідною для них інформацією. Досить часто менеджери позбавлені інформації про важливі явища і процеси у господарській діяльності, тому управлінські рішення приймаються окремими працівниками системи управління бізнесом в умовах високого рівня невизначеності й без належного обґрунтування.

Принцип складності передбачає структурування й упорядкування інформаційних ресурсів, коли множину повідомлень, призначених для множини користувачів, приводять у відповідність за кількісними і якісними відмінностями і порядком їх формування. Це означає, що інформаційний хаос (неупорядковані факти щодо фінансової та господарської діяльності) необхідно приводити в інформаційний порядок (виділяти класифікаційні групи фактів про окремі об'єкти інформаційного поля та організувати процес перетворення оброблених фактів у масив інформації з урахуванням запитів користувачів). Складність, упорядкування та організація різного роду відношень і зв'язків між множиною об'єктів та їх елементами визначають потоки й обсяги інформаційних ресурсів, які характеризують структуру інформаційної системи підприємства.

Складність середовища підприємства залежить від таких факторів, як:

- масштаб підприємства;
- вид економічної діяльності;
- стратегія розвитку бізнесу;
- швидкість змін середовища;
- мережевість структури підприємства;
- складність технологічного процесу;
- рівень фахової підготовки менеджерів;
- економічна грамотність персоналу;
- інші ситуативні обставини.

Наведені фактори складності середовища впливають на економіку підприємства не ізольовано один від одного, а сполучаючись у певних комбінаціях відтворюючи його конкурентний індивідуальний «портрет».

Зрозуміло, що складність середовища вимагає адекватної системи обліку для отримання різноманітної інформації про події, які відбуваються не лише всередині підприємства, а й за його межами.

Інформаційну систему можна визначити як різноманіття її підсистем і елементів (складність), різноманіття відношень елементів порядку (упорядкування), різноманіття відношень і зв'язків у множині елементів системи (організація).

Отриманий в інформаційній системі продукт (інформація) за своєю сутністю завжди виступає першим етапом пізнання реальності по відношенню до процесу управління, тому якість роботи менеджерів визначається якістю інформаційної служби, підпорядкованої управлінській системі.

Економічні системи знаходяться під постійним впливом природних і суспільних факторів. Складність і мінливість систем в часі призводять до того, що поведінка управлінської системи стає невизначеною (імовірнісною). Вплив невизначеностей призводить до неповної інформації, що негативно впливає на процес управління, тому інформація відіграє роль важливу роль механізму зворотного зв'язку, коли вона своєчасно повідомляє органу управління про реальний стан об'єкта, що дозволяє здійснювати контроль і регулювання в умовах збурення середовища.

З кібернетичної точки зору зворотний зв'язок відображає саму сутність впливу інформації на прийняття управлінських рішень. Вхідний сигнал впливає на об'єкт, який, у свою чергу, дає повідомлення у вигляді вихідного сигналу для управління. В системі управління сигнал аналізується і через канал зворотного зв'язку дає команду щодо коригування поведінки об'єкта. Управління за своєю сутністю являє собою набір процесів з отримання, переробки і використання інформації.

Без інформації неможливий зворотний зв'язок між системою, якою управляють і системою, яка управляє, а без зворотного зв'язку процес управління втрачає сенс (рис.1.3).

Відсутність інформації позбавляє користувача можливості порівняти у просторі й часі прогнозовані показники діяльності з фактично досягнутими, визначити тренд розвитку бізнесу і здійснити коригування дій виконавців.

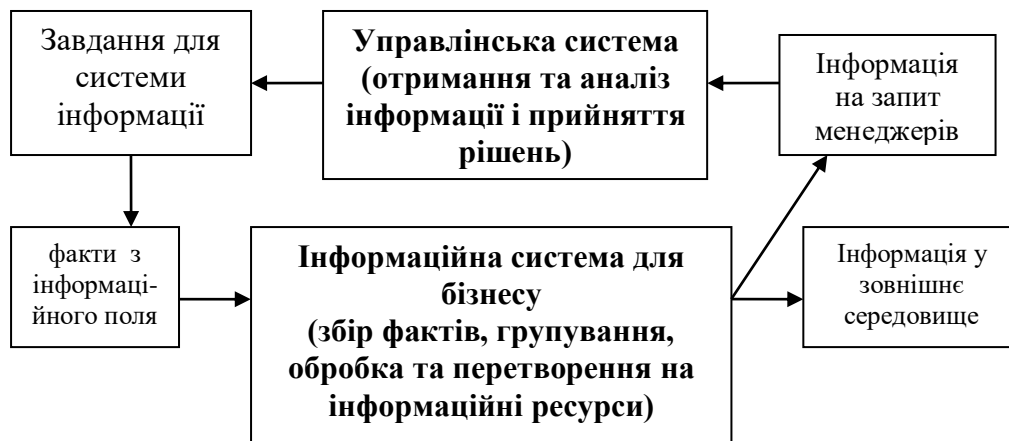

Рис. 1.3. Зворотний зв'язок між інформаційною й управлінською системами

Важливим критерієм у роботі менеджерів служить симетрія та асиметрія інформації. Симетрія указує на розмірність, пропорційність, рівновагу, стійкість інформаційних повідомлень для конкретного користувача, що дає йому повну картину щодо явищ і процесів, за які він відповідає. У випадку, коли інформація не відповідає критеріям симетрії, мова йде про асиметрію, яка призводить до ризику прийняття помилкових рішень.

Асиметрія інформації (неповнота й односторонність) у менеджменті, як правило, призводить до втрати належного контролю над ситуаціями, які виникають у господарській діяльності, оскільки, як зазначає Томас Еріксон, «відсутність повного контролю – те саме, що відсутність будь – якого контролю» [57, с. 56].

Наведені сутнісні характеристики поняття «інформація» свідчать про об'єктивність її існування, як атрибуту матерії, хоча вона не має фізичної форми. Проте, окремі види енергії також не завжди можна ідентифікувати як

щось фізичне, але вона є однією з форм існування матерії. Ось чому інформація, подібно до речовини, повинна усвідомлюватися економістами як важливий фактор виробництва, а в умовах постіндустріальної формації вона стає основним фактором економічного розвитку.

В останні сорок років спостерігається явно виражена тенденція до появи принципово нових явищ і процесів у діяльності підприємств і виникають якісно нові фактори економічного розвитку на основі застосування наукових знань.

На макроекономічному рівні здійснюються пошуки таких напрямів розвитку, які дають можливість зменшити споживання матеріальних та енергетичних видів ресурсів і нейтралізувати шкідливий антропологічний вплив на природу.

На мікроекономічному рівні реалізуються проекти з удосконалення технологій виробництва, логістики, збуту, управління, ресурсозбереження, нормування, контролю тощо. Основною причиною таких змін в економічному просторі є розвиток «інформаційної революції», яка зумовила переоцінку факторів виробництва на користь нематеріальної складової – інформації, яка сприяє процесу становлення нової економічної системи на основі наукових досягнень людства.

Відбувається заміщення ролі техніки і технології, як головних виробничих елементів індустріальної епохи, в сторону інформації, знань, інтелекту. Тенденція автоматизації процесів матеріального виробництва сприяє концентрації трудових зусиль персоналу на підвищенні рівня інтелектуалізації виробництва, створенні продуктів і послуг з допомогою інформаційних технологій.

Поняття інформації відносять до групи загальнонаукових категорій, яка є досить емним поняттям, що посідає важливе місце в різних науках, наприклад, у фізиці, біології, психології, економіці, соціології та інших.

Роль інформації в дослідженнях з економічної діяльності пов'язують з її впливом на економічні процеси і явища. Інформацію можна трактувати як засіб зниження невизначеності та попередження ризику при прийнятті рішень, що сприяє досягненню різних цілей суб'єкта. Ця роль враховує можливість інформації приносити певні вигоди користувачу, який може реально знизити рівень невизначеності поточних ситуацій у роботі та змінити ситуації на краще у майбутньому.

Трактування інформації, як засобу зниження рівня невизначеності, використовується в різних науках, теоріях і концепціях учених (теорії інформації К. Шеннона або теорії прибутку Ф. Найта), але в різних контекстах її зміст залежить від характеру дослідження.

Інформація може сприяти зниженню рівня невизначеності, але, не маючи цінності для економічного суб'єкта внаслідок відсутності потреб у такій інформації, тому цінною є лише та інформація, яка задовольняє потребу в ній в даний час і в даному місці, ось чому при визначенні поняття інформації потрібно підкреслити, що це не тільки засіб зниження рівня ентропії (невизначеності), а й здатність досягнення цілей або реалізації потреб суб'єкта.

Форми існування інформації в економічній діяльності можуть бути різноманітні – матеріалізуватися у речах, предметах, у тому числі засобах і предметах праці, у нематеріальних формах (у вигляді інформаційних продуктів і послуг, знань людей, виробничих і торгових марок, авторського права тощо).

Форма, як характеристика явища, відіграє важливу, але допоміжну роль у процесі пізнання реальності, оскільки вона відображає лише зовнішні властивості предметів, явищ і процесів, які пізнаються органами відчуття людини. Головна роль належить розкриттю сутності за допомогою процесу мислення і проникнення у глибинні закономірності існування реальних об'єктів та можливості їх практичного застосування у діяльності людей.

Основним засобом створення інформаційних товарів виступає інтелект і творчість людини, здатних пізнавати реальність світу і створювати нові знання. Процес пізнання відзначається суб'єктивністю інформаційного виробництва, характерним проявом якого є відсутність жорсткої залежності між витратами і результатом виробництва нової інформації та знань. Результатом інтелектуальної діяльності стає унікальний продукт, який приносить дохід її творцеві у процесі тиражування (поширення матеріальних носіїв зі створеної інформації – книги, журнали, газети, статті, телебачення) або матеріалізація інформаційних ідей у нових товарах, засобах виробництва і технологіях).

Здійснення інформаційного виробництва неможливе без використання певних видів специфічної сировини, у ролі якої стають відомі в даний час інформація і раніше набуті через систему освіти знання.

Інформація, як економічний ресурс, має специфічні особливості, що відрізняють її від традиційних факторів виробництва - землі (природних ресурсів), праці, капіталу. Найбільш значущими властивостями інформації є невичерпність у процесі її багаторазового споживання, самозростання в результаті тиражування, збереження її корисності, відсутність залежності між наявним обсягом знань та обсягом нового створеного знання, висока мобільність у просторі й часі, можливість запозичення з одних наук в інші без втрати актуальності, сприяти появі нових знань. Важливо відзначити, що інформації, як економічному ресурсу, властива дихотомія поширеності й унікальності.

З одного боку, інформацію легко тиражувати, вона не знищується, а, навпаки, зростає у процесі споживання, а з іншого – вона є рідкісним ресурсом зважаючи на унікальність процесу її виробництва і використання.

Головним суб'єктом споживання інформації виступає людина і тому в даний час виникає одна з актуальних проблем щодо посилення інформаційного тиску на людей, який пов'язаний з прискоренням процесу

зростання обсягів інформації, а також поширенням методів деструктивного інформаційного впливу, що веде до негативних наслідків.

Великі обсяги інформації і знань неможливо швидко переробити і засвоїти окремою людиною, тому потрібно створювати і споживати тільки масиви потрібної (принаймні, в даний час) і позбавлятися дублюючої інформації. Разом з цим існує гостра потреба у формуванні знань, які можуть допомогти вирішити численні проблеми сучасності, наприклад, у сферах екології, медицини, промисловості, сільського господарства та інших [5].

Існування інформації, як економічного ресурсу, допомагає вирішити технічні та технологічні аспекти виробництва, що передбачає її активне використання в економіці кожного підприємства. Розвиток теорії інформаційних систем, інформаційно – комунікаційних технологій (ІКТ) і комп'ютерної техніки відкрили нові можливості цілеспрямованого використання інформації і знань у виявленні резервів прогресивного розвитку галузей економіки. Як і будь-який інший ресурс, що є атрибутом матерії, інформація може бути корисною тільки у тому випадку, коли ми можемо вчасно доставити її туди і тим користувачам, які можуть прийняти об'єктивні рішення на основі різноманітних повідомлень про поведінку об'єкта управління [6].

Інформація має дуалістичну природу, – з одного боку, вона є об'єктивним атрибутом матерії, тобто, сукупністю речовини, енергії та відображень властивостей одних об'єктів в інших, а з другого – належить до ідеального світу, оскільки кожне відображення властивостей об'єктів відбувається за допомогою органів відчуття і фіксується свідомістю людини. Таким чином, завдяки відображенню матерії в мозку та здатності людини мислити інформація з об'єктивної категорії буття перетворюється в суб'єктивну.

Розвиток технологій збору, обробки, нагромадження і поширення інформації, організація раціонального процесу комунікацій, стимулюють

появу і поширення нових форм організації праці та бізнес – процесів. Так виникають віртуальні компанії, мережеві структури, транснаціональні компанії та банківські установи, які у своїй діяльності орієнтуються на ефективну організацію інформаційних технологій, створення умов для використання знань, баз даних, обміну знаннями, що дозволяють їм досягати переваг у впровадженні інновацій, спрямованих на досягнення високого рівня виробництва і збуту продукції.

Інформацію, як економічний ресурс, використовують у якості повноцінного фактора виробництва продукції через різні форми її втілення у техніку, технологію, організацію праці та управління, що сприяє створенню додаткової вартості. Серед основних напрямів використання інформації у бізнесі можна виділити:

- комерціалізацію у товарах, послугах, технологіях (створення наукоємної продукції, інтелектуальних товарів і послуг, розробка нових технологій виробництва та управління тощо);
- психологічний вплив нових досягнень науки на суб'єктивні сприйняття і очікування економічних суб'єктів (створення інформаційного образу нового продукту компанії, підвищення іміджу підприємства, формування нових потреб клієнтів або впливу на них, оновлення асортименту продукції та підвищення її якості);
- формування інформаційної культури і потреб працівників нового постіндустріального суспільства у постійному процесі поповнення знань.

Інформація та знання містять у собі резерви підвищення продуктивності праці та можливість оптимізації використання різних видів ресурсів. Вона стає дедалі більш значущим ресурсом у сучасній економіці, особливо у розвитку високих і нанотехнологіях, які являють собою важливий об'єкт докладання інтелектуальних зусиль персоналу підприємства.

Комп'ютерна техніка і технології є специфічними засобами нового етапу економічного розвитку держави, спроможної організувати на якісно інших принципах функціонування «інформаційної економіки», що створює умови і можливості для ефективного застосування інформації, як виробничого фактору. Швидкість, з якою розвивається технологія в суспільстві, визначається відносним рівнем його здатності засвоювати й обробляти інформацію [7].

Підвищення значущості і повсюдне поширення інформації та знань, як економічних ресурсів, ведуть не лише до різноманітних позитивних ефектів, зокрема, до економії ресурсів, зниження навантаження на навколишнє середовище, розширення можливостей людей, а й формують новий тип суспільних відносин, адекватний постіндустріальній економічній формації.

Існують також невирішені проблеми економіки, коли швидкі темпи прискорення науково – технічного прогресу призводить до посилення тиску на суспільство і природу, оскільки соціальні та економічні інституції не встигають адаптуватися до змін середовища. Інформаційне навантаження може чинити деструктивний вплив на людей, тим більш, що відбувається все більш жорстке і цілеспрямоване використання методів такого роду інформаційного впливу (збір та обробка завеликих масивів даних за обмежений час, напруженість у роботі, відповідальність за помилки тощо).

Дослідження проблем створення та використання інформаційних ресурсів у суспільстві й бізнесі є одними з найбільш актуальних і складних, що стоять перед економічною теорією. Триваючий процес інформатизації, узагальнення досвіду виробництва інформаційної продукції, розширення меж її застосування в економіці, обумовлюють постійне оновлення теоретичних і практичних основ функціонування інформації в бізнесі.

1.2. Інформація як філософська та економічна категорія

Характерною ознакою сучасного етапу економічного та науково – технічного прогресу є стрімкий розвиток інформаційних технологій та їх використання у повсякденному житті й управлінні економікою держави. Інформація й інформаційні технології все в більшій мірі впливають на розвиток суспільства, сприяють створенню нових видів матеріалів, енергії, високотехнологічної продукції, що посилює потенціал держави на світовому ринку.

Становлення інформаційного суспільства радикально змінює політичну, екологічну та соціальну сфери життєдіяльності людства. У цих умовах інформаційне суспільство змінює предмет праці на інформацію і знання, що у свою чергу, стає основою глобалізації та інтеграції інформаційних систем різних держав, утворюючи єдину загальносвітову інформаційну систему, єдиний інформаційний простір, глобальні телекомунікаційні та інформаційні мережі, інтенсивне впровадження нових інформаційних технологій в кожен галузь суспільного життя, включаючи й державне управління.

Глобальний процес інформатизації суспільства охопив практично всі країни світу, який стає основним фактором науково – технічного і соціально – економічного розвитку будь-якої держави.

Під інформатизацією розуміють організаційний, соціально-економічний і науково-технічний процеси використання обчислювальної і комунікаційної техніки для формування інформаційних ресурсів, інформаційних систем, баз даних, мереж, інформаційних технологій, що створює оптимальні умови щодо задоволення різноманітних інформаційних потреб і реалізації прав громадян, суспільства, органів державної влади й управління.

До основних завдань інформатизації відносять:

- всебічне інформаційне задоволення потреб суб'єктів інформаційних відносин;

- створення єдиного безпечного інформаційного простору;
- створення, впровадження і використання інформаційних систем, інформаційних технологій і інформаційних продуктів загального значення;
- підготовку кадрів, підвищення їх кваліфікації у сфері інформатизації;
- інформаційну безпеку держави.

Коли мова заходить про інформатизацію, то часто розкриваючи її сутність, мають на увазі отримання і використання інформаційних ресурсів на рівні соціума в цілому і лише в окремих дослідженнях автори трактують цей термін набагато ширше - як необхідність отримання більших обсягів інформації на найнижчому рівні, де вона зороджується – на підприємствах, організаціях і установах. Саме на цьому рівні недооцінюється значення інформатизації, як процесу генерування інформації, яка у вигляді похідної інформації підживлює науку і соціум різноманітними знаннями.

Однією із систем, які діють за законом і створюють інформацію на рівні підприємств, організацій й установ є облікова система. Незважаючи на парадоксальну ситуацію з організацією і методологією обліку в державі, яка полягає у відсутності сучасної теорії обліку інформаційного спрямування, яка могла би розвиватися на базі сучасних потужних технічних засобів обробки даних будь-якої складності та практично вкрай обмеженими інформаційними ресурсами для менеджерів, стає основною причиною низького рівня управління економікою в державі.

Парадоксальна ситуація полягає в тому, що теоретично вже зараз є реальна можливість підвищити рівень інформатизації економіки, а на практиці використовується примітивна облікова система, яка гальмує цей процес. Таку ситуацію можна виправити лише у випадку створення нової теорії облікового процесу, орієнтованого на отримання великих обсягів різноманітної інформації про функціонування економічних агентів.

Існуюча система обліку для цього абсолютно не пристосована. Викликає подив, що такий загрозливий стан з обліком мало кого хвилює з числа представників влади і науковців.

Філософія науки про обліковий процес знаходиться в зародковому стані, наука не реагує на зміну тенденцій середовища бізнесу до ускладнення і тому залишається недосконалою через консерватизм облікових працівників.

Пропозиції окремих авторів щодо створення нової парадигми обліку не викликають у суспільстві адекватної реакції і обліковий процес здійснюється за канонами середніх віків (виключно методом подвійного запису фактів господарської діяльності у формуляри та складання стандартних форм фінансової звітності).

Науковці в галузі обліку опинилися в полоні застарілих стереотипних уявлень про бізнес і не помічають тенденцій розвитку економіки, які мають безпосередній вплив на результати діяльності підприємств, але вони не контролюються менеджментом через недостатній обсяг інформації.

Сучасна підготовка кандидатів і докторів наук засвідчує їх недостатню фахову підготовку, зосередженість досліджень на дрібних другорядних питаннях удосконалення чогось такого, що стосується виключно віджившої парадигми обліку, що не сприяє розвитку інформаційної системи майбутнього.

Складається враження, що існуюче положення речей в обліковій науці влаштовує більшість «бухгалтерів». Обсяг знань та ерудиція доцентів і деяких професорів не відрізняються від обсягу знань рядових практикуючих обліковців. Науковий апарат досліджень не витримує критики, оскільки він практично зводиться до цитування праць попередників із давно відомої канцелярської «творчості» і «гімалаїв» зарубіжних і вітчизняних стандартів, різних законів, листів, інструкцій, методичних вказівок, форм звітності тощо, за якими не видно науки інформаційного змісту, здатної облагородити

облікову практику і допомогти менеджменту в управлінні процесами фінансової і господарської діяльності.

Проблема створення служби інформаційного менеджменту назривала давно і поступово, по мірі усвідомлення менеджерами того факту, що традиційна бухгалтерія на принципах середньовічної догми подвійного запису і грошового виміру значень фактів, наведених у книгах обліку, нічого не дає для них, оскільки вона морально застаріла і неспроможна дати більше інформації, ніж вона дає.

Принцип подвійного запису, який абсолютизували бухгалтери, в умовах комп'ютерних технологій стає анахронізмом облікового процесу, оскільки стримує творчу думку облікових працівників. По-суті, бухгалтери повинні виконувати функції інформаційних менеджерів і думати про те, як можна швидко задовольнити запити менеджерів на будь-яку інформацію в реальному часі, яка потрібна для управління бізнес-процесами підприємства.

До XII століття особливої потреби в системному обліку не виникало, тому що основною формою контролю були інвентарні списки майна на початок періоду діяльності купця, а також контроль за збільшенням чи зменшенням майна і визначення залишків майна на кінець періоду. залежно Потреба в обліку виникала лише у господарствах королів та його вельмож, володіння яких досягали великих масштабів. Інвентарні списки використовувались для контролю за збереженням та прирощенням майна.

Історично склалося так, що середньовічні купці ще у XII столітті об'єдналися в Ганзейську унію (прототип своєрідного Європейського союзу), що поставило перед нею завдання важливого значення - розробити для всіх країн цього співтовариства правила торгівлі, охорони морських і сухопутних шляхів сполучення, складування товарів, установлення цін при обміні товарів чи їх купівлі, визначення прав та свобод учасників торгів, вирішення спорів у судочинстві та інших життєво необхідних спільних питань вільної

торговлі.. У цей період зароджується облік торговельного капіталу, оскільки масштабна оптова торгівля між країнами Леванту і Європи не могла розвиватися без реєстрації фактів у системному порядку за зрозумілими для всіх учасників правил обліку.

Торгівля позитивно впливала не лише на процес формування торговельного, а й банківського та мануфактурного обліку. На жаль, історики обліку чомусь не звертають увагу на роль Ганзейської унії у становленні облікової парадигми періоду XIII–XIV століть, а поширюють спекуляції на тему відродження монахами римської системи записів.

Так чи інакше, але історію обліку подвійного запису пов'язують з «Трактатом про обчислення і записи» (саме так перекладається на українську мову цей трактат – *Tractatus de computis et scripturis*, опублікований монахом Л. Пачолі в 1494 році [58], через два роки після відкриття Х. Колумбом американського континенту). Зрозуміло, що парадигма подвійного запису знайшла визнання у Ганзейській унії, яка процвітала в цей період і проіснувала аж до XVII століття.

Як не дивно, але сучасний облік, в своїй основі, зберігає риси середньовічної парадигми подвійного запису, що обумовлено досить простою методикою його організації та ведення при ручному способі обробки даних. Ця парадигма була геніальною для свого часу і зручною для практичного використання при ручній обробці даних з допомогою рахівниці та арифмометра, але не відповідає сучасним умовам отримання інформації.

Дивним видається й те, що поява персонального комп'ютера практично не вплинула на спосіб організації та методики обліку, а навпаки, обліковці пристосували комп'ютер до звичної старої методики, коли за її допомогою обробляють дані за тими ж самими алгоритмами обробки даних, що й вручну. Те, що раніше обчислювали за допомогою рахівниці ще на початку 80-х років XX століття, тепер роблять те ж саме, але за допомогою комп'ютера.

Оце і є впровадженням в облікову справу досягнень науково – технічного прогресу! А за своєю сутністю сфера обліку залишається незмінною в інтелектуальному сенсі обмежуючись фінансовою звітністю.

Ведення фінансового обліку ніяк не пов'язане з наукою, оскільки це настільки проста справа, що нею може оволодіти кожна людина. З цього приводу Е.Е. Фельдгаузен – російський автор у книзі «Нормальная заводско – фабричная отчетность», яка надрукована ще за часів царя Олександра III в 1888 році, писав: «Рахівництво – справа, по–суті настільки проста, що на ґрунтовне ознайомлення з нею при доброму підручнику достатньо було би кількох днів» [59]. Проте, враховуючи рівень грамотності того часу припускаємо, що на вивчення обліку було достатньо кількох місяців з урахуванням освоєння інших дисциплін, які викладали на бухгалтерських курсах.

Ось чому виникає питання: навіщо відводиться 5,5 років на навчання магістра з облікової справи, якщо зміст, так званого, «бухгалтерського» обліку, який принципово не відрізняється від того змісту, який викладався в XIX столітті, можна засвоїти за кілька місяців?

Якщо облік така складна наука, що вимагає тривалого терміну на її вивчення, то зміст її в постіндустріальному суспільстві, як зазначають фахівці в галузі економічної теорії, об'єктивно мусить бути ускладнений за рахунок отримання додаткового обсягу інформації внаслідок ускладнення економічного буття та технічних і технологічних можливостей обробляти великі масиви даних для бізнесу на основі комп'ютерної техніки.

Створення нової системи обліку для постіндустріального суспільства, в якому основним фактором розвитку стає інформація, диктується об'єктивними вимогами, тому можна передбачити характер змін в цій системі:

- це повинна бути складна динамічна інформаційна система з окремими складовими - підсистемами, які розкривають масиви інформації про

минулі, сучасні та майбутні (стратегічні) ситуації господарської та фінансової діяльності підприємства;

- структура такої системи ускладнюється за рахунок формування підсистем, які на інформаційній мові деталізують події операційного та стратегічного характеру для визначення і контролю траєкторії розвитку підприємства;
- змінюються функції обліку, оскільки облікову науку зараз відносять до галузі знань «управління та адміністрування» підкреслюючи цим самим сервісну роль системи, як генератора інформації для менеджменту;
- докорінне переорієнтування змісту теорії обліку з розкриття процесу пізнання, що стосується чисто процедурних питань обробки даних, на розкриття питань структури та технологій отримання нестандартної інформації для користувачів;
- пошук нових креативних методів збору й обробки даних та отримання «великих масивів інформації» за допомогою інформаційних технологій (наприклад, блокчейну), на основі яких стає можливим аналізувати тенденції у тактичній та стратегічній роботі підприємства;
- усунення асиметрії інформації між фінансовою та господарською сферами управління та ієрархічними рівнями менеджменту;
- зміна структури інформаційної служби підприємства, яка відповідає потребам індустріального суспільства на таку, що відповідає суспільству «економіки знань» (постіндустріальній економічній формації);
- посилення інтелектуального рівня облікової науки на основі міжпредметних зв'язків та діалектичного методу пізнання звільнивши наукову думку від фальшивих цінностей метафізики.

- змінити назву науки - замість назви «бухгалтерський облік» присвоїти нову - «інформологія», оскільки стара назва не дозволяє вибратися із «колії» старого мислення; така заміна подібна до того, як свого часу Лавуазьє алхімію перейменував на хімію.

Проте, наведені аргументи щодо необхідності розробки нової парадигми облікової науки, переконують не всіх бухгалтерів, чого й треба було очікувати від них, оскільки їх метафізичне мислення неадекватне реальній дійсності внаслідок професійної деформації [31, с.173 – 177].

Обсяг фінансової інформації, яку дає сучасна бухгалтерія, абсолютно недостатній для відстеження ситуацій і подій господарської діяльності у всій її складності. Але підприємства вимушені здійснювати цей облік в силу традиції, яка перетворилася на сакральний ритуал, до якого так звикли бухгалтери та фінансисти, які в центр поставили дотримання інтересів фіскальних служб держави, а не потреби бізнесу.

Навіть за бажання бухгалтерів організувати облік для потреб бізнесу, вони не можуть цього зробити через свою зайнятість малопродуктивною роботою зі складання стандартної фінансової звітності та вдобавок до неї фіскальні органи додали свій «податковий» облік, який силою нав'язали бізнесу. Такий облік призвів до дублювання інформації, яка нічого спільного не має з обліковим процесом на підприємстві.

Можна сказати, що фіскальна служба абсолютно не заінтересована у розвитку бізнесу в Україні, а ставить за мету лише свої вузькі інтереси з контролю за надходженням податків. Податковий кодекс і податкові розрахунки настільки регламентують дії бухгалтерів з питань складання документів, ведення реєстрів обліку і подання податкової звітності до найменших дрібниць (наприклад, податкових накладних), що у працівники управління не знаходять часу на аналіз роботи власного бізнесу.

Вимоги іноді настільки дрібні, що вони не мають суттєвого значення для, так званого, наповнення бюджету країни, але вимагають надто багато часу на вкрай непотрібну та неефективну облікову роботу.

Чого тільки варта робота з податковими накладними, коли треба організувати їх правильне оформлення, кожен з них записати в реєстри з прийнятих і виданих накладних та не допустити ніякої помилки під страхом покарання штрафом. А фіскалі, при перевірках підприємств, зобов'язані аналізувати правильність їх заповнення.

Скільки потрібно фіскалів у державі, щоб перевірити мільярди накладних! Де взяти кошти на армію фіскалів для адміністрування такої непотрібної, виходячи з інтересів суспільства, роботи? Чи проводять чиновники міністерства фінансів аналіз тієї бюрократичної паперової роботи, яку вимагає державна фіскальна служба (ДФС) і як вони душать цим бізнес?

Ця служба є бюрократичною, яка сама для себе створює такі власні правила адміністрування податків, щоб потім писати десятки тисяч листів з роз'ясненнями їх таємного змісту на всі випадки господарського життя.

У. Черчіль характеризує вплив бюрократії на суспільство, виразився афористично: «Там, де існують десять тисяч приписів, не може бути ніякої поваги до закону», а Марк Твен висловився так: «Державний службовець: особа, обрана народом, щоб розподіляти хабарі».

К. Маркс зазначав, що «Бюрократія підміняє реальні цілі суспільства своїми формальними цілями, державні завдання перетворюються в канцелярські, а канцелярські в державні», а видатний історик Ключевський писав: «Всяке суспільство вправі вимагати від влади: «Правте нами, щоби нам зручно жилося». Але бюрократія думає по – іншому: «Ні, ви живете так, щоби нам зручно було управляти вами».

Бюрократія певним чином впливає на процес збору даних і комунікації між працівниками з приводу розподілу й обміну інформацією, що позначається на функціонуванні облікової системи підприємства.

Облікова справа сама по собі розвиватися не може, вона залежить від загальної картини економічного, політичного і соціального життя в державі. Якщо в державі декларуються одні цінності, а фактично сповідуються інші, протилежні декларованим, то сподіватися на покращення в одному з напрямів економічної науки – інформаційній, пов'язаній з обліком господарської діяльності, не приходиться.

Так, за період правління П. Порошенка (2014 – 2019) на словах декларувався принцип сприяння бізнесу, а фактично податкова система України стала потужним деструктивним фактором знищення системи обліку, як науки, оскільки господарський облік перетворився на придаток з інформаційного обслуговування потреб фіскальних органів.

Фіскальна служба настільки ускладнила і заплутала процес нарахування податків і складання податкової звітності за своїми протирічливими аматорськими інструкціями, що бухгалтерам не вистачає часу зайнятися корисною працею зі створення інформаційних ресурсів для управління бізнесом. Всі сили бухгалтери віддають на паперову роботу, нав'язану фіскалами, яка нічого спільного не має з наукою про облік.

Штучно створений і силою нав'язаний підприємствам, так званий, «податковий облік» примушує одну і ту саму роботу обліковувати два рази – у фінансовому і паралельному до нього – податковому, а після цього потрібно ще й узгодити дані між ними.

Такий стан з податковим обліком не можна назвати інакше, як знущанням над обліковими працівниками. Можна подумати, що в економічному житті країни найголовнішим елементом стає тотальний контроль податків, а не виробництво продукції.

Відсутність розвинутої облікової системи в країні та орієнтація лише на однобокий стандартний фінансовий облік, стримує процеси генерування необхідного обсягу інформації для бізнесу та призводить до втрати контролю

діяльності, що зокрема, стає однією з причин збитковості багатьох підприємств.

Методологія фінансового обліку залишилася без суттєвих змін з часів його зародження в XII – XIII століттях в епоху аграрного суспільства і до XX століття, хоча сучасна «економіка знань» вимагає принципово інших видів обліку, здатних розширити обсяг і зміст інформації прсторово – часового характеру діяльності бізнеса у складному динамічному середовищі. Це породжує конфлікт інтересів між бізнесом і податковою системою.

Якщо інтереси бізнесу спрямовані на створення корисного для суспільства продукту, його збуту й отримання очікуваного прибутку, то податкової системи – виключно на стягнення податків, для чого вони організують свою власну систему обліку і вимагають від бізнесу організувати паралельний до фінансового – податковий облік. Виходить, що податки, як похідне від отриманих результатів господарської діяльності, є важливішим об'єктом, ніж процеси створення цих результатів.

Очевидно, чиновників податкової служб не цікавить розширення бази оподаткування за рахунок сприяння розвитку підприємств, бо це вимагає від них відповідальності, а вони бездумно уводять все нові податки для компенсації недобору коштів у бюджет при зменшенні кількості платників унаслідок банкрутства підприємств через недолугу податкову політику. Треба діяти навпаки – різними методами зменшувати податковий тягар з метою заінтересованості фізичних і юридичних осіб у створенні нових підприємств і розширенні масштабів виробництва на діючих. З іншого боку, потрібно різко скоротити чисельність чиновників, поліції, державних службовців, більшість з яких є «паразитами», що знайшли останній притулок на казенній роботі.

Як би не намагалися чиновники підпорядкувати систему обліку своїм вузьким інтересам, наукове співтовариство повинно було дбати про розвиток

і створення розумної інформаційної системи для менеджменту, оскільки облік віднесено до галузі наук «управління та адміністрування».

Це актуалізує проблему створення на підприємствах замість відділу під назвою «бухгалтерія» відділу «інформаційного менеджменту», в якому повинні бути об'єднані в єдину систему три відносно автономні підсистеми фінансового, управлінського (операційного) та стратегічного обліку.

Методи збору й обробки даних є специфічними для кожної з підсистем обліку, які вимагають адекватних інформаційних технологій та інструментів для функціонування враховуючи специфічні запити менеджерів різного рівня управлінської системи.

Вирішення надважливої проблеми створення обліку адекватного умовам постіндустріального суспільства, вимагає зосередження уваги науковців на таких напрямках:

- розробка концепції нової парадигми, що включає різні інваріанти отримання інформації, де інваріант обліку на основі подвійного запису доповнюється інваріантами без подвійного запису, оснований на методах комп'ютерної обробки даних операційного і стратегічного обліку;
- формування інтелектуально розвинутої теорії інформаційного менеджменту з використанням нової концепції обліку замість сучасного сурогату під назвою «основ бухгалтерського обліку»;
- уведення в науковий оборот поняття «інформаційне поле» і розкриття його змісту як бази визначення потенційних можливостей отримання достатнього обсягу інформаційних ресурсів для корпусу менеджерів різних ієрархічних рівнів управління;
- структурування об'єктів інформаційного поля відносно яких потрібно збирати дані з подальшим їх перетворенням в інформаційні ресурси для успішного ведення бізнесу;

- осучаснення підготовки фахівців з обліку, аналізу та контролю, оскільки її рівень перестав задовольняти потреби практики ще в кінці XIX століття і гальмує процес інформатизації суспільства;
- подолання психологічного бар'єру в застосуванні нових інформаційних технологій збору й обробки нових, раніше не використовуваних в теорії та на практиці різного роду формальних і неформальних даних з метою отримання нової нетрадиційної інформації для потреб користувачів.

Серед названих напрямів досліджень особливого значення набуває визначення структури інформації для безпечного ведення бізнесу в конкурентному середовищі й умовах нестабільності.

Структуризація інформаційних ресурсів стосовно життєдіяльності підприємства становить непосильне завдання для облікового апарату через їх низьку ерудицію, проте, ніхто, крім бухгалтерів, не уповноважений виконувати функцію збору даних на інформаційному полі та трансформувати їх в достатній обсяг інформацію для економічної безпеки підприємств. Це є ще одним доказом того, що потрібно навчати не бухгалтерській премудрості, яку нормальна людина може вивчити за кілька місяців, а спеціаліста з інформаційного менеджмента.

Для бізнесу потрібна інформація, за допомогою якої можна здійснити контроль факторів збурення внутрішнього і зовнішнього середовищ та своєчасно адаптуватися до змін.

Внутрішнє середовище включає такі елементи як:

- система технологій підприємства (наскільки вона відповідає сучасним вимогам, її ефективність, можливості заміни, рівень автоматизації тощо);
- персонал (структура, освіта, навчання, підвищення кваліфікації, динаміка в часі та проторі, оплата праці, гендерна політика, соціальна відповідальність, інтелектуальність, мотивація до праці тощо);

- техніка (структура основних засобів та її динаміка, рівень зношеності, темпи оновлення, використання робочого часу, витрати на ремонти, простої та їх причини, продуктивність, відповідність світовому рівню та інші показники);
- фактори виробництва продукції (рівень використання матеріальних, енергетичних, трудових ресурсів, управління запасами, утилізація відходів цінова політика, нормування ресурсів на виробництво продукції, логістичні витрати, трансакційні витрати, витрати на управління ресурсами, режим економії та інші витрати, пов'язані з придбанням ресурсів);
- організація праці (норми, розцінки на технологічні операції, стимулювання продуктивності праці, соціальні питання колективу та їх вирішення, соціальний баланс підприємства, соціальне страхування, справедливість оплати праці окремих груп персоналу тощо);
- організаційна структура виробництва та ефективність роботи структурних підрозділів (основні, допоміжні та обслуговуючі структурні одиниці, собівартість продукції, робіт і послуг окремих структурних підрозділів у динаміці, пропорційність між підрозділами, використання потенціалу підрозділів та інші проблеми виробництва);
- собівартість продукції (в розрізі видів продукції, робіт і послуг, рентабельність, управління витратами, калькуляційна робота, методи обліку та калькулювання та їх економічна обґрунтованість, динаміка собівартості, планування ланцюга цінності та створення додаткової вартості тощо);
- система управління (відповідність системи управління вимогам наукового менеджменту, нові методи управління активами, капіталом, фінансами, логістикою, маркетингом, персоналом, собівартістю, грошовим потоком, збутом продукції, інформаційними ресурсами, організаційним навчанням персоналу та інші проблеми).

Виділення елементів внутрішнього середовища дозволяє організувати контроль за витратами, на які би цілі та в яких підрозділах і бізнес – процесах підприємства вони не були використані. Це дозволяє також порівнювати при аналізі прогнозовані та фактичні витрати на виробництво продукції кожного підрозділу і стимулювати зниження собівартості продукції.

Об'єктами внутрішнього середовища бізнесу виступають:

- ресурси (різні види – матеріальні, енергетичні, трудові, фінансові, організаційні, інформаційні, управлінські та інші);
- процеси господарської діяльності (постачання, виробництво, збут, інвестування, основна та інша операційна, інвестиційна і фінансова і надзвичайна діяльність);
- собівартість (у різних розрізах технологічного процесу залежно від потреб операційного, тактичного і стратегічного менеджменту);
- прибуток (у розрізі видів продукції, робіт і послуг за географічним критерієм, покупцями, сезонами року, ритмічністю надходжень у часі, використання прибутку на різні цілі, фактори збільшення чи зменшення прибутку тощо);
- фінанси (формування і витрачання коштів, динаміка протягом року і за тривалий період, фактори впливу змін зовнішньому і внутрішньому середовищах на обсяг фінансових ресурсів, зростання потенціалу підприємства за рахунок фінансування та інші проблеми фінансового характеру) ;
- грошові потоки (структура надходжень і витрачання коштів та їх динаміка й фактори впливу на зростання чи зменшення потужності потоків);
- фінансовий стан (періодичний аналіз фінансової звітності та його динаміка за тривалий період);

- ефективність використання ресурсів (застосування різних методів аналізу використання у часі та структурних підрозділах, коефіцієнт корисного споживання та відходів виробництва, утилізація відходів, заміна ресурсів та її ефективність);
- нормування (організація процесу нормування всієї видів ресурсів; контроль за нормами і зміною норм споживання у господарській та фінансовій діяльності, перегляд норм і нормативів при змінах техніки й технологій та визначення ефективності таких заходів);
- правові відносини (вирішення спорів у судах з фізичними та юридичними особами з приводу господарських та фінансових операцій);
- соціальна сфера (набуває все більшої актуальності в ринковому середовищі, оскільки соціальні питання стають одним з факторів, які безпосередньо впливають на господарську діяльність через соціальні інтереси людей. Соціальна відповідальність бізнесу перед суспільством і природою є мегатрендом сучасного розвитку економіки);
- персонал і оплата праці (передбачає вирішення питань справедливої оплати для різних категорій працюючого на підприємстві персоналу та відповідальності персоналу за ріст продуктивності праці. Мотивація і стимулювання праці вимагають розробки ситсем, які здатні гасити конфлікти інтересів між найманими працівниками і роботодавцями через посередництво профспілок);
- облік (зважаючи на різноманіття інформації кількісного і якісного характеру для відстеження подій у внутрішньому середовищі бізнесу, традиційний фінансовий облік, в силу своїх обмежених методологічних особливостей, не може справитися з цим завданням, тому потрібно створити нову систему обліку з трьох підсистем – фінансової (традиційної для отримання фінансової інформації),

управлінської (для операційного рівня менеджменту) та стратегічної (для вищого рівня менеджменту).;

- аналіз (повинен бути спрямований на відстеження причино–наслідкових зв’язків між подіями фінансової і господарської діяльності та їх результатами на підставі фінансових і нефінансових даних облікової системи і не облікових повідомлень, отриманих з різних доступних джерел інформації);
- контроль (повинен базуватися не лише на обліковій інформації, а й використовувати оригінальні (креативні) методики аналізу діяльності бізнесу, оскільки контроль – це інтелектуальний процес що встановлює діагноз здоров’я організації на основі симптомів захворювання і визначає методи лікування);
- планування (процес обліку знецінюється або й зовсім не може виконати свою місію, якщо немає належної системи планування тому, що контрольна функція в загальному циклі управління вимагає обов’язкового порівняння передбачуваних показників роботи з фактичними і знаходження відхилень. Управляють лише одним способом – на основі відхилень);
- види діяльності (витрати і доходи у фінансовому обліку групують за видами – операційна, інша операційна, фінансова, інвестиційна, надзвичайна діяльність в цілому по підприємству, але такі дані не дають можливості визначити рентабельність окремих видів продукції. Ось чому в управлінському обліку деталізують собівартість кожного виду продукції, а також калькуюють собівартість за ішими критеріями – бригадами, процесами, змінами тощо);
- бізнес–процеси (доцільно організувати облік витрат виробництва за бізнес – процесами, що сприяє пошуку шляхів мінімізації собівартості та зростанню прибутків);

- готова продукція та її збут (виділення в обліку витрат на збут стимулює працівників до режиму економії та стимулювання працівників за обсяги реалізації продукції);
- фінансова сфера (розкриває механізм отримання прибутку, формування грошових потоків, раціонального використання коштів з метою нарощування економічного потенціалу підприємства);
- формування брендів, іміджу підприємства та культури бізнесу (ці проблеми вимагають маркетингових досліджень, фінансування та обліку для розрахунку економічного ефекту від таких заходів, що мають важливе значення для тривалого існування підприємства на ринку);
- управління (комплекс критеріїв якості менеджменту, організаційних заходів та мінімізації витрат на управління);
- багато інших ситуаційних проблем, явищ і процесів, які вимагають інформаційних ресурсів для аналізу внутрішнього і зовнішнього середовищ підприємства.

У наведеному переліку завдань зазначено лише найбільш значимі проблеми обліку, до того ж типові для бізнесу, але на практиці їх значно більше. Кількість об'єктів обліку залежать від масштабу діяльності (малі, квазіалі, середні, великі, квазівеликі, гігантські, мегагігантські підприємства), галузі економіки, економічної культури, рівня розвитку систем планування, обліку, аналізу і контролю, якості управління, економічної підготовки фахівців, бажання персоналу безперервно навчатися, прихильності до інновацій, впровадження інформаційних технологій, розвитку комунікаційного спілкування тощо.

Внутрішнє середовище (макрорівень) впливає на прийняття рішень менеджерів усіх ієрархічних рівнів. До об'єктів цього середовища відносять структуру управління підприємства та її адекватність сучасним вимогам

бізнесу, технологічні особливості продукції, устаткування, внутріфірмені зв'язки, постачальники, склад впокупці, попит споживачів, інновації, конкуренти, законодавство, зв'язки з органами управління та контролю тощо.

Посилення впливу зовнішнього середовища на бізнес вимагає відображення в обліковій системі такої інформації, яка ніколи не була актуальною в умовах соціалістичної системи господарювання, але без якої не може розвиватися бізнес в умовах вільного ринку.

До такої інформації відносять найбільш важливі компоненти системи управління бізнесом:

- демографічні фактори розвитку бізнесу;
- податкова система та її спрямування на стимулювання виробництва;
- законодавчі акти у сфері економічної діяльності;
- ринкові умови придбання ресурсів виробництва та збуту продукції;
- постачальники ресурсів для виробництва продукції;
- покупці продукції та кон'юнктура ринку;
- кредитні установи (банки, страхові компанії);
- транспортні організації та логістикаї;
- наявність засобів зв'язку;
- державні та внутрівідомчі контролюючі органи;
- суди (господарський та інші);
- органи казначейства;
- органи соціального призначення (пенсійний фонд, фонд соціального страхування тощо);
- послуги науково-дослідних установ;
- інші організації, які надають різноманітні послуги підприємству;
- масштаб підприємства (мікро, мале, квазімале, середнє, велике, гіпервелике);
- вид економічної діяльності (КВЕД);

- стратегічне планування (наявність чи відсутність планів розвитку);
- швидкість змін зовнішнього середовища (збурення середовища);
- мережеві структури (територіальна дисперсія) економічної діяльності;
- складність технологічного процесу (залежить від галузі виробництва);
- рівень фахової підготовки команди менеджерів і структура управління;
- економічна грамотність персоналу, усвідомлення соціальної відповідальності;
- інші (інноваційність, науковість, культурність тощо).

Зовнішнє середовище має більше значення для підприємства, ніж внутрішнє, оскільки внутрішнє є більш консервативним і стабільним, а зовнішнє досить динамічне, що вимагає пристосування підприємства до постійного збурювання зовнішнього оточення.

Слід врахувати, що внутрішнє середовище залежить від специфічних умов кожного підприємства, на зміну факторів яких можуть впливати менеджери, а зовнішнє - не залежить від них, але такі фактори мають суттєвий вплив на організацію бізнес – процесів.

Орієнтиром для бізнесу служить мета підприємства, яка визначається на основі його економічного потенціалу та стану середовища.

Мета підприємства передбачає створення ідеальної моделі організації праці та створення умов для високопродуктивної роботи персоналу, надійного функціонування і розвитку бізнесу, що вимагає професійної команди управлінців різного ієрархічного рівня – нижчого, середнього і вищого.

Нижчий рівень менеджменту називають операційним, який пов'язаний з виконанням робітниками розпоряджень працівників лінійного персоналу і наглядом за дотриманням технологічних операцій робітниками (бригадири,

майстри, нормувальники, комірники, інженери, механіки, енергетики, технологи, економісти, контролери та інші).

Середній рівень менеджменту здійснює загальний нагляд за процесом виробництва на рівні окремих підрозділів підприємства (цехи основного, допоміжного і обслуговуючого характеру, дільниці, відділення тощо).

До менеджерів середнього рівня відносять начальників структурних підрозділів, конструкторів, технологів, інженерів, енергетиків, економістів та інших спеціалістів щодо службовців.

Вищий рівень менеджменту здійснює загальне управління підприємством (генеральний директор, голова правління, члени наглядової ради, головні спеціалісти різних відділів заводууправління), метою яких є планування, координація, мотивація, контроль та інші управлінські функції, спрямовані на виконання стратегічних, політичних, економічних, соціальних, технічних, кадрових, технологічних, екологічних, наукових, інноваційних, інвестиційних, фінансових, ринкових та інших завдань діяльності й розвитку бізнесу.

Вищий рівень менеджменту відстежує тенденції та зміни одночасно в зовнішньому інформаційному полі (макросередовище) і внутрішньому (мікросередовище) на основі інформації особливого роду, яку повинна давати підсистема стратегічного обліку. Основні завдання персоналу вищого рівня менеджерів полягають у постійному відстеженні економічних (темпи зростання виробництва продукції, рівень інфляції, зміни в оподаткуванні, ціни, попит, конкуренція, тенденції на ринку та ін.), демографічних соціально-культурних, науково-технічних, екологічних, політичних, міжнародних, форс-мажорних та інших показників з точки зору їх позитивного чи негативного впливу на діяльність підприємства. Для попередження негативного впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства директорат розробляє стратегію своєї поведінки, яка формально знаходить вираження у затвердженій програмі дій на перспективу

від 3 до 10 і більше років (стратегічний план), яка містить прогноз техніко-економічних параметрів діяльності по роках в розрізі найважливіших видів діяльності підприємства.

Стратегія розвитку деталізується у річних планах, які, в свою чергу, знаходять втілення в тактичному плануванні – поквартально і помісячно, а місячні плани реалізуються в календарному плануванні – щодня за такими показниками, як вид продукції, технологічні операції, фіксація відхилень від передбачуваних операцій, контроль виконаних робіт (якість, відповідність стандартам, технічним умовам, виявлення браку тощо).

Середовище визначає специфічні особливості та унікальний характер бізнесу, а тому неможливо знайти подібних хоча би двох підприємств серед півтора мільйонів зареєстрованих за кодом ЕДРПОУ (єдиного реєстру підприємств, організацій та установ України).

1.3. Класифікація економічної інформації

Класифікація виконує одну із важливих функцій наукового пізнання виконуючи місію упорядкування знань про об'єкти дослідження у певній логічній структурі їх наукового групування з метою подальшого виявлення властивостей і розуміння закономірностей функціонування і розвитку речей, явищ і процесів у кожній з виділених класифікаційних груп. Класифікацію відносять до нижчого класу наукового дослідження – емпіричного, сутність якого полягає у виділенні окремих груп об'єктів реальності з певної їх сукупності на основі вибору тих критеріїв, що розроблені для потреб наукового і практичного використання отриманих даних.

Набір критеріїв групування об'єктів реальності залежить від галузі знань та ступеня її розвитку на певному історичному етапі. Класифікації служать для подальшого використання при розробці структури науки (категорій, понять, гіпотез, теоретичних узагальнень, концепцій, методів тощо).

Вибір критеріїв класифікації об'єктів реального світу сприяє отриманню економічної інформації, яка залежить від складності середовища бізнесу та методу організації фіксування фактів господарської діяльності у просторі й часі. Класифікація допомагає упорядкувати процес спостереження за об'єктами, здійснити фіксацію фактів, їх збір та обробку, отримати й використати інформаційні ресурси за призначенням і нормалізувати комунікаційні зв'язки між персоналом. Проблема класифікації важлива для бізнесу ще й тому, що дозволяє упорядкувати і узгодити між собою джерела інформації із структурою документації і користувачами, що суттєво впливає на інформаційну культуру підприємства. Класифікація здійснюється за такими критеріями як:

- спосіб отримання – указує на те, за допомогою яких органів відчуття людина отримує повідомлення із реального світу (аудіо, візуальна, тактильна, кольорова, смакова);
- спосіб зображення – відтворює інформацію у знакових системах (символьній, цифровій, буквеній, графічній, формульній, картографічній, фотографічній, мовній тощо);
- джерело отримання, – характеризує різні об'єкти реальності, які породжують інформацію виходячи з їх властивостей (ними можуть бути речі, явища, процеси, зв'язки, відношення між об'єктами у просторі та часі, структура, рух, зміни, перетворення тощо);
- місце утворення інформації, яку використовують на підприємстві, – показує чи вона формується всередині системи, чи за її межами (зовнішня, яка надходить із – за меж підприємства і внутрішня, яка створюється на підприємстві);
- відношення до системи підприємства – описує інформацію залежно від того входить вона чи виходить із системи (вхідна – входить у систему із зовнішнього середовища, вихідна – виходить за межі підприємства у зовнішнє середовище);

- процес господарської діяльності – вимагає деталізації процесу - виробнича, збутова, логістична, управлінська;
- рівень агрегування (узагальнення) – первинна, вторинна, третинна;
- час використання персоналом – постійна, перемінна, прогнозна, перспективна, оперативна;
- роль у процесі управління – директивна, планова, звітна, контрольна;
- метод отримання – статистична, бухгалтерська, кадрова;
- цінність для користувача – корисна, надлишкова, зайва;
- якість отриманої інформації – достовірна, недостовірна, вчасна, невчасна, подана в обумовлений термін чи із запізненням, повна, неповна;
- доступність до масиву інформації – загального користування, службова, відкрита, таємна, обмеженого доступу;
- обсяг використання інформації для прийняття рішень – суцільна, вибіркова;
- стандартність повідомлень для користувача – стандартна, типова, оригінальна на запит клієнта, інтелектуальна, шаблонна.

Названі критерії не обмежують класифікаційні можливості створення інформації для інших цілей та різних категорій користувачів, навіть на їх індивідуальні потреби.

Для бізнесу необхідна інформація про життєвий і технологічний цикли підприємства – народження, зростання (юність, зрілість, старість) і кінець його існування чи переродження в іншу сутність. Існування бізнесу на всіх етапах життєдіяльності підприємства можливе за наявності таких умов:

- ресурсів для господарської діяльності (гроші, виробничі запаси, основні засоби, праця персоналу);
- технології виробництва (перетворення ресурсів у готовий продукт);

- здійснення процесу кругообороту капіталу (постачання, виробництво, збут, інвестування, фінансування);
- розвинутої системи управління (загальний цикл – планування, організація, мотивація та контроль бізнес-процесів);
- наявності капіталу (економічний потенціал для отримання додаткової вартості);
- виконання зобов'язань (комунікаційні зв'язки підприємства з навколишнім середовищем – клієнти, банки, податки тощо).

Наявність умов для бізнесу ще не гарантує його ефективності, оскільки для приведення економічного потенціалу підприємства з латентного стану в активний необхідно знати, які підсистеми задіяні у бізнес-процесах та як організована їх взаємодія для досягнення мети.

Законом України "Про інформацію" від травня 1992 року визначено види інформації, джерела та режим доступу до неї з метою використання у діяльності органів державної влади і галузей економіки. У відповідності до цього закону інформацію поділяють на такі види:

- статистичну та масову;
- про діяльність державних органів влади та органів місцевого і регіонального самоврядування;
- правову та про особу;
- довідково-енциклопедичну;
- соціологічну.

Статистична інформація може бути отримана на основі спеціальних спостережень або методом агрегування первинної звітної інформації підприємств, організацій та установ. У більшості випадків статистичні дані носять офіційний характер, оскільки ґрунтуються на документованих повідомленнях і офіційній звітності державних органів, що дає кількісну

характеристику стану та змін у подіях, явищах та процесах, які відбуваються в природі, економічній, соціальній, культурній та інших сферах країни.

Державна статистична інформація публікується та оприлюднюється у спеціальних збірниках чи засобах масової інформації. Така інформація наводиться систематично і стає відкритою для усіх категорій користувачів (громадян, наукових закладів та інших зацікавлених організацій). Крім цієї інформації, існують неопубліковані статистичні дані, які не підпадають під дію обмежень, встановлених законами України, і доступні для користувачів (за виключенням інформації, що становить державну таємницю).

Система статистичної інформації, її джерела і режим доступу визначаються законом України "Про державну статистику" та іншими правовими актами у цій галузі.

Спорідненою до статистичної є інформація, що відіграє значну роль безпосереднього впливу на свідомість і вчинки людей, яку можна назвати пропагандою. Така інформація публічно оголошується, чи подається у друкованих засобах масової інформації та аудіовізуальних формах її подачі населенню з метою створення сприятливих умов для поширення ідей окремих заінтересованих груп (партій, громадських організацій, державних структур, релігійних центрів тощо). Ідеї можуть бути конструктивними чи, деструктивними і тому користувач повинен їх оцінювати виходячи із етичних позицій і розуміти кому вигідна інформація і наскільки вона правдива та яку мету переслідує. Друкованими засобами масової інформації є періодичні видання (преса): газети, журнали, бюлетені тощо та разові видання певним тиражем.

До аудіовізуальних відносять засоби масової інформації, які людина сприймає через органи слуху та зору (радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо). Порядок створення та організації діяльності окремих засобів масової інформації визначаються законодавчими актами про ці засоби.

Інформацією державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування є офіційна документована інформація, яка створюється в процесі поточної діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади, органів місцевого і регіонального самоврядування.

Основними джерелами такої інформації служать:

- законодавчі акти України;
- інші акти, що приймаються Верховною Радою та її органами;
- акти Президента України;
- підзаконні акти, які трактують окремі закони і тлумачать їх положення;
- постанови Кабінету Міністрів;
- нормативні акти державних органів влади і управління;
- акти органів місцевого і регіонального самоврядування

Джерела і порядок одержання, використання, поширення та зберігання офіційної інформації державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування визначаються законодавчими актами про ці органи. Особливістю законодавчих та інших нормативних актів, що стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян, не доведених до публічного відома, не мають юридичної сили, але незнання оприлюднених актів не звільняє особу від обов'язків їх дотримуватися.

Інформацію державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування доводять до відома зацікавлених осіб різними способами через:

- опублікування її в офіційних друкованих виданнях або поширення інформаційними службами державних органів та організацій;
- публічного оголошення через аудіо- та аудіовізуальні засоби масової інформації;
- безпосереднього доведення її до зацікавлених осіб (усно, письмово чи іншими засобами);

- надання можливості ознайомлення з архівними матеріалами; оголошення її під час публічних виступів посадових осіб.

Правова інформація відіграє роль регулятора відносин у суспільстві між громадянами, між юридичними особами, між громадянами і юридичними особами, між громадянами і юридичними особами та державними органами. Правова інформація являє собою сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про правову систему, окремі галузі права (кримінальне, адміністративне, фінансове, банківське, земельне, податкове тощо) джерела і реалізацію права (процесуальні кодекси), юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення та методи боротьби з ними, профілактику порушень та інші юридичні аспекти.

Правові відносини зафіксовані у таких джерелах правової інформації як:

- Конституція України, статті якої мають силу прямої дії (без їх тлумачення);
- інші законодавчі і підзаконні нормативні правові акти;
- міжнародні договори та угоди;
- норми і принципи міжнародного права;
- ненормативні правові акти (інструкції, розпорядження, стандарти; методики, статути);
- повідомлення засобів масової інформації;
- публічні виступи;
- інші джерела інформації з правових питань.

Доступ до законодавчих та інших нормативних і ненормативних актів для громадян здійснюється через їх видання масовими тиражами у найкоротші строки після набрання ними чинності.

Інформація про особу включає сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу. До основних даних про особу (персональні дані) відносять: прізвище, ім'я та по – батькові; дату та місце

народження; національність; освіту, сімейний стан, стан здоров'я; а також адресу. Джерелами документованої інформації про особу є видані на її ім'я документи, а також відомості, зібрані державними органами влади та органами місцевого і регіонального самоврядування.

Кожна особа має право на ознайомлення з інформацією, зібраною про неї. Ця інформація охороняється законами України.

Довідково-енциклопедична інформація включає в себе систематизовані, документовані або публічно оголошені відомості про суспільне та державне життя, різні галузі наук, технічний прогрес, демографію, галузі економіки, навколишнє природне середовище тощо. До такої інформації відносять:

- енциклопедії (універсального, тематичного, галузевого, наукового характеру);
- словники (з різних галузей знань і призначення);
- довідники (з галузей наук, тематичні, професійні, навчальні тощо);
- каталоги (бібліотечні, наукові, товарних зразків, асортименту продукції);
- атласи (об'єктів Всесвіту, природи (флори і фауни), анатомії людини, географічні, геологічні, природних катаклізмів тощо);
- бюлетені (економічного, соціального, культурного життя регіонів чи підприємств);
- кодекси (з правових чи економічних питань);
- спеціальні книги (червона книга фауни і флори)
- рекламні повідомлення та оголошення (різноманітна інформація через пресу, телебачення, інтернет та інші засоби);
- путівники (географічні, рекламні, туристичні);
- картографічні матеріали (карти найрізноманітнішої тематики);
- довідки державних та місцевих і регіональних органів самоврядування, громадських об'єднань та автоматизованих інформаційних систем;

- списки топонімів, гідронімів тощо;
- інформація з інтернет – сайтів, яку фільтрує користувач виходячи із своїх інтересів);
- прайс – листи (динаміка цін на товари, роботи і послуги)

Система довідково – енциклопедичної інформації не вичерпується наведеною номенклатурою їх видів, оскільки неможливо охопити все різноманіття інтересів людини ні в науковому, ні в практичному аспектах, доступ до неї регламентується бібліотечним, архівним та іншим галузевим законодавством та підзаконними актами.

Соціологічна інформація відіграє досить важливі й актуальні для суспільства відомості (документовані або публічно оголошені) щодо ставлення громадян і соціальних груп до громадських подій, явищ, процесів, фактів, осіб. Така інформація характеризує якість життя людей у її матеріальному, духовному та культурному вимірах.

Джерелами соціологічної інформації можуть бути відомості, у яких наведені результати соціологічних опитувань, спостережень і досліджень. Соціологічні дослідження здійснюються державними органами, громадськими об'єднаннями, зареєстрованими у встановленому порядку.

Джерелом будь-якої інформації завжди є факти, які збирають заінтересовані особи на основі певних методик спостережень та вимірювання таких параметрів об'єктів, які цікавлять користувача.

Факти фіксують на різних носіях інформації (документах, електронних чи інших знакових носіях), які являють собою матеріальні об'єкти, що зберігають дані, які можуть бути перетворені в інформацію, а також повідомлення у засобах масової інформації та публічні виступи.

Документ, як джерело інформації, має певну матеріальну форму, макет якої передбачено законом, служить засобом фіксування фактів, їх вимірювання та оцінки з подальшою обробкою даних і перетворенням їх на

інформацію, що дає можливість зберігати, використовувати й тиражувати її серед великого кола користувачів.

Для ефективного управління важливе значення має режим доступу до інформації, який визначений правовими нормами, що передбачають розробку порядку одержання, використання, поширення і зберігання інформації.

За режимом доступу інформацію поділяють на відкриту та інформацію з обмеженим доступом. Слід мати на увазі, що контроль за режимом доступу за інформацією здійснює держава. Завдання режиму полягає у дотриманні вимог законодавства про інформацію всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, зокрема, щодо неправомірного віднесення відомостей до категорії інформації з обмеженим доступом. Контроль за дотримання встановленого режиму здійснюють спеціальні органи, які визначає Верховна Рада і Кабінет Міністрів України. Доступ до відкритої інформації здійснюється на основі:

- публікації її в офіційних друкованих виданнях (бюлетенях, збірниках);
- оприлюднення її у засобах масової інформації;
- безпосереднього надання заінтересованим громадянам, державним органам та юридичним особам.

Правила надання відкритої інформації на запити окремих громадян, державних органів, юридичних осіб та представників громадськості встановлюються законодавством або визначаються договорами (угодами) між стороною, яка надає інформацію та стороною, яка її отримує. Обмеження права на отримання відкритої інформації забороняється законом.

Переважним правом на одержання інформації користуються громадяни, яким ця інформація необхідна для виконання професійних обов'язків.

Щодо інформації з обмеженим доступом, то її за правовим режимом поділяють на конфіденційну і таємну. Конфіденційна інформація містить відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні

окремих фізичних або юридичних осіб і поширюються за їхнім бажанням у відповідності до передбачених ними умов.

Фізичні та юридичні особи, які мають у своєму розпорядженні інформацію наукового, професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, отриману за власні кошти, або, яка є предметом їх власного професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого досвіду і не порушує законодавство щодо таємниці, може самостійно установити режим доступу до неї, включаючи й ту, яка віднесена до категорії конфіденційної та визначити для неї системи і способи захисту.

Поширення інформації комерційного та банківського характеру, а також інформації, правовий режим якої встановлено Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України (з питань статистики, екології, банківських операцій, податків тощо), та інформації, яка містить загрозу для життя і здоров'я людей, дозволяється лише особам для службового користування.

Відомості, що не становлять комерційної таємниці підприємства є відкритими для усіх користувачів. До них відносять:

- установчі документи або документи, що дозволяють займатися підприємницькою або господарською діяльністю чи її окремими видами й інформація за всіма встановленими формами державної звітності;
- дані, які необхідні для перевірки нарахування і сплати податків та інших обов'язкових платежів;
- відомості про кількість і склад працюючих, їх заробітну плату в цілому і за професіями та посадами, а також про вільні робочі місця;
- документи про сплату податків і обов'язкових платежів;

- інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю персоналу;
- документи про платоспроможність підприємства;
- відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, об'єднаннях та інших організаціях, що займаються підприємницькою діяльністю;
- відомості, які відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню.

Функції урегулювання питань щодо віднесення інформації за ступенем її доступності для користувачів покладаються на керівника підприємства, який видає наказ про зберігання і використання інформації, до якого прикладається список відкритої, закритої і таємної інформації, що регламентує проблему законності користування нею заінтересованими особами.

1.4. Роль інформації в економіці підприємства

Філософське поняття інформації дає можливість зрозуміти яку роль воно відіграє у загальному процесі пізнання навколишнього світу. Одним з перших дослідників філософії інформації став професор Хертфорширдського університету (Великобританія) Лучано Флоріді (Luciano Floridi, народж. в 1964 році).

Як зазначав заввідділом філософії Центру гуманітарних науково-інформаційних досліджень РАН Г.В. Хлебніков у доповіді «Філософія інформації Лучано Флоріді» на 1-му засіданні семінару «Методологічні проблеми наук про інформацію» (Москва, ІНИОН РАН, 10 лютого 2011 року), Флоріді у своїй монографії виділяє 18 проблем філософії інформації, згрупованні у п'ять розділів [73]:

1. Аналіз концепції інформації. Що таке інформація?

2. Проблема вводу/виводу. Динаміка інформації?
3. Пошук об'єднаної теорії інформації. Семантика.
4. Проблема обґрунтування даних. Як можуть дані набути сенсу?
5. Проблема правдивості. Як можуть осмисленні дані набути істинних значень?
6. Інформаційна теорія істини. Чи може інформація пояснити істину?
7. Інформаційна семантика. Чи експліцирує інформація значення? Вивчення рзумності.
8. Проблема Декарта. Чи може когніція (її форми К) бути повністю і задовільно проаналізована в термінах, формах обробки інформації (ОІ) на деякому рівні абстракції (РА)? І як потрібно інтерпретувати триаду К-ОІ-РА?
9. Проблема реінжиніринга. Чи може природний розум ПР (його форми) бути повністю і задовільно проаналізований в термінах обробки інформації ОІ (її формах) на деякому рівні абстракції РА? Як потрібно інтерпретувати триаду ПР-ОІ-УА?
10. Проблема Тьюринга. Чи може природний розум бути втілений не по біологічному принципу?
11. Проблеми РІТ (розумність-інформація-тіло)). Чи може інформаційний підхід вирішити проблему розума й тіла, духовного і матеріального?
12. Інформаційне коло. Як можна перевірити інформацію? Якщо інформацію неможливо трансцендувати, а можна лише перевірити подальшою інформацією, - і якщо все вверх и вниз є інформація, - то що говорить нам про наше знання світу?
13. Континуум-гіпотеза). Чи повинна епістемологія ґрунтуватися на теорії інформації?
14. Семантический погляд на науку. Чи можна зводити науку до інформаційного моделювання? Відношення між інформацією та природою.

15. Проблема Вінера. Який онтологічний статус інформації?
16. Проблема локалізації. Як інформація може натуралізуватися?
17. Гіпотеза «Воно із Біта» (The It from Bit hypothesis) Уиллера (Wheeler)).
Чи може природа бути інформатизованою? Дослідження цінностей.
18. Чи має комп'ютерна етика філософську основу?

Концепція філософії інформації багатозначна і Флоріді розкриває такі фундаментальні поняття, як концепти буття, знання, життя, розумності, значення, добра і зла. Флоріді вважає концепцію інформації більш «сильною», ніж зазначені концепти, які можуть бути виражені в її термінах.

Філософія інформації повинна трактувати поточні живі проблеми, і в той же час залишатися вільною від метафізичних спекуляцій. У період інтелектуальної боротьби за впровадження інформаційних ресурсів у практику, більш глибоке розуміння інформації та її особливих характеристик дають окремі галузі знань, які пов'язані з інформаційною сферою, в тому числі й наука про економічну інформацію.

Така наука має своїм предметом пізнання надскладного процесу відображення об'єктивних закономірностей поведінки матеріальних речей, процесів і явищ, які відбуваються на кожному підприємстві у реальному (матеріальному) середовищі внаслідок технологічної трансформації факторів виробництва у готовий продукт для його подальшого споживання.

Немає іншого методу пізнання закономірностей економічної діяльності на різних рівнях управління (від держави до домогосподарств), крім інформаційного, який дає можливість отримати факти про зміни в об'єктах і кількісно їх виміряти та встановити в абстрактній (ідеальній, мисленнєвій) формі причино – наслідкові зв'язки таких змін.

Роль інформації полягає в тому, що вона дає можливість регулювати діяльність бізнесу у відповідності до свідомо обраної мети виробництва. Управлінський апарат підприємства може розробляти заходи щодо

коригування дій працівників у відповідності до змін в об'єктах середовища лише за наявності інформації про відхилення від мети.

Економічні процеси в державі повинні контролюватися суспільством через розробку законів, стандартів, правил, інструкцій тощо.

Так закон "Про інформацію", визнає, що інформація може виступати на ринку як товар, продукція чи послуги. Це означає, що її визнано у якості економічного ресурсу й таким же важливим компонентом виробництва, як матеріали, основні засоби, енергія чи праця. З розширенням ринкових відносин, розвиваються форми власності, появляються підприємства, які здійснюють комерційну діяльність на принципово нових економічних відносинах між державою, виробниками, підприємствами торгівлею, банками тощо, коли виникає необхідність у залученні у процеси виробництва все більших обсягів економічної інформації.

Звідси можна зробити висновок, що економічна інформація являє собою сукупність повідомлень, які сприяють раціональній організації виробничо – господарських процесів у суспільстві, тобто вона виконує роль певного регулятора фінансово – економічної діяльності підприємства.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 року, підприємства зобов'язані передавати економічну інформацію, яка наводиться у фінансовій та статистичній звітності, органам державної виконавчої влади, контролюючим і правоохоронним органам, іншим юридичним та фізичним особам відповідно до чинного законодавства, на їх вимогу.

Право власності на інформацію визначено Законом "Про інформацію", де вказано не лише права та обов'язки власника інформації, а й її споживачів, а також характер їх інформаційних відносин. Право власності на інформацію регулює визначені законом суспільні відносини між людьми з приводу отримання, володіння, користування і розпорядження інформацією. Інформація може бути об'єктом права власності фізичних і юридичних осіб

та держави у повному обсязі, або об'єктом лише володіння, користування чи розпорядження.

Власник інформації має право здійснювати будь-які законні дії з нею та призначити особу, яка здійснює володіння, використання і розпорядження інформацією, і установлювати правила її опрацювання й режим доступу до неї, а також встановлювати інші умови щодо інформації:

- створювати інформацію своїми силами і за власний рахунок;
- укладати договори на створення інформації;
- укладати угоди, які містять умови переходу права власності на інформацію до іншої особи.

Економічна інформація є одним із видів статистичної інформації, оскільки у загальній статистиці, яка організована на державному рівні управління економікою України, значну питому вагу складають показники економічної діяльності різних господарюючих суб'єктів, (кількість підприємств різних форм власності; продуктивність праці робітників і службовців; виробництво продукції і темпи її зростання; темпи зростання (зниження) цін на товари, послуги та фінансові показники роботи підприємств різних галузей економіки).

Структура економічної інформації зумовлена її призначенням для управління господарською (комерційною) діяльністю. Економічну інформацію групують в інформаційні сукупності залежно від цілей і потреб користувачів, – кількісні виміри яких передбачено переліком показників на основі номенклатури попередньо згрупованих позицій за будь – якою якісно однорідністю об'єктів спостереження. Для зручності групування досліджуваних об'єктів за певними критеріями, по кожній з позицій розробляють умовне позначення у вигляді індексу або коду.

Номенклатура інформації та її позиції складають систему економічних показників, які призначені для подальшого вивчення різними користувачами та прийняття ними рішень.

Економічна інформація відбиває основні аспекти діяльності виробничих та комерційних систем і систем інших галузей невиробничої сфери - у натуральних, трудових, вартісних та інших показниках. Основна маса цієї інформації є дискретною, що дозволяє відобразити її у вигляді кінцевих результатів на певних матеріальних носіях переважно у вигляді літер і цифр. В окремих випадках застосовують спеціальні умовні позначення.

Кодування економічної інформації дозволяє відобразити її на спеціальних матеріальних носіях. Обробка економічної інформації вимагає різних методів групування і вибірок даних, що вимагає застосування комп'ютерної техніки при опрацюванні, зберіганні та пошуку інформації.

Економічну інформацію створюють на підприємствах матеріально – відповідальні особи та спеціалісти управлінського апарату - економісти, бухгалтери, фінансисти, працівники технічних і технологічних служб, товарознавці, маркетологи тощо. Створення інформації здійснюється шляхом виконання вимірювальних робіт і реєстрації їх результатів у документації, яка підлягає подальшій обробці.

Засоби для фіксування результатів вимірів фактів фінансової і господарської діяльності підприємства, називають носіями інформації. Вимір і фіксування його результатів здійснюється різними методами – вручну, або за допомогою різного технічного обладнання (ваговимірювальне обладнання, касові апарати та ін.). Інформацію фіксують у більшості випадків у заздалегідь розроблених формах документів.

Вимір і фіксування результатів на носіях є найбільш відповідальним етапом інформаційного процесу, оскільки від повноти і якості відображених фактів у носіях даних залежить якість інформаційних ресурсів, які у подальшому позначаються на якості виконання функцій менеджерів та прийнятті рішень.

Допущені при оформленні документів помилки, неточності і неясності можуть мати негативні наслідки, оскільки при поступовому узагальненні отриманих

даних, що містять помилки, отримуємо неточну інформацію, яка є підставою для розробки рекомендацій виконавцям робіт. Ось чому початковий етап створення документації вимагає уваги, точності і дотримання правил її оформлення.

У менеджменті нижчого ієрархічного рівня основну роль відіграє оперативна і поточна інформація. Ту інформацію, яка характеризує стан об'єкта на даний момент, називають оперативною, а ту, що характеризує стан об'єкта упродовж певного періоду – поточною. Оперативну використовують менеджери при дослідженні фактів на момент їх здійснення, а поточну – після їх завершення.

Оперативну інформацію використовують для оперативного (швидкого) регулювання процесів господарської діяльності при виникненні відхилень від запланованих результатів.

Поточна економічна інформація узагальнює результати господарської діяльності підприємства і його підрозділів за звітні періоди протягом календарного року (місяця, кварталу). Таку інформацію наводять у звітності і використовують для контролю виконання планів, дослідження факторів, що впливають на результати господарської діяльності підприємства і його підрозділів.

Вхідною сировиною для інформації про стан досліджуваного об'єкта завжди служать факти (дані), які обробляють працівники за певними методиками перетворюючи їх в інформаційні ресурси. Якщо факти (дані) піддати обробці, то вони перетворюються на первинну інформацію, а з первинної - методом спеціальної статистичної чи математичної обробки - отримують вторинну (наприклад, за даними про фонд оплати праці та чисельність працюючих можна визначити середню заробітну плату одного працюючого).

З вторинної інформації можна отримати третинну (наприклад, середній розмір оплати праці за одну годину). Похідна інформація від первинної має

важливе значення для наукових досліджень з економічних проблем розвитку економіки держави.

У менеджменті важливу роль відіграє первинна інформація про господарські процеси і явища, оскільки її використовують для виведення певних закономірностей і доведення гіпотез, тому до неї висувають вимогу щодо достовірності. Саме від неї залежить якість проміжної і результативної інформації, отриманої у процесі досліджень. До такої інформації менеджери висувають певні вимоги щодо її упорядкування з метою полегшення сприйняття користувачами та своєчасного реагування на ситуації в бізнесі. Існують такі критерії упорядкування економічної інформації:

- спосіб відображення (текстова, цифрова, алфавітна, алфавітно-цифрова);
- графічне зображення (креслення, схеми, діаграми, графіки);
- обсяг повідомлень для роботи (недостатня, достатня і надлишкова);
- корисність наведених даних у повідомленнях (корисна і некорисна);
- регулювання дій виконавців (директивна, розпорядча і звітна);
- рівень обробки інформації (оброблена і необроблена) тощо.

Інформацію для планування фінансово-господарської діяльності у всіх галузях економіки називають плановою, або нормативно-довідковою, а таку, що регламентує цю діяльність - директивною. Різновидами нормативної є цінова, правова, договірна і довідкова інформація.

За стабільністю використання інформацію поділяють на умовно – постійну і змінну, що важливо при застосуванні комп'ютерної техніки, яка дозволяє інтенсифікувати працю дослідників.

Для роботи менеджерів необхідно мати інформацію різного типу.

1. Загальну – таку, що виникає випадково або у відповідь на неспецифічні запити або пошуки (відповідає на запитання: «що ви хочете знати?» або «чи є що-небудь цікаве?»). Оскільки загальна інформація потрібна для широкого кола інтересів користувачів, її важко визначити заздалегідь і складно

підтримувати в комп'ютерних системах. У більшій мірі її використовують на стратегічному рівні і не використовують на рівні укладання угод, які зосереджені на специфічній інформації.

2. Специфічну - здатну задовольнити особливі вимоги користувачів. Така інформація може бути запитана при перевірках та контролі звітності з боку податкових органів, при ревізії чи аудиті фінансової та господарської діяльності, банків, державних органів влади тощо. Специфічна інформація може бути і незапитаною, наприклад, якщо одержано повідомлення, що вартість користування телефоном збільшилася.

3. Стимулюючу - яка подібна до специфічної тим, що вона занадто особлива. Якщо специфічна інформація просто робить одержувача обізнаним у чомусь, то стимулююча – вимагає від нього дії. Необхідна дія стає майже автоматичною, вона заздалегідь запрограмована. Стимулююча інформація може бути запитаною чи незапитаною, а стимульована дія може бути лише активною по відношенню до когось чи чогось.

4. Виняткову - яка подібна до стимулюючої в тому розумінні, що вона стимулює дію працівника, але при цьому виникає складність через те, що вона стимулює специфічний тип дії, спрямованої на певні нештатні ситуації. Слід зазначити, що ні стимулююча, ні виняткова інформація не потребують комплексного рішення

Описані чотири типи інформації передбачають просту відповідь від осіб, яких інформують. Загальна і специфічна інформація просто повідомляє те, що він або вона ніколи не знали. Наприклад, якщо менеджер бачить, що первинний параметр (показник) не змінився і у відповідь на стимулюючу або виняткову інформацію починає дії намічені попередньо, він не повинен приймати нових комплексних рішень. Більшість з того, що менеджери роблять, вимагає лише простого інформування і виконання дій, оскільки це не визначає важливості управлінської роботи.

Часто менеджери повинні приймати складні рішення для вирішення таких проблем, як раціональний розподіл ресурсів або планування майбутніх цілей і напрямів діяльності. Якщо план приймається до виконання, то менеджери здійснюють контроль, щоб переконатися в його виконанні.

5. Контрольну - необхідну для встановлення відхилень від плану, причому коли зміни не були заздалегідь передбачені. Ця якість відрізняє контрольну від стимулюючої інформації.

6. Розподільну - корисну для здійснення рішень про те, як розподілити людей, час, устаткування або гроші відповідно до проектів. Якщо менеджер має дані про передбачувані проекти, він повинен вирішити, як розподілити ресурси, що знаходяться в його розпорядженні. Для цього він потребує даних, що дозволяють йому одержати інформацію про відносні витрати і доходи за цими проектами.

7. Нарешті, якщо головні менеджери зважили всі плюси і мінуси входження в новий ринок, вони обмірковують спрямовуючу інформацію для прийняття рішення щодо входження фірми у нову зону економічного простору. У порядку поширення спрямовуючу інформацію використовують перед розподільною і застосовують до контрольної інформації

Важливе значення для підприємства має інформаційний сервіс та комунікаційні канали поширення інформації між службами системи управління на всіх рівнях ієрархії. Буває, що збиранням інформації зайнято багато працівників, а користь від її використання мінімальна. Причина полягає в тому, що оперативна інформація часто надається із запізненням, а нові виробничі ситуації настають раніше, ніж реалізуються прийняті рішення з попередньої ситуації.

Вирішення проблеми інформаційного сервісу полягає у підвищенні оперативності отримання необхідної для роботи інформації, що стає можливим за умови використання новітніх телекомунікаційних засобів, швидкодіючих ЕОМ та їх мереж. Проблема сервісу з обробки даних будь-

якого масштабу в наші дні легко вирішується, а головне полягає в осмисленні того, якої інформації потребують користувачі та менеджери.

Самою актуальною проблемою нашого часу стає пошук методів вивчення потреб користувачів у необхідній інформації для виконання їх робочих функцій. Відсутність інформації для менеджерів, особливо нижчого і вищого рівнів управління підприємством, суттєво знижує ефективність їх роботи через невизначенність подій в середовищі.

РОЗДІЛ 2. Інформаційне поле як джерело інформації для бізнесу

2.1. Розвиток методології інформаційної науки

Інформація виступає об'єктом різних наук - починаючи від філософії і закінчуючи системою інформації для бізнесу. Серед інформаційних наук особливе місце належить обліковій системі, яка покликана обслуговувати інтереси менеджерів щодо їх потреб у різноманітних повідомленнях про стан і функціонування підприємства у просторі й часі. На жаль, облікова система не сформована належним чином для задоволення таких потреб через те, що до цього часу не розроблено теорії обліку адекватної потребам менеджменту.

Постулати обліку не змінилися за останні півсторіччя, а переважна більшість опублікованих робіт за цей період є компіляціями з попередніх робіт, які описують алгоритми обробки даних і складання стандартної звітності, яка може задовольнити лише мінімальні запити користувачів в інформації фінансового характеру. При цьому менеджери практично не отримували і до цього часу не отримують від облікової служби інформації, яка характеризує динаміку господарської діяльності, хоча комп'ютерна техніка дозволяє це зробити, що свідчить про кризу теорії науки про облік. Серед обліковців наростає розуміння втраченого часу на оновлення теорії обліку, але вони не прагнуть до створення нової теорії.

Основна причина кризи теорії обліку – відсутність серед фахівців розуміння ролі філософських, соціальних й економічних принципів наукової методології, важливості використання міжпредметних зв'язків з метою запозичення нових методів збору й обробки даних, відсутність в обліку наукової мети, невизначеність структури і змісту облікового знання адекватного новим науково-технічним можливостям отримання інформації,

Облік являє собою інформаційну, штучно створену систему, продуктом якої служать повідомлення про фінансову та господарську діяльність бізнесу, яка обслуговує систему управління підприємства.

Система управління делегує права і відповідальність обліковій системі щодо збору даних в інформаційному полі підприємства та їх трансформації за допомогою інформаційних технологій в корисну інформацію для

менеджменту. Лише усвідомлене управління інформаційними процесами та структурування інформації для потреб бізнесу, за наперед визначеними критеріями, може сприяти ефективному управлінню бізнес – процесами та досягненню поставленої мети підприємства.

Така інформація повинна допомагати менеджменту координувати дії персоналу підприємству та спрямовувати енергію колективної праці на досягнення різноманітних цілей, при цьому враховують неформальні та формальні фактори впливу на людей і середовище [30]:

- девіз, філософію, місію для стимулювання фінансової та господарської діяльності підприємства;
- мету обліку - як максимальне розширення обсягу інформаційних ресурсів для бізнесу;
- тактичні та стратегічні заходи з визначення структури економічних показників розвитку бізнесу;
- події, ситуації, факти щодо змін внутрішнього середовища, які зумовлюють ті чи інші результати діяльності бізнесу;
- динаміку змін зовнішнього середовища та методи адаптації бізнесу до них;
- фактори, що обумовлюють відхилення від мети бізнесу.

Важливим принципом системи управління стає контроль за собівартістю продукції на основі ощадливого використання ресурсів, інтелектуального капіталу та моделі створення ланцюга вартості із застосуванням нормування витрат на логістику, виробництво та збут продукції. Слід постійно мати на увазі, що потенційна цінність створюється всередині підприємства, а реальна, як правило, за межами чотирьох стін підприємства – на ринку, коли збут продукції приносить позитивний фінансовий результат, що вимагає ретельного відстеження впливу подій зовнішнього середовища на результати діяльності бізнесу.

Функціонування і розвиток бізнесу потребує великих масивів інформації, для чого потрібні, так звані «великі дані», що породжує проблему збору такого їх обсягу, з якого отримують інформацію на запит будь-якого користувача і в будь-який час і з приводу будь-яких подій. Обсяг отриманої інформації завжди багатократно перевищує обсяг даних за рахунок методу їх комбінування.

«Великі дані» можна перетворити на інформаційні ресурси лише на основі застосування різних методів обробки. Не треба зациклюватися на обробці даних лише методом подвійного запису, оскільки він стає гальмом на шляху отримання інтелектуальної інформації (розумної, оригінальної, релевантної запитам користувачів). Чим більший обсяг різних даних збирає інформаційна система, тим більший масив інформації з них вона може отримати обробляючи їх в потрібному для менеджерів розрізі, які, в свою чергу, можуть ефективніше контролювати процеси і результати діяльності. Головне в роботі менеджерів – правильно організувати аналіз отриманих інформаційних повідомлень і адаптуватися до змін середовища. Користь від великих обсягів інформації розуміють практично всі користувачі, крім бухгалтерів, які мислять несистемно через їх професійну деформацію, що обумовлена характером їх роботи [31, с. 174-175]:

- авторитарністю (зниження рівня самокритики і самоконтролю, нетерпимість до критики, схильність до застосування покарань);
- професійним догматизмом (переконавання у власній непогрішимості, яке зростає зі збільшенням стажу роботи);
- домінантністю, внаслідок своїх владних функцій, наданих законом про облік та гіперболізацію ними важливості виконуваної облікової роботи;
- надлишковим контролем за виконавцями (надмірна підозрюваність, обережність, недовіра тощо);

- професійною індіферентністю (відсутність інтересу до набуття знань інших наук, емоційна сухість, відсутність гуманності, співчуття до потреб інших співробітників підприємства);
- консерватизмом, який межує з ідіотизмом (небажанням впроваджувати нововведення і нові технології, прихильність до сталих принципів і методів роботи, нетерпимість практиків до наукових досліджень в галузі обліку, які, за їх переконаннями, не мають ніякої користі).

Професійна деформація є наслідком звуження інтересів облікових працівників лише до питань своєї обмеженої професійної галузі знань, втрати сприйняття і спостережливості за середовищем бізнесу через професійне звужене світобачення.

Саме через обмеження своїх інтересів обліковці задовольняються отриманням стандартної інформації про діяльність бізнесу, яка передбачена законодавством, і практично ігнорують потреби менеджменту в розширенні інформації. Обмеження обсягу облікової інформації для менеджерів стає причиною невизначеності у їх роботі, низького рівня контрольованості середовища, помилок та неадекватних рішень при збоях у виробничих ситуаціях.

Подолати негативні психологічні установки бухгалтерів можна на основі переорієнтації змісту їх роботи з рутинних процедур обробки стандартних даних на пошук нетрадиційних видів інформації для менеджменту. Цього можна досягти за умови розширення знань про інформаційне поле підприємства – простір, який реально чи потенційно містить у собі факти, як джерело інформації про зміни у речах, явищах і процесах.

Роль обліку зводиться до спостереження, вимірювання і фіксування фактів на матеріальних носіях з подальшим процесом обробки фактів на великі обсяги інформації на запити менеджерів.

Підготовку бухгалтерів потрібно здійснювати на основі навчальних планів, які передбачають розширення масивів інформації про господарську

діяльність підприємства, а професію бухгалтера пов'язати з інформаційним менеджментом. Якщо цього не зробити, то є реальна загроза для держави опинитися на узбіччі науково-технічного прогресу в інформаційній сфері (зосередження уваги лише на інформації фінансовому обліку та ігнорування потреб в інформації працівників управління лінійного і стратегічного рівнів подібне до того, якби в наші часи орали землю дерев'яним плугом, який тягне кінь, замість того, щоб орати трактором).

На жаль, поки що ідея кардинальної зміни парадигми обліку в напрямі до формування інформаційного поля та вивчення його структури не досягла критичної більшості заінтересованих в ній осіб, зате adeptів старої парадигми більш, ніж достатньо.

Adeptи існуючої парадигми обліку свято вірять у те, що генерувати інформацію можна тільки методом подвійного запису, який відомий з часів середньовіччя. Ніякі аргументи з боку опонентів щодо необхідності осучаснення методології обліку adeptами апріорі не приймаються до уваги, тому й не випадково, що в епоху комп'ютеризації облік не перетворився на інтелектуально розвинуту інформаційну систему. Не перетворився тому, що манера поведінки ортодоксів від облікового ремесла, свідчить про їх вороже ставлення до нових ідей в галузі облікової науки. Вони гальмують прогрес, оскільки дотримуються старих поглядів на економічне буття і не можуть змінити свої погляди на світ вимірювального процесу облікової системи, що гальмує рівень креативності у сфері генерування інформації для користувачів.

На щастя, в обліковій науці є поодинокі еретики, які здатні відмовитися від того набору зіржавілих істин та правил облікової схоластики, які заважають їм робити щось нове, до цього часу невідоме. Якби не еретики, то людство й надалі жило в печерах і не користувалося благами цивілізації. Єретиків треба оберігати і прославляти як творців майбутнього, а не спалювати на вогнищах.

Перемога ортодоксів над єретиками консервує старе, відживше облікове знання і гальмує творчість, як синтез сучасних знань з різних сфера науки, навіть надто далеких від проблем обліку, та можливість їх застосування для розвитку облікового знання.

Бухгалтери ігнорують інтереси менеджерів, оскільки не зважають на те, що сучасна розвинута система обліку виконує сервісну функцію в системі менеджменту і має за мету генерування такої інформації, яка задовольняє індивідуальні потреби управлінського апарату і зовнішніх користувачів, але основна функція облікового апарату полягає саме у вивченні запитів на інформацію - у які терміни, кому, у якій формі подати тощо.

З цього приводу всесвітньо відомий вчений в галузі менеджменту Пітер Дукер, який ще на початку 60-х років працював спільно з фірмою ІВМ над тим, щоб зробити комп'ютери доступними для керівників, писав: «ми передбачали, що основним фактором продуктивності дуже швидко стане інформація» [36, с. 57]. Далі він продовжує, що ми володіємо надзвичайно малою часткою інформації про зовнішній світ, про ринки і споживачів. Як багато взнали на власному досвіді, ніщо не міняється так стрімко, як канали розподілу і якщо ви будете очікувати звіту, то втратите час.

«Фактично ми намагаємося летіти з одним крилом – крилом внутрішньої інформації. Головне завдання полягає не в тому, щоб отримати більше внутрішньої інформації, а в тому, щоб ефективно доповнити її зовнішньою» [36, с.64]. «Нам потрібна зовнішня інформація, і нам прийдеться вчитися добувати її. Але складність полягає в тому, що більшість компаній має дві системи. Одна з них організована навколо потоків даних, а друга, більш давня, навколо системи обліку. Система ж обліку, хоча й має п'ятисотлітню історію, знаходиться в жахливому стані. Зміни в інформаційних технологіях, свідками яких нам прийдеться стати в найближчі двадцять років, ніщо порівняно із змінами, які відбудуться в галузі бухгалтерського обліку. Ми вже спостерігаємо зміни в обліку виробничих витрат, які корінням сягають в

1920-ті роки і надто застарівшими. Сьогодні виробництво забезпечує 23% валового національного продукту і близько 16% робочих місць. Таким чином, переважній більшості компаній ми не можемо запропонувати систему бухгалтерського обліку, яка хоч чогось вартувала би» [36, с.65-66].

Це було написано Пітером Друкером в 1998 році і тепер можна оцінити наскільки точно він передбачав події з обліком.

Оцінюючи компетенцію фахівців з обліку, він зазначав: «У нас є головний бухгалтер і головний спеціаліст з комп'ютерної техніки і вони не спілкуються між собою. Як правило, ці два підрозділи очолюють люди, які мало розуміються на інформації. Людина, яка очолює ваш обліковий відділ, знайомий з державними вимогами. Керівник обробки даних розбирається в «залізі». Ніхто з них не володіє всією інформацією. Нам прийдеться злити ці дві системи в одну, але поки що ніхто не знає, як це зробити... Ми повинні дивитися на інформацію як на інструмент для конкретної роботи, що роблять далеко не всі... Наше друге завдання – використати наші здібності з обробки даних для того, щоб зрозуміти, що відбувається в зовнішньому світі. Доступні для нас дані звичайно представлені в жахливій формі, а їх надійність викликає сумніви» [36, с.66-67].

Про концепцію розвитку системи обліку в Україні я говорив на різних наукових конференціях, писав в докторській дисертації та монографіях, але ортодокси старого гарту не могли збагнути, що професія обліковця гине через нерозуміння ні духу епохальних зрушень в сучасній економіці, ні того, що комп'ютер докорінно змінює методологію науки про отримання інформаційних ресурсів для менеджменту і вони вперто сповідують примітивну систему обліку, яка відбиває вимоги епохи аграрного суспільства середньовіччя [30; 52; 53; 54; 55]

Консерватизм науковців в галузі теорії обліку настільки сильний, що подолати опір змінам, практично неможливо, а без теорії практика залишається в тому стані, який був і сто років тому.

Відсталість теорії обліку є наслідком підміни проблеми отримання інформації на запит користувачів проблемою обробки даних. З поля зору бухгалтерів випадає те, що має бути на першому місці – кожного разу нова інформація про події фінансової та господарської діяльності підприємства у просторі й часі на запити працівників різних ієрархічних рівнів менеджменту.

Існуюча традиційна облікова система історично приречена на відмирання (чим раніше, тим краще) через її неадекватність умовам ведення бізнесу, який часто занепадає внаслідок «інформаційного голоду» і прийняття помилкових рішень в умовах невизначеності та втрати контролю середовища.

Отже, теорія обліку вимагає кардинальної зміни її парадигми з орієнтацією на методологію формування сучасної теорії пізнання. У концентрованому вигляді такі блоки пізнання методології сформульовані у фундаментальній монографії проф. А.Фурмана, який звертає увагу на «теорієгенезі», що «...охоплює своїм розвитковим поступом – річищем інші значущі для науки, соціуму і культури форми та організованості людського існування програми, парадигми та епістемі, моделі – конфігуратори і методологічні програми, парадигми та епістемі, моделі – конфігуратори і методологічні план – карти, мислєсхеми й категорійні матриці, специфічні дискурсії своєрідні комунікації (організаційно-діяльнісні ігри, методологічні сесії тощо). Все це вказує на потребу окремого детального розгляду теорієгенезу не лише як конструктивної ідеї, а й як унікальної практики професійного методологування» [32, с. 132].

Спираючись на концепцію теорієгенезу проф. А.В.Фурмана, сутність якого наведено у розділі 5 «Інваріанти прикладного методологування і світ методології» монографії «Ідея і зміст» [32, с.210 - 236] стає можливим розробити теорію обліку інноваційного зразка.

Як зазначає автор, теорієгенез включає такі категорійні поняття «генез», які можна використати також для формування нової парадигми обліку. Системогенез розкриває етапи зародження, виникнення і поступального розвитку у напрямі цілісності і довершеності системи, яка складається із чотирьох інваріантів поняття «генез» [32, с. 133]:

- ідеогенез (зародження і розвиток у науковця чи мислителя культурно значущих та винятково оригінальних ідей, освоєння і збагачення яких визначає контури майбутнього сфери обліку);
- теорієгенез (зародження і спрямований розвиток низки все більш евристичних і повно розгорнутих теорій, що в наступності забезпечують передбачення більшої сукупності донині невідомих фактів, постійно розширюють горизонт пізнаного. Адекватно описуючи упереджену дійсність і прогнозуючи її розвиток);
- цілісність усі явища, які потрапляють у сферу його досвіду домагаючись утвердження категорійної моделі облікового знання);
- категорієгенез (виникнення і розвиток світоглядних універсалій як категорій культури, що використовують історичний і соціальний досвід, який науковець оцінює, осмислює і переживає та зводить їх у систему).

Таку теорію можна розробити лише на основі застосування поліпредметного підходу з використанням окремих елементів наукових знань з філософії, історії, соціології, педагогіки, психології, економічної теорії, інформатики, системології, менеджменту, методології, математики, комп'ютерної техніки, кібернетики та інших галузей знань.

Зрозуміло, що в теорію обліку слід залучати лише взаємообумовлені та узгоджені між собою фрагменти зазначених наук після того, як буде виділено функції моделі – конфігуратора об'єкта обліку, яким стає в його новій парадигмі, так зване, «інформаційне поле підприємства» замість «подвійного запису» у старій.

Виділення функцій моделі – конфігуратора та реалізація їх послідовності має методологічне значення для дослідження властивостей системи обліку в порядку від простого до складного [32, с.222]:

- збір і поєднання того об'єктивного змісту науки, який було зафіксовано у наявних раніше знаннях;
- розробка структури моделі, яка стає основою і джерелом тих об'єктів, які становлять основу безпосереднього пізнавального оперування ними;
- уведення та обґрунтування принципово нових складніших знань про функціонування системи обліку, які можна використати у практичній роботі відповідно до ускладненої реальності нашого часу;
- синтезування уявлень і методів інших наук і набуття довершеності знакових форм (тексту, схем, формул тощо) теоретичних знань у такий спосіб, що систематизує об'єкти та організовує ці знання в єдину онтологічну картину.

Розробка теорії обліку починається з формулювання нової парадигми та методологічної план – карти, розробленої проф. А.В.Фурманом, яка синтезує принципи створення будь – якої дисципліни та розкриває найважливіші етапи роботи щодо конструювання теоретичної бази науки. Ідеї щодо методологування науки, які висвітлено на прикладі структури теорії освітології, мають універсальний характер, тому її положення можуть бути використані для формування нової парадигми обліку, яка відповідає сучасній теорії пізнання [32, с. 230–231]:

Нову теорію обліку неможливо створити на існуючому сурогаті теорії, а вірніше, її симулякрі, яким є «основи «бухгалтерського» обліку». За останні 70 років сфера пізнання і глибина наукового пошуку закономірностей розвитку економічної реальності зросли настільки, що без залучення у науковий оборот знань інших наук, існуюча теорія, навіть доповнена новими фрагментами реальності, приречена на провал.

Потрібно починати створювати теорію обліку з «чистого листа», що передбачає не лише зміну архітекτονіки її змісту, а й назву науки, оскільки стара назва заганяє мислення у привичну колію «бухгалтерського» дороговказу, з якої бухгалтер самостійно ніколи не вийде.

Настав час перетворити облікову науку з «алхімії» - пошуку елексира для отримання якоїсь універсальної фінансової звітності, придатної на всі випадки життя, в інформологію – науку про застосування логіки вимірювального мислення господарської діяльності підприємства і знання законів створення інформаційних ресурсів, що характеризують різноманітні складні аспекти ведення бізнесу в агресивному і часто змінюваному середовищі.

Створення дієвої теорії, замість мертвої, яка не здатна підняти практику облікової діяльності на вищий рівень, ніж той, в якому вона знаходиться, виявилось непосильним завданням для науковців – adeptів «бухгалтерської» школи. Відсутність реакції бухгалтерів на запити менеджменту і дотримання традицій середньовіччя стає реальною загрозою існуванню бухгалтерської професії, оскільки у найближчі 5, максимум 10 років, роботизовані системи з успіхом замінять стереотипну роботу бухгалтера, який зараз займається фінансовим обліком. Це означає, що потрібно терміново, розробити теорію інформології.

Зрозуміло, комусь може подобатися чи не подобатися така назва, але сутність не в ній (хоча є любителі дискусій про незаперечність назви «бухгалтерського обліку» будучи профанами в галузі філології, яка не відноситься до сфери їх професійної діяльності, проте, вони намагаються тлумачити назви науки в площині філології, а не сутності обліку). Нова назва науки повинна адекватно розкриває мету і новий зміст системи обліку.

Розробка нової теорії потребує від науковця широти кругозору і наукового світосприйняття у всій повноті того предмету облікового знання,

існування якого ще треба довести, і який лежить в основі облікової реальності.

На допомогу собі розробник теорії повинен залучати найновіші досягнення філософії пізнання, проблеми соціальної та економічної проблематики, яка стосується формування теоретичних уявлень про майбутню систему обліку на основі досконалого знання структури системного мислення науковця.

Не випадково підготовка науковців з обліку передбачає посилення уваги до проблем філософії, тому навіть ступінь кандидата наук перейменовано в доктора філософії, а спеціальність віднесено до управління й адміністрування, тим самим акцентуючи увагу на необхідності віднесення фахівців з обліку до категорії управлінців.

Друга половина ХХ століття ознаменувалася такими досягненнями науки й техніки, які можуть докорінно змінити теоретичний базис усіх, без виключення, наук. Проте, відсутність в обліковій науці методологічної культури досліджень, абсолютно унеможливорює розвиток теорії і будь-якого прогресу наукової думки. Обліковці не розуміють сутності обліку залишаючись у полоні стереотипів давно минулих епох.

Особлива роль у розумінні сутності обліку відіграє вчення Л.Вітгенштейна (1889–1951) про роль фактів у пізнанні реальності. Автор наголошував у «Логіко – філософському трактаті», що у світі немає нічого, крім фактів, які на основі мислення і суджень людини про їх виникнення і логічні причино–наслідкові зв'язки формують уяву про закономірності реального світу.

Факти виникають внаслідок взаємодії об'єктів, які знаходяться в інформаційному полі підприємства. Відображення фактів у системі обліку здійснюється за допомогою мови, що дає можливість формувати віртуальний світ інформації, яка характеризує реальні явища і процеси життєдіяльності підприємства.

Облікова система має справу виключно з фактами внутрішнього і зовнішнього середовища, які є базовим поняттям науки, що потребує на практиці процесів їх класифікації, виявлення, вимірювання, фіксування у документах, групування за певними критеріями та процедур їх обробки у відповідності до прийнятих методів з наступною інтерпретацією результатів у системі менеджменту. На жаль, мало хто із обліковців послуговується цим фундаментальним вченням [33].

Теорія обліку не може ігнорувати ідею учених світового рівня, нобелівських лауреатів І. Пригожина та І. Сенгерс про закони утворення порядку із хаосу. Система обліку повинна враховувати вплив ентропії (невизначеності) контролю умов господарської діяльності через відсутність достатнього обсягу інформації, що має вирішальний вплив на функціонування системи управління.

Хаос фактів господарської діяльності, які відбуваються у часі й просторі, вимагає приведення його у порядок не методом проб і помилок, як це часто відбувається в бізнесі, а на основі закономірностей і властивостей виникнення фактів, пізнання їх сутності і корисності для отримання інформації про роботу персоналу [34].

Теорія обліку не може розвиватися без нових ідей, які виникають не стільки у середовищі консервативного облікового співтовариства, скільки у науковознавчих працях учених світового рівня.

Так, К.Фейерабенд зазначає роль анархізму для народження нових ідей, тобто висунення ученими різних теорій, гіпотез, застосування нових методів дослідження проблем науки. Критика нових підходів до пізнання реальності завдає більше шкоди, ніж користі, оскільки необґрунтовані нападки на щось нове можуть надовго відбити бажання у новаторів піддаватися осудженню за свої погляди. Новаторські дослідження особливо актуальні у віджившій «теорії» бухгалтерського обліку, яка відображає облікову парадигму XV століття [35].

Облікова система ніколи не давала і не може дати знання про саму себе, що практично немає сенсу для неї, як системи, що призначена виконувати сервісну функцію підтримки іншої системи – управлінської, тому погляд з боку інших наук на цю систему, в тому числі й з боку менеджменту, є не тільки бажаним, а й необхідним.

Так, знаменитий у всьому світі економіст, П. Друкер нещадно критикує сучасну модель фінансового обліку за її безнадійну відсталість у сучасному світі бізнесу, відсутність інформації про хід справ у реальному часі, обмеженість інформаційних ресурсів незважаючи на небачені раніше можливості комп'ютерної техніки.

Він зазначає, що інформація відіграє вирішальну роль у функціонуванні та розвитку бізнесу і виконанні функцій менеджерів, але облікова система не справляється з генеруванням повноцінної інформації для потреб різних категорій користувачів. Такий стан з існуючою системою обліку ставить під загрозу існування професії бухгалтера старого зразка і вимагає підготовки менеджерів з інформаційних систем, які знають і вміють організувати роботу з отримання різноманітних інформаційних ресурсів на індивідуальні запити користувачів [36].

Вина за консервування середньовічної парадигми обліку, яка дожила до наших днів, незважаючи ні на який прогрес науки й техніки, у значній мірі лежить на системі підготовки облікових кадрів у вищих закладах освіти, неспроможній дати нові знання. Навчання за старими догмами «допотопної» «теорії бухгалтерського обліку» і практика облікового процесу принижують статус бухгалтерів в очах управлінського апарату через некомпетентність обліковців у тих галузях знань, які використовують менеджери і вимагають від обліковців інформації про функціонування окремих складових бізнесу. Навіть за великого бажання осучаснити обліковий процес, це неможливо зробити через відсутність нової теорії обліку, адекватної можливостям інформаційних технологій нашого часу.

Незаінтересованість корумпованих державних органів та представників великого бізнесу, нерозуміння керівниками держави значення інформаційних ресурсів для розвитку економіки майбутнього, консервативність наукового співтовариства обліковців та їх байдужість до розвитку теорії обліку, невідповідність між рівнем економічних знань бухгалтерів-практиків та вимогами сучасної економіки до професії економіста, відсутність системи перепідготовки кадрів тощо, призвели систему обліку до занепаду.

В часи прискорення темпу змін у середовищі бізнесу особливого значення набуває процес постійного і безперервного навчання персоналу організації. Сутність та ефективність процесу навчання в організаціях розкрив відомий фахівець П.Сенге у монографії «П'ята дисципліна» [37].

Проблема навчання стосується не лише виробничої сфери, а й науковців, оскільки навчання повинно спрямовуватися на посилення методологічної складової наукового пошуку зважаючи на слабку підготовку аспірантів і докторантів, які у своїй більшості не володіють методами наукового пізнання і, в кращому випадку, ведуть дослідження на емпіричному матеріалі.

Підприємства не виділяють коштів на фундаментальні дослідження в галузі удосконалення системи обліку, що свідчить про незаінтересованість бізнесу вкладати кошти у розвиток досліджень реальних економічних проблем, які актуальні для існування підприємств. Облікова тематика досліджень не є пріоритетною для бізнесу, а науковці не можуть запропонувати для них принципово нових розробок в інформаційній сфері.

Організація системи обліку повинна базуватися на наукових принципах розвитку бізнесу, які діють незалежно від того, чи ми їх усвідомлюємо, чи ні. Ці принципи обумовлюють структуру інформації для бізнесу і визначають складність облікового процесу, про що писав В.А.Канке у фундаментальному підручнику «Філософія економічної науки» (2009). До принципів

економічної науки, які впливають на діяльність кожного підприємства, автор відносить [38, с.7–61]:

- принцип теоретичної відносності;
- концептуальність;
- цінності та мету;
- ієрархію та автономію цінностей;
- ефективність;
- економічну відповідальність;
- науково – технічний ряд та устрій;
- логіку проблемного та інтерпретаційного методів;
- співвідношення наукового і ненаукового знання;
- прагматичний метод в економіці;
- етику в економіці;
- використання інформації.

Свідоме і цілеспрямоване засвоєння персоналом підприємства принципів економічної науки і застосування їх у практичній роботі менеджерів, дає можливість очікувати впливу стимулюючої дії науки на результати фінансової та господарської діяльності через реалізацію закономірностей зростання ефективності організації бізнес-процесів і посилення рівня знань персоналу.

Особливу роль у використанні зазначених принципів раціональної організації економічної діяльності відіграє інтелектуально розвинута облікова система, оскільки залучення інформації, як ресурсу, що має властивість замінювати інші виробничі ресурси, дає значний ефект за рахунок розумного і ощадливого поєднання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів у господарському обороті та контролю діяльності з боку управління.

Інформація дозволяє уникнути помилок при прийнятті рішень менеджерами підприємства, а знання принципів озброює менеджерів інтелектуальним мисленням і критичним сприйняттям дійсності, що дозволяє краще аналізувати події господарської діяльності, знаходити можливості поліпшення ефективності роботи і розробляти заходи для подальшого розвитку бізнесу.

Все більшого значення в дослідженнях з облікової тематики набувають психологічні аспекти, які сприяють або гальмують розвиток науки.

Видатний вчений Г.П. Щедровицький розкрив сутність психологічних аспектів пізнання і методології науки, зокрема, вчення про рівні мисленнєвої активності, моделі організації досліджень, управління системами та інші напрями наукової діяльності, використання яких також дає певний економічний ефект за умови їх застосування

У зв'язку з цим слід зазначити, що бухгалтери часто видають свої буденні уявлення про структуру і функціонування систем, які складаються у їх мисленні, за наукові, дискредитуючи тим самим наукове поняття «система». Г.П. Щедровицький зазначав, що людина, яка не знає і не уявляє собі законів організації та перетворення реального світу на символічний світ, не може жити у сучасному суспільстві, у нього буде «тромбофлебіт».

Сучасна людина, тим більш науковець, мусить знати, що таке система та її властивості. Система є такою структурою, яка включає не лише набір елементів, зв'язків та взаємодій між ними, має складну структуру з входом, процесором і виходом у зовнішнє середовище, а й мету, як результат її діяльності. У рафінованій формі поняття системи було відпрацьоване в 1963 році, але до цього йшли досить довго – з XII століття, поки не було вивчено закономірності функціонування систем [39].

Г.П. Щедровицький зазначає, що складний об'єкт, як систему, можна вивчити тоді, якщо ми:

- по-перше, виділили його з оточення, або зовсім обриваючи його зв'язки з ним, або залишаючи їх у формі властивостей функцій;
- по-друге, поділили на частини (механічно чи відповідно до його внутрішньої структури) й отримали, таким чином, сукупність частин;
- по-третє, зв'язали частини в єдине перетворивши їх в елементи системи;
- по-четверте, організували зв'язки системи в єдину структуру;
- по-п'яте, вклали цю структуру на попереднє місце окресливши, таким чином, систему, як ціле.

Структурно – системний підхід означає набір тих операцій або структур, які застосовані нами до того чи іншого об'єкта, що роблять цей об'єкт системним. Для цього слід дотримуватися двох вимог – конструктивності та операційності зображення, з яким можна працювати.

Конструктивність означає схему зображення системи з її підсистемами, а операційність – властивості окремих підсистем і системи, як цілого. У подальшому зображують структуру кожної підсистеми з виділенням їх елементів і зв'язків та операцій, виконуваних у процесі перетворення даних в інформацію. У системі виділяють мету її створення та закони функціонування. Символьне зображення підсистем дозволяє зрозуміти роль кожної з них, виявити специфіку роботи та місце у загальній функціонуючій системі.

Модифікуючи загальний підхід до зображення моделі структури системи, запропонований Г.П. Щедровицьким, нами зображено загальну модель облікової системи (рис. 2.1), в якій вхід у систему характеризується надходженням фактів з інформаційного поля у підсистеми А, Б, В і Г, де факти трансформуються в інформацію для менеджменту різних ієрархічних рівнів за допомогою процесорів цих підсистем.

Облікова система орієнтується на єдину мету – отримання інформації для менеджменту, а кожна з підсистем – на задоволення інформаційних

потреб менеджерів окремих рівнів управління – нижчого (операційного), середнього (тактичного), вищого (стратегічного) та інших внутрішніх і зовнішніх користувачів.

На рис. 2.1 коло символізує цілісну систему обліку, в якій знаходяться чотири підсистеми – А (фінансова), Б (управлінська або операційна), В (стратегічна) і Г – інші підсистеми, що можуть існувати паралельно виходячи із креативних потреб персоналу підприємства в інформації, яка необхідна для контролю нестандартних ситуацій та належного виконання менеджерами своїх функцій.

Зв'язки між підсистемами показують ту субстанцію, яка об'єднує їх в єдину систему, незважаючи на абсолютно різні за своїм призначенням види обліку. Такою субстанцією стає інформація принципово різного призначення - про фінансову (в грошовому вимірнику) і господарську (в натуральних і грошовому вимірниках) діяльність підприємства відповідно до ієрархічних рівнів управління і термінів отримання ними повідомлень для здійснення контролю ділових операцій.

Якщо для контролю фінансової сфери достатньо отриманої інформації традиційного фінансового обліку, узагальненої за місяць чи квартал, то для нижчого (операційного) рівня менеджменту необхідна інформація про роботу підлеглого персоналу кожної миті, а вищого рівня – періодично, по мірі необхідності проведення аналізу виконання стратегічних планів.

Між підсистемами існують зв'язки, взаємодії і взаємозалежності, що показано на схемі стрілками. Кожна з підсистем генерує специфічну інформацію за допомогою притаманних для них методів збору й обробки фактів та процесів обміну результатами роботи (продуктом інформаційної системи). Виходом з інформаційної системи підприємства стає необхідний продукт для іншої системи – управлінської.

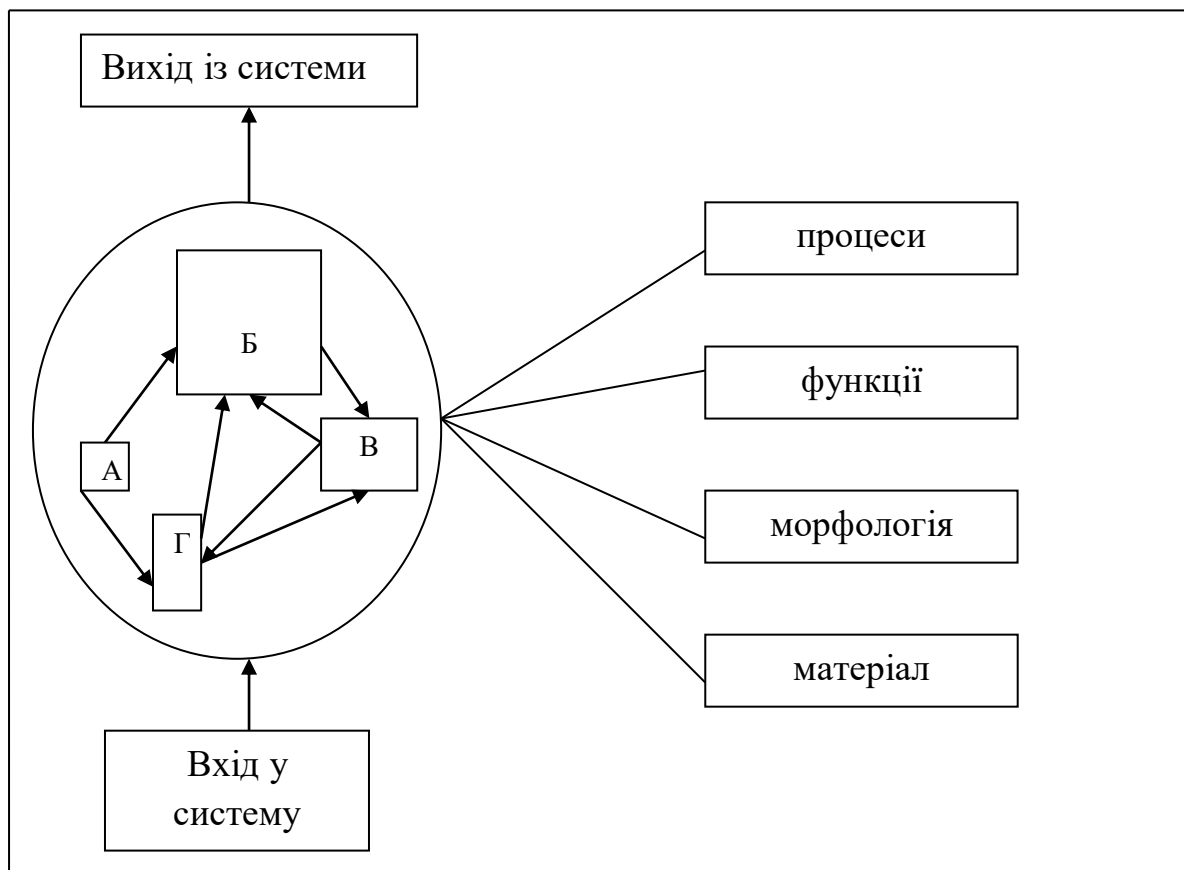

Рис.2.1. Структура облікової інформаційної системи

Сукупність отриманих результатів усіх підсистем обліку називають інформаційними ресурсами (масивом повідомлень), які після їх аналітичної обробки різноманітними методами у системі менеджменту дають можливість вищому рівню в ієрархії управління - (директорату) - отримати реальний «голографічний» образ підприємства та порівняти його з ідеальним образом. На основі відхилень реального образу від ідеального менеджери приймають рішення щодо приведення діяльності бізнесу до стану, який дозволяє виправити реальний стан речей і конкурувати з іншими підприємствами.

Система обліку допомагає системі менеджменту здійснювати контроль і координацію дій працівників лише одним способом – через інформаційні ресурси: чим більший масив релевантної інформації отримують менеджери, тим успішніше вони виконують свою роботу, а підприємство отримує кращі фінансові результати операційної діяльності. Якщо працівники облікової

служби і менеджери підприємства не розуміють цінності інформації, то майбутнє такого бізнесу стає проблематичним.

Масштаб прямокутників та їх геометрія, які позначені на схемі 2.1, указують на властивості кожної з підсистем, де відбуваються процеси господарської діяльності, здійснюються функції управління, визначається морфологія (структура) та матеріал, що входить в систему для отримання інформації:

- підсистема А зображена найменшим квадратом через те, що частка інформації фінансового характеру в загальному обсязі інформаційних ресурсів цілісної системи обліку займає не більше 10 %;
- Б – найбільшим квадратом, оскільки в центрі уваги менеджерів постійно знаходиться операційна діяльність (контролює в реальному часі витрачання ресурсів, фіксує відхилення від норм, визначає продуктивність праці, аналізує нестандартні ситуації тощо), що зумовлює набагато більший обсяг інформації – понад 50 %;
- В – характеризує стратегічну інформацію, яка важливіша за фінансову, оскільки вирішує питання про існування бізнесу на перспективу і тому займає 20%;
- решта можливих підсистем обліку, які позначені буквою Г, займають 20%.

Розвиток обліку історично йде у напрямі від однієї цілісної інтегрованої парадигми подвійного запису до її диференціації на окремі автономні підсистеми фінансового, управлінського та стратегічного обліку, а також від ізольованих диференціаційованих видів обліку до їх інтеграції в єдиній цілісній системі на осеві комп'ютерної техніки.

Холістична інформаційна парадигма обліку (від грец. холіс – ціле) означає створення цілісної (розумової) картини бізнесу з одиничних фактів, об'єднаних у структури реального цілого утворення.

Факти про минулі, сучасні та майбутні події господарської діяльності об'єднують у структури за економічними критеріями на підставі ідей про виявлення загального закону руху від одного рівня узагальнення фактів до іншого, більш глибокого. Загальним елементом для фактів про минулі, сучасні та майбутні події бізнесу виступає система ідей щодо отримання інформації для менеджменту.

Розуміння інформаційної парадигми обліку ґрунтується на принципово іншій ідеології, ніж та, на якій базується парадигма подвійного запису. Лише творчі особи ведуть за собою масу нетворчу, постійно призивають її до удосконалення, але нетворча маса перевищує за чисельністю творчу і в переважаючій своїй масі є гальмом, тому що вона не може змінитися повністю і відразу. Ця маса перестає наслідувати творчу меншість у просуванні до прогресу в результаті чого суспільство починає втрачати самодетермінацію і відбувається надлом цивілізації. Ніколи інтелектуальний рівень людей не падав так низько, як в наші часи, хоча ніколи людство не мало таких можливостей для свого розвитку, як тепер.

Облік, як механізм отримання інформації, застосовують у будь – якій сфері людської діяльності, у тому числі й у фінансово – господарській. За своєю сутністю облік відображає процес збору даних та перетворення їх на інформацію, тому він являє собою інформаційну систему для цифрового (знакового) відображення реальної діяльності мегасистеми, яку називають «підприємство».

За своєю морфологією ця надсистема складається з підсистем, але результат роботи системи, як цілісності, не є простою арифметичною сумою результатів роботи підсистем, а породжує додаткові властивості, яких не має жодна з підсистем, взятих окремо чи в їх сукупності. Система має властивість утворювати додатковий синергетичний ефект, що метафорично можна показати формулою $1+1=3$.

Зрозуміло, що $1+1=2$ а не 3, але цифра 3 вказує на якийсь додатковий результат діяльності цілісної системи, який називають синергетичним ефектом. Цей результат отримується за рахунок самоорганізації складної системи. Ефект може свідчити про зростання прибутку, ріст продуктивності праці, підвищення якості продукції, збільшення зарплати тощо.

Синергія, як правило, виникає у великих підприємствах, хоча може бути також у середніх і в малих.

Система «підприємство» генерує різноманітну інформацію, яка в сукупності характеризує рівень знань персоналу та обсяг і форму набутого ними досвіду при комунікації між виконавцями роботи.

Аналіз показників фінансової звітності та отримання інформації про минулі події, яку формує фінансовий облік, робить її менш актуальною, ніж інформація про сучасні ситуації у фінансовій і господарській діяльності. Аналіз сучасних ситуацій на основі отриманої економічної інформації фіксується мисленням більш високого рівня, ніж проста констатація фактів про окремі події.

Мислення вищого рівня виступає у формі синтезу знань, а такі знання у подальшому розвиваються у форму креативного мислення перетворюючись на знання ще вищого порядку, що дає можливість реагувати в реальному часі на події не лише минулого і сучасного, а й передбачати тенденції та майбутні ситуації на основі різних методів прогнозування.

Зростання обсягу знань менеджерів про фактори впливу середовища на функціонування бізнесу, породжує у них потребу в інформації для контролю цих факторів. Таку інформацію може дати лише облікова інформаційна система, яка повинна реагувати на запити користувачів і розширювати свої функції та створювати додаткову інформацію в нових підсистемах, оскільки підсистема фінансового обліку за своєю сутністю для цього не придатна.

З точки зору держави основним видом обліку визнається фінансовий, який дає інформацію, в основному, для фіскальних служб з метою

оподаткування доходів підприємств за єдиною методикою, а менеджмент підприємств, в принципі, не може виконувати свої функції без своєчасної інформації в реальному часі про господарську діяльність на операційному та стратегічному рівнях управління.

Отже, система обліку, в першу чергу, повинна орієнтуватися на потреби менеджерів підприємства, а не лише на формальні вимоги державних органів, щодо сплати податків.

Матеріалом для обліку служать зібрані різноманітні факти стосовно фінансової та господарської діяльності підприємства, при цьому відстеження фінансової діяльності відбувається за допомогою фінансового обліку, а господарської – в управлінському (в операційному розрізі та реальному часі) та стратегічному обліку (відстеження траєкторії та закономірностей розвитку підприємства на основі планових та фактичних даних, зібраних з різних офіційних і неофіційних джерел інформації).

Принципове значення для системи менеджменту має структура системи обліку, яка впливає на обсяги інформації про ділову активність бізнесу й ефективність процесів кругообороту капіталу. Складна структура облікової системи що сприяє підвищенню рівня знань людини, особливо тоді, коли вона обізнана зі стратегічною метою і планами підприємства та процесом формування результату господарської діяльності.

Важливе значення у роботі інформаційної служби має організація і координація процесу обробки даних у системі обліку (трансформація фактів в інформацію), оскільки господарська діяльність, на відміну від фінансової, постійно, кожної хвилини змінюється (упорядковується, структурується і матеріалізується у продукцію, роботи чи послуги) внаслідок збурення внутрішнього і зовнішнього середовищ, тому підприємство, як життєздатна система, з плином часу переорганізовується з метою адаптації до змін

Існує пряма залежність між поінформованістю особи щодо мети бізнесу і результатами її роботи, тому інформація повинна носити цілеспрямований характер, коли для кожного з ієрархічних рівнів управлінської системи готують інформацію різні облікові підсистеми (рис. 2.2):

Рис. 2.2. Структура розвинутої системи обліку

Постійний рух та ускладнення господарської системи викликають зміни в методології планування, обліку, контролю й аналізу роботи підприємства і його структурних підрозділів щодо організації, технології, стимулювання праці. Виникає необхідність відстеження нових явищ і процесів, що спричиняють позитивні чи негативні відхилення у формуванні собівартості продукції та фінансових результатів.

Сутність розвинутої інформаційної системи полягає не стільки у відстеженні показників фінансової звітності, що характеризують роботу підприємства на основі стандартів ведення фінансового обліку і єдиного підходу до визначення витрат, доходів і фінансових результатів з метою оподаткування, скільки у постійному похвилинному контролі формування собівартості продукції та визначення тенденцій розвитку бізнесу.

Мало хто з облікового апарату розуміє сутність обліку (вони його відчують як явище) і тому приймають за істину твердження, що головне завдання обліку зводиться до складання фінансової звітності, цим самим ігноруючи потреби менеджерів у необхідній для них актуальній інформації.

Управління обліковою системою вимагає організації контролю за все більшою кількістю параметрів роботи підприємства, що обумовлено ускладненням середовища та збільшенням кількості сигналів на вході та виході із системи обліку, оскільки такі дані вимагають нових зв'язків між бізнес – процесами та елементами інформаційної системи.

На жаль, цього не розуміють ті представники облікової науки, світобачення яких позбавлене будь – якого натяку на науковість. Панування буденного мислення у таких «науковців» заважає розвитку науки.

Облік, позбавлений теорії, видається, скоріш за все, чаклунством, ніж наукою, оскільки, так звані, «основи бухгалтерського обліку» в їх теперішній інтерпретації ґрунтуються не на загальносистемних принципах і законах науки, а лише відбивають емпіричні правила обробки даних, які були відомі ще купцям XV століття. Замість науки про облік у цій теорії наводяться правила записів у книги за шаблоном середньовіччя.

Науку про облік логічно віднести до класу метрологічних, оскільки, у своїй основі, вона пов'язана з вимірюванням фактів господарської діяльності, їх інтерпретацією та отриманням інформації.

З одного боку – факти, а з іншого – запит на інформацію, ось що повинно бути предметом науки, тому це не один «бухгалтерський облік», який можна назвати лише умовно системою, а набір кількох видів обліку, які формують загальну гіперсистему, здатну задовольнити потреби користувачів в інформаційних ресурсах про діяльність підприємства у просторі й часі.

Цілісна система обліку включає окремі взаємопов'язані підсистеми спеціального призначення, тому зусилля науковців потрібно спрямувати на

дослідження її загальної структури, а також функцій і методів отримання інформації у нових підсистемах.

І. Нонака - директор Інституту бізнесу при університеті Хітосубасі в 1995 – 1979 роках (Японія) писав з приводу інформаційної системи, що вона недосконала, оскільки для бізнесу інформація повинна бути організованою за принципом «середина, верх, низ», коли її готують і подають для окремих груп менеджерів середнього, вищого и нижчого рівнів [72].

Дійсно, немає такої інформації, яка би могла задовольнити в повній мірі різні інформаційні потреби користувачів операційного і стратегічного рівня з їх діаметрально протилежними цілями, тому логічним є виділення підсистем в загальній інформаційній системі, які формують специфічний обсяг інформації адресної спрямованості.

На практиці цілісність і стійкість облікової системи досягається за умови створенням єдиного центру управління (принцип моноцентризму), який обмежує різноманіття функцій і структури підсистем та координує в них процеси комунікації та генерування інформації досягаючи злагодженої та ефективної роботи загальної системи.

Система функціонує також на принципі організаційної безперервності, під якою розуміють відкритість до змін середовища, що вимагає доповнення підсистем окремими новими елементами у їх внутрішній структурі, а в окремих випадках, за необхідності, навіть повної модифікації.

Надзвичайна роль належить принципу життєздатності систем. Система може бути життєздатною тільки у випадку застосування принципу сумісності її підсистем. В обліковій системі сумісності досягають через відносну якісну та організаційну єдність отриманого продукту – інформаційних ресурсів.

Якщо у системі підприємства не створена життєздатна система обліку, то не може бути життєздатною система управління та життєздатним підприємство. З цього випливає, що без оновлення облікової системи,

адекватної реаліям постіндустріального суспільства, не варто очікувати успішної діяльності бізнесу.

При проектуванні нової системи обліку починати роботу слід з вивчення властивостей функціонування загальної системи – визначення критеріїв, які формують систему та процесів, які потрібно організувати певним чином у підсистемах, як морфологічних одиниць загального цілого з подальшим аналізом властивих кожній з підсистем різноманітних функцій, завдань, процедур, методів та алгоритмів обробки фактів, розрахунків тощо. Центральне місце у системі, що робить її життєздатною, належить системоутворюючому фактору, під яким розуміють результат (продукт) її функціонування – здатність переробляти дані про факти фінансової і господарської діяльності в продукт особливого роду – інформацію.

Характеристика складного утворення, яким є система обліку, буде не повною, якщо не врахувати загальних концептуальних основ її інфраструктури:

- функціонування системи (мета, завдання, зв'язок з іншими системами);
- диференціації системи (призначення підсистем, їх елементи, специфічні властивості, взаємодія тощо);
- обумовленості системи (передумови створення нової системи під впливом науки й техніки та запитам практики);
- середовища, у якому функціонує система (інформаційне поле, об'єкти, факти, користувачі тощо).

Незважаючи на те, що бухгалтери використовують термін «системний підхід», вони не завжди вкладають у нього той зміст, який мали на увазі видатні вчені світового рівня – Людвіг фон Берталанфі, С.Бір, О.О.Богданов, Н.Вінер, П.К.Анохін, У.Р.Ешбі, І.Пригожін, Г.П.Щедровицький та інші науковці. Підміна наукового поняття системи різного роду симулякрами знецінює саму ідею можливості онаучнити облікове знання.

Несистемний підхід до пізнання ролі та сутності обліку починається з індуктивного методу – дослідження частин цілого, як окремих фрагментів облікової реальності, які не пов’язані з іншими фрагментами дійсності, що не дає можливості спертися на теоретичний базис науки. Індуктивний метод може описати лише реальні практичні дії бухгалтера, але він абсолютно безпорадний у науковому передбаченні майбутніх ситуацій у розвитку облікового знання.

Індуктивний метод слід доповнити дедуктивним, який використовує синтез знань про закони функціонування економіки підприємств і дає розуміння яку інформацію і якими методами можна її отримати для виконання функцій менеджерів .

Існуючий традиційний облік зберігає риси мистецтва, оскільки він не має своєї теорії. Давно виник розрив між метою і завданнями традиційного обліку та менеджменту щодо підготовки інформації: облік дає виключно фінансову стандартну інформацію, а менеджмент вимагає інформації про господарську діяльність в реальному часі з метою контролю виконання тактичних і стратегічних планів підприємства. Це стало наслідком того, що до цього часу зберігається ідеологія і методологія ведення обліку раз і назавжди визначеним, єдиним методом подвійного запису, винайденим у XV столітті, що інакше, як анахронізмом у справі отримання інформації, назвати не можна, з огляду на безмежні можливості сучасної обчислювальної техніки обробляти неймовірно великі масиви даних. Подолати цей анахронізм можна лише на основі розробки моделей обробки даних за новими технологіями.

Так, Б. Гейтс у книзі «Бизнес со скоростью мысли», яка написана ще в кінці XX століття, вказував на можливість та необхідність більш широкого застосування інформаційних технологій для успішного бізнесу та інших важливих сфер діяльності, для яких швидкість обробки та отримання інформації стоять на першому місці [40].

Інформаційні технології обробки облікових даних на комп'ютерній основі можуть змінити образ облікової системи, конструкція якої повинна набути інтелектуальної форми за рахунок розширення й ускладнення її підсистем. Б.Гейтс звертав увагу на використання нових інформаційних технологій для кращого розуміння внутрішніх механізмів будь-якого процесу, щоб внести в нього зміни та мати можливість реагувати на зміни середовища і швидко отримувати інформацію для інтенсивного розвитку інтелекту компанії [40, с.23]. Він писав: «Добра «електронна нервова система» може допомогти у перетворенні основного персоналу в працівників інтелектуальної праці, а основного виробничого процесу – в джерело конкурентних переваг» [40, с.292].

Наука, у тому числі й облікова, розвивається від простих до складних форм мислення, розширення кількості знакових засобів, методів та понять під впливом все глибшого розуміння і розкриття закономірностей світу, синтезу знань у процесі наростання сингулярності у всіх сферах людської діяльності та можливості впровадження досягнутих знань у практику.

Незважаючи на наукові досягнення людства, рівень науковості обліку не може не вражати своєю обмеженістю, відсталістю, консервативністю і відірваністю від інших наук. В умовах, коли основними засобами обробки облікових даних служили рахівниця й арифмометр, то ці недоліки можна було ще виправдати, але з появою різних електронних обчислювальних засобів – це ганьба для облікової науки.

Проблема використання комп'ютера для створення системи обліку, адекватної реаліям ХХІ століття, не вирішена до цього часу через методологічну і теоретичну відсталість наукового співтовариства і практиків, яке задовольняється тим, що використовують комп'ютер, як привичну для них рахівницю. При цьому методи та інструментарій обліку залишилися тими ж самими, що й в докомп'ютерний період, а комп'ютер та програми зорієнтували лише на виконання чотирьох арифметичних дій назвавши це

процесом автоматизації. Дивно, але факт, що технічний прогрес обійшов стороною теорію та практику облікового ремесла, в чому вбачається вина науковців, які практично не розвивали науку про облік.

Зробити прорив у розвитку цього ремесла не можна без зміни способу мислення носіїв облікового вкрай обмеженого знання, яке іменують «бухгалтерським обліком» і необґрунтовано називають системою тому, що з позицій високої науки облік не має ознак системи через свою надзвичайно просту структуру.

З позицій високої теорії у будь-якій системі завжди існують складні взаємозв'язки і відношення між елементами, а «бухгалтерський облік» описує лише емпіричну спрямовану послідовність дій обліковця, пов'язану з відображенням фактів господарської діяльності починаючи від їх фіксації у документах і закінчуючи узагальненням стандартних показників у фінансовій звітності. В такому розумінні облік став набором алгоритмів зобробки незмінних стандартних даних та отримання стандартних показників стандартної звітності. Складанням звітності закінчуються службові функції обліковця вищого рангу (головного бухгалтера), тому бездоказово видається ідея називати просту технологію обробки даних системою обліку. Такої системи не було раніше, немає тепер, але яку потрібно створити за законами наукового передбачення.

Науковці, які вправі так себе називати, не можуть не залучати до розробки наукової системи обліку робіт з проблематики наукознавчого характеру, вони просто зобов'язан це робити в силу професійної етики. Залучення в науковий оборот системного методу пізнання і використання ідеї системності в обліковій науці сприяє розвитку цієї галузі знань через підвищення рівня інтелектуальності досліджень і обґрунтованості нової теорії. Без нової теорії не може бути й мови, що старе знання про облік здатне задовольнити запити бізнесу на інформаційні ресурси.

Нова теорія повинна акумулювати набуті знання людства з різних галузей науки, що зафіксовані у працях видатних мислителів минулого й сучасного. До праць, ідеї яких заслуговують на особливу увагу, оскільки можуть бути використані для розробки нової теорії обліку, можна віднести роботи з методології науки та пізнання реальності таких учених, як:

- Поппер К., який зробив суттєвий внесок у вирішення проблеми «науковості» теорії будь – якої дисципліни. Його робота «Логіка і ріст наукового знання» породила інтерес до проблеми гносеології, онтології та епістемології пізнання закономірностей розвитку наук [41];
- Кун Т., праця якого присвячена проблемі структури наукових революцій і життєвому циклу парадигми науки у напрямі від нормальної науки, до наростання в ній аномалій і протиріч, зняття протиріч у результаті наукової революції та переходу до нової нормальної науки [42];
- Лакатос І., ідеї якого доповнюють вчення Куна Т. про те, що парадигма, як загальновизнаний взірець (шаблон) науки, прийнятий більшістю наукового співтовариства, не може розвиватися без конкуруючих науково – дослідних програм різних дослідників, оскільки лише порівняння різних програм та визнанні кращої з них, можна активно впливати на зміну пануючої парадигми [43];
- Анохін П.К., що розвинув і змістовно поглибив вчення про структуру системи, яка функціонує. До нього часу різні вчені під системою розуміли таке утворення реальності, яке має вхід, вихід і процесор. Між входом в систему і виходом з неї знаходиться процесор (перетворювач), де відбувається робота, яка можлива при взаємодії, взаємовпливах та взаємообумовленості всіх елементів, які утворюють цілісність системи. Таке визначення знайшло визнання серед науковців, але було не зрозуміло, що заставляє систему бути системою. П.К.Анохін довів, що для функціонуючої системи недостатньо

наявності елементів і зв'язків між ними, оскільки система працює тільки тоді, коли визначена мета її існування та результат, на який вона орієнтована [44];

- Бір С., котрий розглядає фірму як живий організм, в якому є центри управління з ієрархічною структурою від вищого до нижчого рівня, а ці рівні ефективно взаємодіють між собою на основі циркулювання інформаційних потоків у кібернетичному контурі. Ця ідея цілком може стати основою формування нової теорії обліку, оскільки логічно пояснює фізіологію функціонування системи управління, а облікова система, як доведено, є сервісною системою менеджменту з отримання інформації про діяльність фірми [45];
- Башнянин Г.І., внесок якого у науку про облік полягає у тому, що він розглядає вимірювальні процеси господарської діяльності економічних систем різного масштабу. Кожному з типів підприємств (від малих до гігантських) відповідає своя оригінальна модель вимірювальної діяльності та отримання синергетичного ефекту. Масштаб діяльності підприємств, без сумніву, впливає на організацію і методологію облікового процесу.

Бізнес не може задовольнятися єдино можливою стандартною моделлю вимірювання результатів роботи, яка не враховує специфіки діяльності підприємств і його масштабів, тому практика вимагає розробки різних інваріантів системи обліку, що дають інформацію для розширення уяви обліковців та менеджерів про функціонування бізнесу і можливості отримання більшого масиву інформаційних ресурсів для контролю роботи виконавців [46];

- Палій В.Ф., робота якого збагатила теорію обліку ідеями про інформаційні ресурси підприємства і поняттям про систему обліку у сучасному світі бізнесу. [47];

- Соколов Я.В., роботи якого відомі у багатьох країнах світу та наповнені таким різноманіттям ідей про облік, аудит, контроль, історію, методологію тощо, що їх багатство вражає, але реалізовано обліковим співтовариством абсолютно недостатньо, хіба що в Росії активно використовують вчення про факти господарського життя, а в Україні й надалі вживають не досить зрозуміле поняття «господарські операції» замість фактів [48];
- Медведєв М.Ю., оригінальна форма обліку якого під назвою «Екаунтологія» нашоухує на роздуми про нікчемність існуючого облікового знання, яке стало анахронізмом в економічному житті, але наші фахівці не знайомі з цією працею в силу їх індіферентного відношення до науки і прихильності до звичного ремесла «записів у книги». Зміст роботи автора свідчить про можливість створення моделі комп'ютерного фінансового обліку [49].
- Циганков К.Ю., зазначаючи, що нова теорія обліку потрібна у якості методологічної основи для підготовки навчальних дисциплін, вона важлива також для розробки нормативних актів з організації та методики ведення облікового процесу й отримання нових видів інформації. Проте, сучасна теорія таким вимогам не задовольняє внаслідок таких аргументів: «Те, що видається зараз за теорію бухгалтерського обліку, являє собою непотрібну схоластику такого зразу – предмет і метод, або азбучні істини, або огляд форм рахівництва і нормативних документів. Разом з тим, глибинні ідеї, що лежать в основі теорії, не розглядаються взагалі перетворюючи курс теорії в курс без теорії» [50].

Список науковців, ідеї яких можуть бути реалізовані при розробці нової теорії обліку, можна продовжити – це І.Ансофф, І.Нонака, Т.Кадзума, Ю.Ідзирі, Д.Хан, Є. Голдратт, Г.Емерсон, Л.Едвінсон, І. Пригожін та багато інших.

З числа українських авторів можна назвати цікаві роботи В.Жука, С.Легенчука, Н.Малюги, Р.Бруханського, В.Семанюк, П.Куцика та інших, які відзначають необхідність осучаснити облік, проте, на жаль, у їх деяких наукових роботах (наприклад, у С.Легенчука, Н.Малюги), простежується намагання якимось чином поліпшити старий «бухгалтерський» облік, а не створити принципово іншу - нову систему, що зводить нанівець їх пропозиції щодо зміни парадигми облікової науки.

Неможливо вмістити у стару парадигму подвійного запису все різноманіття методів отримання інформації за допомогою комп'ютера. Дотримання канонів старого вчення про подвійний запис не лише гальмує прогрес облікової науки, а й дезорієнтує молодих учених, оскільки вони не можуть сказати своє нове слово, через страх критики з боку авторитетів і не ризикують вийти із звичної колії облікового ремесла.

В наші дні подвійний запис може залишитися виключно для отримання інформації фінансового характеру, питома вага якої не перевищує 10% у загальному обсязі інформаційних ресурсів, необхідних для менеджменту підприємства.

Такий стан речей з отриманням інформації, дає нам підставу стверджувати, що нову парадигму потрібно пов'язати з інформаційним процесом, а не подвійним записом. Облік – інструмент управління бізнесом через інформацію, отриману в розвинутій системі обліку в реальному часі на запити менеджерів усіх рівнів системи управління.

Ефективність праці управлінського персоналу знаходиться у прямій залежності від інформаційних ресурсів, тому й виникає проблема трансформування професії бухгалтера у напрямі від бездумного збирача цифр для заповнення стандартних форм фінансової звітності, до фахівця з інформаційного обслуговування менеджерів,

здатного перетворити будь-які оригінальні дані на оригінальну інформацію для будь-якого користувача. Такий спеціаліст повинен вміти генерувати нові знання і креативні рішення з питань збору й обробки фактів, для чого програма його підготовки повинна включати не лише вузькі питання облікового циклу, а й знання менеджменту, економіки, технології, інформатики та інших наук.

В освіті не менш важливим елементом підготовки спеціалістів є знання філософії, ніж ази облікової справи. В епоху постмодернізму людина стає центральним елементом не лише виробничого процесу, а й виступає як творча особистість, що здатна до інтелектуальної діяльності в економічній сфері.

В економіці відбуваються постійні зміни, які впливають на характер праці, при цьому значна кількість спеціальностей зникає і виникають нові внаслідок технологічних зрушень і технічних досягнень людства. Як зазначає видатний японський фізик, Мітіо Каку «це означає, що держави, які володіють багатими природними ресурсами, але не розуміють особливостей сучасної економіки, в майбутньому можуть скотитися у бідність». Україна служить прикладом такої ситуації через низький рівень знань державного менеджменту, внаслідок чого держава скочується в прірву маючи багаті природні ресурси і недостатній розвиток людського капіталу.

2.2. Інформаційне поле бізнесу

Одним із творців вчення про «інформаційні поля» в галузі суспільних наук став П'єр Бурдьє (1930 – 2002) – французький соціолог і філософ, який обґрунтував центральну теоретичну ідею щодо існування в суспільстві таких категорій, як соціальний простір, поле, культурний і соціальний капітал.

Сукупність усіх соціальних відносин у суспільстві не є якоюсь аморфною і однорідною масою, а наділена певною структурою, що знайшло

відображення в концепті «поле», як відносно замкнута та автономна підсистема соціальних відносин, що функціонує незалежно від зовнішніх примусів.

«Поле» - це місце різних сил у відносно незалежному просторі, мережа відносин між об'єктивними подіями соціальних суб'єктів, які існують незалежно від їх індивідуальної свідомості та волі. У суспільстві існують декілька полів (економічне, релігійне, політичне, культурне тощо), які мають власну структуру

Поле виступає ареною змагань індивідів або груп за поліпшення своїх позицій, за досягнення привілейованого місця в соціумі. Відповідно, найбільшою потужністю наділене те поле, чи той агент, який володіє ресурсами, що їх можна інвестувати в економічну гру з метою отримання прибутку.

На полі використовуються різні види капіталу - економічний, культурний, соціальний, технічний, технологічний, інформаційний, інтелектуальний. Найважливішою характеристикою поля є форма взаємодії між агентами за час перебування у полі, чий позиції в цьому полі, які повинні розглядатися тільки у взаємних відносинах [73]

Найважливішим для розуміння концепції Бурдьє в цілому і теорії полів, зокрема, є принцип відносності. Поле - це структурований соціальний простір - поле сил і поле боротьби за зміну чи збереження цього поля. **Найстійкіше таке поле має найбільш розгалужену структуру, а елементи структури істотним чином відрізняються між собою.**

Прогрес підприємства, як і суспільства в цілому, проявляється у постійному зростанні соціального благополуччя працюючих, тому поняття соціального багатомірного простору структурується на основі розподілу різних видів капіталу (економічного, культурного, символічного), що виступають як інструменти та цілі боротьби між агентами всередині простору. Соціальний капітал - поняття, введене Бурдьє у статті «Форми

капіталу» (1983) для позначення соціальних зв'язків, які можуть виступати ресурсом отримання вигод.

Соціальний капітал є продуктом суспільного виробництва, матеріальної і тим самим класової практики, засобом досягнення групової солідарності. П.Бурдьє використовує капітал як простий спосіб вимірювання соціальної конкуренції і влади в суспільстві. У такому розумінні соціальний капітал виступає не тільки і не стільки причиною економічних вигод, скільки проявом соціально-економічних умов та обставин, він є груповим ресурсом і не може бути визначений на індивідуальному рівні. Зв'язки між економічним розвитком суспільства і розміром сукупного соціального капіталу опосередковані політичним ладом, релігійними традиціями, домінантними цінностями.

Соціальний капітал залежить від кількох складових:

- економічного (володіння матеріальними благами, які допомагають зайняти чільне місце в полі - гроші, а також і будь-який товар у широкому розумінні цього слова);
- культурного - освіта (загальна, професійна, спеціальна) і відповідний диплом, а також той культурний рівень індивіда, який йому дістався у спадок від його родини і засвоєний у процесі соціалізації;
- символічного – авторитет, влада в економічному полі.

Економічний і культурний капітали є джерелами влади для тих, хто ними володіє персонально, що дає агенту владу над тими, у кого цього капіталу менше або хто його позбавлений.

До недавнього часу поняття «інформаційне поле» в теорії обліку було невідоме і його не застосовували у практичній діяльності, що свідчить про низький рівень методології пізнання проблематики інформаційного середовища обліковцями, нерозуміння ролі і можливостей інформаційних ресурсів та обмеженість вимірювального апарату облікової науки, яка претендує на роль постачальника інформації для управління бізнесом.

Інтерпретуючи інформаційне поле підприємства в термінах того вчення, яке розвивав П. Бурд'є, слід звернути увагу на те, що поле виступає ареною боротьби різних сил за домінуюче положення на ньому.

Інформаційне поле обліку являє собою структурований соціальний простір підприємства, на якому відбувається боротьба між силами агентів за зміну чи збереження структури інформації для бізнесу. Збереження існуючого поля вимагають сили облікового апарату, а зміни – менеджменту підприємства. Боротьба між цими силами ведеться за найстійкіше поле, яке повинно мати найбільш розгалужену структуру, а елементи структури повинні істотним чином відрізнитися між собою.

Боротьба між агентами облікової й управлінської систем почала розгортатися понад 100 років тому, коли Г.Емерсон в 1911 році в книзі «Дванадцять принципів производительности» [67] піддав нищівній критиці бухгалтерів за надто обмежене коло показників про діяльність підприємства, на основі яких неможливо розрахувати ефективність витрат виробництва, а підприємці - брати Дюпони ще на кілька років раніше запропонували новий метод інтерпретації даних балансу в своїй знаменитій «піраміді Дюпона», яка стала оригінальним методом аналізу факторів підвищення норми прибутку.

У цей же період прогресивними науковцями в галузі обліку були розроблені нові методи отримання інформації про формування собівартості та запропоновані елементи управлінського обліку. На інтуїтивному рівні свідомості чимало вчених розуміли цінність інформації в справі контролю за ефективністю роботи підприємства, проте, більшість бухгалтерів не пішли далі, від так званих, «Основ бухгалтерського обліку», які взагалі не розглядають ніяких абстрактних чи реальних понять, що розкривають сутність інформації в суспільстві та економіці - її загальних властивостей, методології отримання даних, класифікації, методів обробки, ефективності використання та інших аспектів інформаційної сфери, без чого неможливо

зрозуміти не лише майбутні системи обліку, а й роль інформації в сучасній економіці підприємства.

Хоча проголошено немало декларацій з боку бухгалтерів про те, що облік дає інформацію для прийняття рішень, але це не зовсім відповідає істині, оскільки така інформація стосується лише фінансового положення підприємства на певну дату (раз на місяць чи квартал), а для менеджерів облік практично не дає ніяких повідомлень в реальному часі.

Відсутність теорії обліку, яка би пояснювала проблеми інформаційної сфери (облік відноситься науки саме до неї), є підставою для скептицизму з боку представників інших наук щодо віднесення цієї галузі знань до розряду наукових.

Якщо облік є наукою, а не ремеслом чи мистецтвом, то чому він не ґрунтується на теорії інформації? Очевидно тому, що до цього часу обліковий процес здійснюється за емпіричними правилами, які сформульовані Л. Пачолі ще у 1494 році [58].

Насправді облік у більшості підприємств дає певний, хоча й досить обмежений, обсяг фінансової інформації для бізнесу, але звуження його інформаційної функції до підготовки фінансової звітності про тенденції розвитку бізнесу в грошовій формі, до того ж, із запізненням щонайменше на місяць, а в реальному економічному житті - раз на квартал, знецінює її через втрату актуальності.

З точки зору науки, облік за своєю сутністю являє собою процес збору й обробки даних з метою отримання корисної інформації для коригування поточної діяльності виконавців, оскільки у їх роботі завжди виникають відхилення від заданих параметрів, що вимагає даних для контролю технологічних операцій.

За традицією облік відносять до гуманітарних наук, хоча його більш логічно віднести до групи інформаційних, так само, як статистику чи економіку – математичні методи дослідження економічних процесів на

підприємстві тому, що він має справу з цифровим матеріалом, який характеризує багатоаспектну роботу бізнесу на мікроекономічному рівні, статистика - на макрорівні, а економіко – математичні методи - для отримання вторинної інформації на основі встановлення залежностей між окремими економічними показниками.

Віднесення обліку до інформаційних наук закономірно передбачає вивчення такої наукової категорії, як «інформаційне поле» підприємства не лише з точки зору алгоритмів обробки стандартного набору даних та перетворення їх у фінансову інформацію, як це робиться зараз, а й отримання оригінальної інформації для бізнесу про події у господарській діяльності в режимі реального часу для контролю операцій та розробки стратегічних планів розвитку підприємства.

Облікова наука повинна починатися із визначення загальних абстрактних понять теорії інформації та структури інформаційного поля підприємства і поступового переходу на нижні щаблі теоретичного пізнання закономірностей функціонування розвинутої науки, яка утворює штучно створену облікову інформаційну систему підприємства на основі категорій й абстрактних понять.

Серед таких абстрактних категорій вищого рангу в теорії пізнання облікової науки є «інформаційне поле» та його синонім «середовище» підприємства. Інформаційне поле можна уявити як символ відкритого простору, на якому відбуваються факти господарської діяльності у їх часовому та просторовому вимірах.

Інформаційне поле виражає відношення між іншими полями, які існують автономно і є відносно незалежними, але, в той же час, вони впливають один на одного. Агенти інформаційного поля впливають на співвідношення сил, структуру поля, вони її конструюють, винаходять, уявляють собі тощо. Не звертаючи уваги на вимушені дії з боку сил, які присутні на цьому полі та

впливають на нього в необхідних напрямках, агенти завжди мають деякий запас свободи.

Агенти можуть впливати один на одного або конкурувати формуючи при цьому відношення, риторичку, поведінку і стратегію. Чим більша автономія поля, тим більше число подій на ньому може бути пояснено логікою поля.

На полі діють внутрішні і зовнішні сили, які формують основу поля – практичні схеми, що сприяють упорядкуванню світу інформації.

Основний недолік традиційного обліку полягає в тому, що він перестав розрізнятися (здійснюється лише в одному інваріанті - фінансовому обліку), що рівнозначне для нього перестати існувати, а немає нічого більш небезпечного, ніж подібність, яка розчиняє все у тотожності.

Поле включає в себе безліч різноманітних речей, явищ і процесів, між якими існують взаємовідношення, взаємозв'язки і відбуваються постійні зміни внаслідок діяльності підприємства. Поле характеризується такими атрибутами, як холізм (цілісність) і структура (множина окремих елементів цілісності), що обмежуються унікальним простором кожного конкретного підприємства.

Залучення у науковий оборот поняття інформаційного поля та його структури сприяє розумінню науковцями в галузі облікової науки всієї складності середовища підприємства та необхідності розробки наукового підходу до проектування інформаційної системи, здатної задовольнити запити менеджменту підприємства.

Сутність системи обліку полягає у структуруванні інформаційних ресурсів та розширенні обсягів інформації для ефективного управління бізнесом, в той час, як представники старої облікової школи, у переважній більшості, зосереджували увагу виключно на процедурі збору даних та стандартних методах їх обробки.

З філософської точки зору така теорія і практика виглядають алогічними тому, що сутність, як зміст інтелектуальної системи обліку, полягає в

отриманні різноманітних інформаційних ресурсів для різних категорій користувачів всередині підприємства і за його межами, підпорядкуванні явищу ((процедурі збору стереотипних даних та стандартним алгоритмам їх обробки) та ігнорування сутності облікової роботи.

Ніколи раніше облікова наука не визначала ту субстанцію, заради якої на підприємствах створювали спеціалізовану службу під назвою «бухгалтерія». Ця субстанція, як результат роботи бухгалтерів, називається інформацією, яка виходить за вузькі межі її тлумачення бухгалтерами у якості набору фінансової звітності, оскільки у ній зафіксовано лише вершину айсберга – фінансовий стан підприємства.

Основний масив інформації на підприємстві складається не стільки з формалізованої інформації фінансового обліку, скільки з неформалізованої, яка циркулює серед працівників системи менеджменту. Неформалізована інформація становить в рази більший обсяг від формалізованої, яку дає для менеджерів облікова система. Без неформалізованої інформації не могли би відбуватися бізнес - процеси та функціонування підприємства. Менеджери отримують окремі неформалізовані повідомлення в межах інформаційного поля підприємства.

Інформаційне поле являє собою частину загального інформаційного простору, в межах підприємницької одиниці, де відбувається циркулювання інформаційних фактів (даних, повідомлень про події з об'єктами на інформаційному полі, що виникають внаслідок діяльності бізнесу).

Факти породжуються у процесі взаємодії персоналу з приводу здійснення ним фінансової та госпродарської діяльності в інформаційному полі, що потребує інформаційного обміну між економічними агентами підприємства.

Факти осмислюються персоналом залежно від рівня розвитку інформаційної культури та інтелектуального капіталу підприємства, факти збирають з урахуванням психологічних установок людей на інформаційні

запити, їх здатність оцінити свої потреби в інформаційних ресурсах, упорядкувати потоки даних та перетворити їх на інформацію для користувачів.

Як будь-який термін теорії, «інформаційне поле» має особливий зміст - сутність та структуру [71, с.63-73]. Інформаційне поле - це та сфера простору підприємства, на якому завжди відбуваються відносини між елементами множини (людей, речей, явищ, процесів тощо).

Відношення між елементами множини можуть бути слабкими (виражають нетривкі відношення) в часі та просторі та сильні (стійкі відношення), а також внутрішні та зовнішні, такі, що залежать або не залежать від персоналу.

Відношення поділяють на унітарні (описують деяку властивість елементів), бінарні (описують взаємозв'язки між елементами множини) і N-арні (описують просторове розташування об'єктів).

Простір підприємства характеризується N-арними відношеннями, серед яких особлива роль належить відношенням порядку, які характеризують систему обліку, як об'єкт, і задають порядок його елементів.

Інформаційне поле в системі обліку виражає оточуюче середовище бізнесу, як безперервну величину, що характеризує його просторово - часові властивості. Термін «поле» вимагає подолання ефекту інертності, рутинності, прихильності, яка проявляється в тому, що люди добре адаптовані до минулих реалій, починають діяти невпопад за нових реалій, не помічаючи, що минулих умов більше немає. Вигоди поля полягають у розширенні знань про дію факторів виробництва, фінансів, ринку, інновацій та інших, які фіксуються системою обліку.

Для функціонування поля потрібна не лише формальна активність персоналу, а й бажання діяти за праилами поля, визнавши їх та діяти за ними. Поле постає перед агентами (персоналом) як існуюче, задане, а практика може його відтворити та перетворити.

Правила поля вимагають раціональності з боку персоналу, який збирає та обробляє факти перетворюючи їх в інформацію (вибір мети, завдань, засобів, досягнень та спонтанної орієнтації (оцінки дій конкурентів).

Оскільки система обліку за своєю сутністю є наукою інформаційною, то її дослідження стають актуальними у якості інструменту моделювання та пізнання закономірностей функціонування підприємства. Інформаційне поле дає можливість досягти інформованості орієнтуючись на мету отримання інформації про початковий і фінальний стан об'єктів.

Рівень інформованості визначають відношенням отриманої інформації про об'єкт до потенційно можливої. Проблема інформованості є похідною від антропоцентричного аспекту дослідження інформаційного поля, що означає вплив людей на формування моделі інформаційного об'єкта.

Такий вплив залежить від зрілості наукової теорії, технічних засобів, методів обробки даних, тому людина не може вивчити все інформаційне поле, а зосереджується на доступній для неї частині – штучно створеної копії інформаційного простору, який вивчають всіма засобами, інструментами, методами і моделями збору й обробки даних та інтерпретацією інформації у відповідності до навичок, точки зору, ерудиції користувача тощо.

Інформаційне поле допомагає позбутися методологічних обмежень апарату облікової науки, який призводить до хибних висновків при інтерпретації характеристик об'єктів, невизначенності та асиметрії інформації.

Поле являє собою багатозначне та багатооб'єктне оточення підприємства, що має суттєві ознаки – сукупність інформаційних одиниць та конструкцій, які узагальнюються людьми у процесах і моделях практичної діяльності бізнесу стосовно яких необхідна інформація, але факти знаходяться в інформаційному полі, що потребує його вивчення і розробки методів збору даних і перетворення їх на інформацію для менеджменту.

Складність структури інформаційного поля визначає складність системи управління та облікової системи, а ефективність функціонування бізнесу залежить від рівня узгодженості між цими системами.

На середніх та великих підприємствах системи управління й обліку мають складну структуру, в якій виділяють окремі підсистеми.

Кожна з підсистем у загальній системі обліку має свої специфічні завдання з обслуговування менеджерів нижчого, середнього чи вищого ієрархічних рівнів, тому для практичного використання відбираються ті чи інші факти на інформаційному полі підприємства різними методами збору й обробки, щоб дати необхідну інформацію з урахуванням запитів менеджерів кожного з рівнів.

Для кожного виду обліку слід розробляти свою індивідуальну модель - цілеспрямоване, формалізоване відображення суттєвих характеристик і відношень інформаційних об'єктів на інформаційному полі підприємства враховуючи можливість збору даних та ідентифікації параметрів моделі.

Модель включає: набір параметрів, правил проектування, зміни у часі, використання моделі, відношення та зв'язки інформаційних об'єктів тощо.

Існуючі у просторі й часі елементи інформаційного поля (явища і процеси, які відбуваються з матеріальними речами діючого підприємства), породжують факти, які викликані змінами в об'єктах внаслідок активної дії на них господарської діяльності людей.

Зміни в об'єктах інформаційного поля відбуваються за законами діалектики - єдності й боротьби протилежностей, руху і спокою, переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечення та інших, які трансформують (змінюють форму і сутність матеріальних тіл та енергетичних процесів), які фіксуються як факти про зміни і в результаті їх обробки отримують інформацію для менеджменту.

Інформаційне поле постійно змінюється під впливом активності людей у процесі їх практичної діяльності. Активність людей стає джерелом подій

(фактів), які генерують масив усвідомлених повідомлень про позитивні чи негативні зміни в інформаційному полі.

До елементів інформаційного поля відносять:

- джерела, що породжують факти (речі, процеси, явища, відношення, зв'язки між ними);
- мислення людей та генерування ними ідей;
- зовнішнє і внутрішнє середовище підприємств;
- комунікації агентів виробничого процесу;
- матеріальні, трудові, енергетичні та фінансові ресурси;
- техніка, технологія, організація трудових процесів;
- управління процесами;
- навчання і використання науково – технічних досягнень;
- взаємовідносини з природою і суспільством; надзвичайні події (стихійні лиха, техногенні катастрофи, аварії тощо);
- інші фактори впливу на діяльність підприємства (агенти поля, події, факти).

Інформаційне поле складається із штучно створеного та природного компонентів, які мають різновекторний вплив на діяльність, що вимагає різносторонньої інформації у справі обрання найбільш оптимального варіанту розвитку підприємства.

Пізнання закономірностей розвитку інформаційного поля здійснюється не лише на основі тих методи збору й обробки даних, які використовує та чи інша наука, а й методів, запозичених з інших наук. Розвиток наукового пізнання й техніки сприяють появі нових методів отримання інформації, що позитивно позначається на розвитку практичної діяльності бізнесу.

Якщо до кінця XIX століття. парадигма обліку базувалася виключно на подвійному записі фактів господарської діяльності у системі рахунків, які характеризують обороти і сальдо окремих видів майна і джерел його

походження, то з початку XX століття почалася криза облікової парадигми, яка була викликана підвищеними вимогами до отримання інформації з боку менеджменту.

Ускладнення бізнес – середовища примушувало керівників великих і середніх підприємств отримувати все більше інформації про внутрішні та зовнішні фактори розвитку бізнесу, оскільки традиційний облік не міг її дати для потреб менеджерів, в силу своєї обмеженої методології обробки даних.

Переломний період у розвитку обліку настав тоді, коли нормальне облікове знання XV – XIX століть перестало задовольняти потреби менеджменту. Таку ситуацію Т.Кун [18] назвав аномальною. Сутність аномалії в науці полягає у тому, що наростає невідповідність між зростаючими потребами управлінського апарату в необхідній інформації та обмеженими можливостями старої парадигми облікової науки її генерувати. Рано чи пізно це неминуче призводить до наукової революції в результаті чого стара парадигма обліку стрибкоподібно змінюється новою.

Завоювання новою парадигмою стабільної позиції серед наукового співтовариства можливе за певної критичної маси дослідників, які прихильно ставляться до аргументів своїх колег з новаторським мисленням. Без цієї надзвичайно важливої умови наука, в принципі, завжди буде знаходитися в аномальному стані, що неминуче призводить до придушення свіжих ідей та консервування старої парадигми.

Гальмом на шляху прогресу в інформаційній сфері виступають не лише обліковці, а й менеджери, які у своїй практиці не використовують інформацію і не знають якої інформації потребують. Для успіху в бізнесі необхідно вирішити проблему комунікацій між працівниками облікової сфери, які повинні вивчати інформаційні потреби системи управління і задовольняти їх, а менеджери – знати свої потреби в інформації та формулювати завдання для облікових працівників щодо її генерування.

Уведення в науковий оборот обліку такої економічної категорії, як «інформаційне поле», вказує вектор подальшого розвитку облікової науки і виведення її з тупика на шлях прогресу. Інформаційне поле поки що бухгалтерами не досліджується і не всі розуміють роль облікової науки у пошуку нових джерел і методів пізнання операційного середовища бізнесу та інформаційних потреб окремих групових й індивідуальних користувачів. Нові ідеї щодо створення розвинутої інформаційної системи придушуються ортодоксами, які вороже ставляться до прогресу облікової науки і дотримуються старих поглядів на її роль у функціонуванні системи управління. Природа ортодоксії криється в психології людей, які не можуть змінити свої погляди на світ.

Якби не було єретиків (людей з критичним складом розуму), то ми і надалі жили б у печерах, а не літали в космос. Єретиків треба не спалювати, а берегти, як національне надбання тому, що вони є творцями майбутнього.

Дослідження інформаційного поля не терпить шаблонів щодо збору й обробки даних, оскільки кожне підприємство по - своєму унікальне, що вимагає творчого (креативного) відношення до створення системи обліку на основі цілісного (холістичного) мислення (миттєвого, синтетичного), спроможного групувати речі, явища і процеси у їх взаємообумовленості. Інформаційне поле обмежується масштабом підприємства (Башнянин Г.І.), що безпосередньо впливає на структуру інформаційної системи:

- великі підприємства мають розвинуту структуру управління, яка поділяється на окремі функціональні підсистеми;
- середні – менш розвинуту структуру, в якій можуть бути відсутні окремі підсистеми інформації;
- малі – спрощену систему, що складається з одного блоку – фінансової інформації, яку генерує фінансовий облік, а за бажанням можуть доповнювати її елементами інших підсистем.

Розвинута інформаційна система підприємства відрізняється від менш розвинутої тим, що між матеріальною (виробничою) системою та її ідеальним образом (обліковою) системою існує найбільший рівень адекватного відображення усіх елементів інформаційного поля:

$$MC - IC = R_{\text{мін.}} \quad (1)$$

де: MC – матеріальна система;

IC – ідеальна інформаційна система;

R_{мін.} – розрив між MC та IC – мінімальний.

Відповідно для середніх і малих підприємств формула має такий вигляд:

$$MC - IC = R_{\text{серед.}} \quad (2);$$

$$MC - IC = R_{\text{макс.}} \quad (3).$$

Наведені формули можуть використовувати експерти для виявлення розриву між матеріальною та ідеальною системами кожного підприємства з метою приведення якості своєї системи до ідеальної, яка здатна максимально задовольняти потреби системи управління в інформаційних ресурсах.

На практиці розрив між матеріальною та ідеальною системами наростає по мірі зменшення масштабу виробництва, що цілком закономірно, оскільки за законом У. Ешбі різноманіття елементів системи, якою управляють, зменшується у напрямі від великих до малих підприємств, на яких число управлінських структур і потреби в інформації скорочується.

Інформаційне поле підприємства являє собою полігон певного радіуса, на якому відбуваються факти фінансової і господарської діяльності і які служать джерелом інформації для управління. Корисну інформацію для бізнесу отримують методом приведення хаосу отриманих фактів у порядок на підставі їх групування та обробки математичними методами.. Упорядкування здійснюють за певною множиною критеріїв, які дозволяють отримати різноманітні економічні показники на запити менеджерів у просторовому і часовому вимірах.

2.3. Джерела бізнес – інформації

В постіндустріальному суспільстві акцент уваги і міри цінності зміщується з консервативних видів ресурсів, які використовують для виробництва продукції, на інформаційний ресурс, що стає основним фактором зменшення традиційних ресурсів.

Якщо раніше в індустріальних державах інформація не розглядалася як економічна категорія і ніхто з фахівців спеціально її не досліджував і, тим більш, не вводив жодних понять про інформацію в системі обліку до початку ХХ століття, то в постіндустріальних державах ця категорія стає базовою для розвитку економіки.

Одним з основних понять при інформатизації суспільства стало визначення поняття «інформаційні ресурси», тлумачення і обговорення якого почали досліджувати з того моменту, коли почався перехід до інформаційного суспільства, що співпадає у часі з 70–ми роками ХХ століття. Питанню інформаційних ресурсів присвячено значну кількість публікацій, в яких відбилися різні думки і дефініції багатьох авторів у різних наукових школах.

Узагальнення різних визначень поняття інформаційних ресурсів дає підставу запропонувати таку дефініцію, яка може бути зрозумілою широким колам працівників управлінської системи.

Інформаційні ресурси являють собою таку сукупність достовірних повідомлень, отриманих інформаційною службою на основі обробленого масиву різноманітних фактів, які стосуються сфери фінансової та господарської діяльності підприємства і становить семантичну цінність для контролю і координації дій персоналу для розвитку бізнесу.

Факти служать сирим матеріалом для інформації. Неупорядкований їх масив вимагає певних процедур групування й обробки за різними

заздалегідь визначеними критеріями, кількість яких залежить від ерудиції та фантазії інформаційних працівників і запитів користувачів.

Разом з наведеною існують інші дефініції, коли інформаційні ресурси розглядають як окремі документи або масиви документів та документи і масиви документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, фондах, банках даних, інших інформаційних системах).

Треба розуміти, що документи і масиви інформації, про які говориться, не існують самі по собі. У них в різних формах представлені знання, якими володіли люди, що створювали їх. Таким чином, інформаційні ресурси у широкому розумінні ідентифікуються із знаннями, підготовленими людьми для соціального використання в суспільстві, які зафіксовані на матеріальних носіях.

Інформаційні ресурси суспільства, якщо їх сприймати як знання, відчужені від тих людей, які їх нагромаджували, узагальнювали, аналізували, створювали і тому подібне. Ці знання матеріалізувалися у формі документів, баз даних, баз знань, алгоритмів, комп'ютерних програм а також витворів мистецтва, літератури ти науки.

На жаль, до цього часу поки що не розроблена методологія кількісної і якісної оцінки інформаційних ресурсів, а також прогнозування потреб суспільства в них. Це зменшує ефективність використання інформації, яка нагромаджується у формі інформаційних ресурсів, і збільшує тривалість перехідного періоду від сучасного індустріального до постіндустріального (інформаційного) суспільства. Крім того, невідомо скільки трудових ресурсів має бути задіяно у сфері виробництва і поширення інформаційних ресурсів в інформаційному суспільстві. Поза сумнівом, в майбутньому ці проблеми будуть вирішені, але дослідження потрібні зараз, щоби наблизити майбутнє.

Інформаційні ресурси країни, регіону, організації повинні розглядатися в якості стратегічних ресурсів, аналогічних за значимістю запасам сировини, енергії, корисних копалин та інших ресурсів.

Розвиток міжнародних інформаційних ресурсів дозволив:

- перетворити діяльність з надання інформаційних послуг у глобальну людську діяльність;
- сформувати світовий і державний ринок інформаційних послуг;
- утворити різноманітні бази інформаційних ресурсів регіонів і держав, до яких можливий порівняно недорогий доступ;
- підвищити обґрунтованість і оперативність рішень, що приймаються менеджерами підприємств промисловості будівництва, сільського господарства, торгівлі, банків, бірж, фінансових установ тощо за рахунок своєчасного використання необхідної інформації.

У сучасних умовах активної співпраці України з країнами Європи важливу роль відіграє якісне і оперативне інформування партнерів не лише в науково-технічній сфері, а й сфері бізнес-інформації. На жаль, незнання українським менеджментом джерел отримання економічної інформації негативно позначається на результатах діяльності бізнесу.

З розвитком економічних стосунків на внутрішньому і зовнішньому ринках у роботі фахівців з'являються нові проблеми, які раніше не виникали, що породжує необхідність організації розробки набору економічної і комерційної інформації, без якої неможлива нормальна підприємницька діяльність. Причому ця інформація потрібна фахівцям не від випадку до випадку, а на постійній основі.

Головна публічна науково – технічна бібліотека України (ГПНТБ) одна з перших усвідомила необхідність надання «business-information», результатом чого стало розширення тематики комплектування, включення до фондів економічної, фінансової, юридичної, довідкової, кон'юнктурно-комерційної літератури і відкриття в бібліотеці Кабінету ділової інформації.

Основною метою Кабінету ділової інформації ГПНТБ України стала організація швидкого доступу до цієї літератури читачів бібліотеки,

представників підприємств, наукових організацій, фірм, різних комерційних і банківських структур та іноземних компаній.

Ресурсами бізнес-інформації в Україні є:

- редакції газет, журналів, спеціалізованих ділових періодичних видань;
- агентства новин і комерційної інформації;
- органи державного управління;
- аналітичні і дослідницькі організації;
- організації-генератори адресно-довідкових баз даних.

Інформація про стан фінансового ринку міститься в основному в періодичних виданнях – газетах («Економіка і життя», «Комерсант-daily», «Фінансова газета», «Фінансові вісті»), щотижневих бюлетенях («Комерсант», «Гроші»), і щомісячних виданнях («Економіка і комерція», «Фінансовий бізнес», «Український економічний журнал»).

Серед ділових журналів необхідно відзначити появу спеціалізованих періодичних видань і баз даних, що публікують офіційні документи Президента, урядових органів, законодавчі акти, нормативні документи з окремих напрямів діяльності. До них відносять журнали з проблем держави і права, економічного права, фінансового права, інтелектуальної власності. Це такі журнали, як «Закон», «Економіка і право», «Законність», «Вісник мерії».

Серед агентств новин і комерційної інформації, де ділова інформація виступає усього лише як один з напрямів діяльності, можна відзначити українське інформаційне агентство «Новини», яке щодня поширює актуальну фактографічну, економічну, наукову, фінансову інформацію українською і основними європейськими мовами по каналах зв'язку, а також у вигляді друкованих вісників, бюлетенів, довідників.

Органи державної влади через свій статус володіють найдостовірнішою і повнішою інформацією, але внаслідок специфіки нашої країни, вона важкодоступна, матеріали Держкомстату України з'являються з великим запізненням. На основі офіційних статистичних даних Держкомстату

України Робочим центром економічних реформ при Уряді України і Україно-європейським центром економічної політики видається серія щоквартальних аналітичних випусків «Огляд економіки України: основні тенденції розвитку».

Найбільший інтерес для бізнесу являють аналітичні і дослідницькі огляди, які публікують науково – дослідні установи. Доцільно відзначити такі інформаційно-аналітичні щорічники, як «бізнес-путівник по Україні» і «бізнес-путівник по Києву» (українською і англійською мовами), які містять аналітичні огляди основних галузей економіки з прогнозами тенденцій на досягну перспективу, аналіз інвестиційного клімату й інфраструктури для ведення бізнесу, огляди кон'юнктури споживчих ринків.

Помітне місце на ринку бізнес-інформації займають адресно-довідкові видання і бази даних. До сталих постачальників цієї інформації можна віднести «Агентство ділової інформації»: широко відомі довідники «бізнес-карта України», «Незалежні виробники товарів і послуг», «Асові-імпульс», «Регістр WA-2», які призначені для обслуговування користувачів у Кабінеті ділової інформації ГПНТБ України, де крім бібліографічних баз даних, використовують різні види специфічної вітчизняної нормативно – правової бізнес – інформації, зокрема:

- «Консультант Плюс. Версія Проф.» - універсальна довідкова система за українським законодавством. Поставляється на дискетах; містить більше 13 тис. документів: нормативних актів, необхідних для роботи юристів, аудиторів, бухгалтерів і працівників банківських і фінансових структур, керівників підприємств і фахівців державних служб. Включає всі розділи українського законодавства. Має прямі договори про інформаційний обмін з основними відомствами (Державне правове управління Президента України, Рада Федерації профспілок, Міністерство фінансів та інші);

- «Консультант Плюс» - довідкова система за законодавством, містить нормативні акти органів влади і управління; має прямі договори про інформаційний обмін з органами влади і управління.

Разом з цими базами даних існує ще кілька версій, в яких деталізується інформація за органами управління, регіонами з регулювання сфер обліку та арбітражу:

- «Консультант Плюс: Експерт» включає всі розділи українського законодавства; містить всі акти України, а також документи більше 100 міністерств і відомств;
- «Консультант Плюс: Регіональне законодавство» - інформація про документи органів виконавчої і законодавчої влади 50 суб'єктів України, а також органів місцевого самоврядування;
- «Консультант Плюс: Бухгалтер» містить тисячі консультацій з питань використання законодавства в практиці фінансового обліку й оподаткування, а також всі необхідні для роботи бухгалтерів нормативні документи;
- «Консультант Плюс: Арбітраж» відображає документи найвищих органів судової влади, інформацію про судову практику з арбітражних, цивільних і кримінальних справ.

Всі перераховані бази даних – повнотекстові; види пошуку: з тематики меню – контекстні.

- Бази даних «Infoset - CD»: електронний бюлетень з рубриками: «Юридичний вісник», «Законодавство України», «Банки, страхування і цінні папери», «Зовнішньоекономічна діяльність», «Ділова документація», «Довідкова інформація» та інші.

Також існують адресно – довідкові бази даних такі, як:

- «Записник» - відомості про спільні підприємства, інофірми, акредитовані в СНД, посольствах, банках, біржах, торговельних

палатах, комерційних центрах, міжнародних господарських організаціях, торгпредствах, зовнішньоторговельних організаціях, корпунктах іноземної преси. Типом таких баз даних є фактографічна інформація з видами пошуку: меню, контекстний, власний огляд інформації, зведення з друкованих видань АТ Видавничий дім «Комерсант»;

- «Бізнес-карта. Регіон. Промисловість» - відомості про промислові підприємства країн СНД і Балтії, структуровані за регіонами;
- Банк даних «Виробники товарів і послуг» (АСОВІ «Імпульс») призначений для керівників підприємств, відділів постачання, збуту, маркетингу, фахівців різних галузей промисловості;
- CD-ROM «Промисловість України і близького зарубіжжя» включає інформацію про 45 тисяч підприємств і організацій, виробників і споживачів продукції;
- «Експортери і імпортери України»; комерційна інформація НТК «Поліном» - інформація про пропозиції різних товарів, яка розбита на кілька розділів, які можуть поставлятися окремо.

Інтерес для користувача також являють щотижневі видання «Оптовик», «Товари із складу» і електронні довідники постачальників і продавців продукції, що з'явилися на ринку (фірма «Поліном»). Інформація збирається на основі рекламних оголошень і оновлюється практично щодня.

Важливими джерелами ділової і комерційної інформації в друкованій формі служать також інформаційно – комерційні і рекламні каталоги, наприклад, «Хто є хто в Україні» - каталог фірм, який випускає рекламне агентство «Бізнес-прес», або каталог «Larics», який містить інформацію про фірми у вигляді реклами формату і рядкової. Слід зазначити, що практично вся довідкова і комерційна інформація навіть в Україні може бути отримана не лише в друкованій, а й в машинозчитуваній формі у вигляді довідкових і числових для тексту банку даних (БД), Більшість БД повного тексту, на

перших порах записувалися на дискетах і компакт – дисках, чи у вигляді БД, доступних в мережах електронної пошти в режимах off-line або on-line через діалогові служби. На світовому ринку БД ділової і комерційної інформації надаються, в основному, в режимі діалогу і на компакт – дисках.

Серед українських БД, що характеризують не лише адресну, а й фінансову інформацію, які являють собою інтерес для аналізу, можливо, одним з найважливіших джерел служить спеціалізований Реєстр підприємств – партнерів, який підготовлений Українською торговельно-промисловою палатою (ТПП) в друкованій і машинозчитуваній формі та призначений для ефективної підприємницької і зовнішньоекономічної діяльності,

Недолік цього джерела інформації полягає в тому, що він охоплює, в основному, державні або колишні державні підприємства і організації, і крім того, він важко доступний навіть для комерційних банків.

Головним джерелом кредитно – фінансової комерційної інформації українських підприємств служать і служитимуть у найближчі роки БД, які готуються зарубіжними інформаційними фірмами, що знаходяться на українському ринку (наприклад, фірма «Dun & Bradstreet», яка здійснює таку роботу за свій рахунок, а також в рамках проектів, що фінансуються із зарубіжних джерел).

Важливим джерелом ділових новин є провідні державні агентства, які багато в чому використовують традиційні підходи до відбору і надання інформації.

Останніми роками з ними успішно конкурують приватні незалежні інформаційні агентства, наприклад, «ІАП», «PostFactum», «SOVECON», «NOVA», «Палінформ», «ПагіПресс»

Прикладом ділового видання в електронній формі служить газета «Компьютер-ворлд» (CW), доступна абонентам мережі «Eunet/Releom» через інформаційну систему «RELTS».

Цікавим джерелом ділової інформації і новин може стати «Мережева служба новин», поширювана кільком сотням користувачів через мережу на конкретні мережеві адреси.

З кожним роком виникають нові джерела інформації, але справа не тільки в загальнодержавних засобах. Більш важливою стає проблема належного використання інформаційних джерел у якості ресурсу для розвитку економіки підприємств України. Поки що з цим справи не надто райдужні.

2.4. Об'єкти інформації для бізнесу

Адекватне відображення в ідеальній (штучно створеній фантазією людини) обліковій системі всього різноманіття матеріального світу (виробничої діяльності, яка здійснюється в інформаційному полі), вимагає розкриття структури цього поля або, іншими словами, середовища, в якому розгортаються події господарського та фінансового життя підприємства.

Люди повинні контролювати такі події обираючи раціональні методи пізнання закономірностей функціонування такої надскладної системи, якою є підприємство і його бізнес-процеси.

На функціонування і поведінку підприємства здійснює різноманітний вплив оточуюче середовище, яке породжує безліч фактів про зміни в об'єктах інформаційного поля, а через них люди отримують упорядковану інформацію, як джерело пізнання закономірностей світу.

Для бізнесу важливою є не тільки економічна інформація про функціонування об'єкти, а й така, що характеризує природничі, технічні, технологічні, психологічні, фізіологічні, юридичні, безпекові, гуманітарні та інші аспекти бізнес – процесів, що у сукупності призводять до отримання бажаних результати діяльності колективу підприємства.

Оскільки об'єкти інформаційного поля являють собою джерело фактів про економічні події, а на їх основі формується інформація для бізнесу, тому

досить актуальною проблемою стає процес дослідження наукової класифікації і розробки повного реєстру тих речей, явищ і процесів, які прямо чи опосередковано здійснюють вплив на бізнес.

Без такого дослідження неможливо організувати нову систему обліку. Починати роботу потрібно з критичного оцінювання інформації, отриманої в існуючій системі, яка виникла стихійно ще у XIII – XIV століттях методом «проб і помилок», визначити на основі SWOT аналізу чи відповідає вона можливостям інформаційного поля і запитам сучасного бізнесу. «Інформаційне поле» у своєму вузькому значенні є синонімом терміну «середовище» у тому випадку, коли у структурі середовища виділяємо лише один компонент буття – інформацію залишаючи речовину та енергію поза рамками свого інтересу. Зосередження уваги лише на інформаційному компоненті економічної діяльності виправдано з наукової точки зору тим, що дослідження інформації становить собою окрему галузь знань.

Середовище є однією з філософських категорій мислення людини стосовно реального світу, яка характеризує оточення систем будь-якого походження. Без середовища існування будь-яких систем неможливе, оскільки це протирічить змісту самого буття, яке означає все те, що існує в реальному світі – факти, предмети, явища, процеси, зв'язки між ними, взаємодія, взаємовпливи, зміни у часі й просторі та інші його атрибути.

Буття означає цілісність Всесвіту, який складається з безлічі конкретних речей, явищ, процесів, відношень між ними, станів спокою і змін, природних організмів, людей, структур, систем, підсистем, зв'язків, динамічних зрушень, структури продуктивних сил суспільства, відносин між людьми, групами, державою, різних інтересів, ідей. Неможливо дати вичерпний список існуючого (суцього), але серед основних форм буття виділяють:

- тіла (речі) – хімічні елементи, флора, фауна, мінерали, матеріали, паливо, запасні частини, товари та інші природні елементи;

- процеси у природі, суспільстві та мисленні людей (фізіологічні, економічні, психологічні, біологічні, хімічні, фізичні, наукові, технологічні, інформаційні, правові тощо);
- соціальні відносини (індивідуальні та групові інтереси спільнот людей);
- економічне буття (виробництво, транспорт, житло, торгівля та інші);
- економічна діяльність людей (виробництво продукції, збут, інвестування, управління, логістика, маркетинг тощо);
- управлінська діяльність (вплив одних людей – менеджерів на інших – виконавців);
- технології виробництва й управління (методи організації та виконання робочих та управлінських функцій);
- бізнес – процеси (постачання, операційна діяльність, інші види діяльності);
- інформаційні системи (збір фактів, методи їх обробки та отримання інформаційних ресурсів).

Зазначені форми буття стосуються економічної сфери. Ці форми характеризують найголовніші складові діяльності бізнесу.

Пізнання економічного буття характеризується високим рівнем складності внаслідок таких причин:

- різних варіантів об'єднання форм буття;
- спорадичності чи систематичності діяльності;
- змін середовища бізнесу;
- масового чи індивідуального характеру виробництва;
- життєвих циклів виробництва, продукції та технологій;
- режимів функціонування виробництва (змінність роботи, сезонність);
- масштабів бізнесу;
- цінової та нецінової конкуренції на ринках;

- кадрової політики й оплати праці;
- мистецтва управління;
- інших (інституційні, економічні, соціальні, організаційні фактори).

Комбінація причин впливу на діяльність підприємств настільки безмежна, що практично не може бути двох подібних підприємств навіть у споріднених галузях економіки.

Унікальність підприємств вимагає створення оригінальних проектів управлінської структури та адекватних для них інформаційних систем, що передбачає мислення на основі понять науки, суджень та умовиводів з наявних фактів про форми буття, критерії систематизації цих форм, раціональних методів використання факторів виробництва. Множинність форм буття та їх глибоке наукове пізнання стають передумовою пошуку нових форм освітнього діяльності управлінського персоналу.

У найзагальнішому значенні структуру філософського поняття «буття» пов'язують з трьома сферами, а саме природою, суспільством і мисленням людей.

Крім загальнофілософських існують економічні закони, які проявляють себе в групі економічних наук, а також специфічні закони бізнесу. Можна знати чи не знати ці закони, але вони завжди проявляють себе в екстремальних умовах діяльності бізнесу і прийнятті деструктивних рішень менеджментом підприємства.

Отже, доступний менеджерам емпіричний інформаційний матеріал для аналізу поточної господарської діяльності підприємства є недостатнім і він потребує доповнення теоретичними знаннями людей про вплив економічних законів, застосування яких визначає потенційні можливості бізнесу.

Середовище підприємства та зміни у ньому повинні бути об'єктом обліку. Об'єктами зовнішнього середовища бізнесу можуть бути дослідження клієнтів (постачальників, покупців), фінансів (проценти банку за кредит), законодавчих актів, демографічної ситуації (кадри працівників),

податкової системи, ринкової ситуації (ємність ринку, попит, ціни), інфраструктури (транспорт, склади, умови поставок), сучасні технології, нова техніка, можливість диверсифікації виробництва, науково-технічні досягнення, маркетингова діяльність, конкуренція в галузі, фінансова інформація.

Частина реальних чи уявних об'єктів знаходиться всередині підприємства, а частина за його межами, які у своїй сукупності впливають на структуру інформаційних ресурсів, при цьому зовнішнє середовище контактує з внутрішнім через входи та виходи з інформаційної системи.

На рис. 2.3 позначено принцип взаємодії середовищ, де стрілка зліва показує вхід у систему підприємства (означає надходження ресурсів із зовнішнього середовища для процесу виробництва продукції); коло характеризує підприємство (його внутрішнє середовище, в якому відбуваються процеси з трансформації факторів виробництва у готову продукцію). Внутрішнє середовище являє собою гіперскладну систему з багатьма підсистемами управління технологічним процесом виготовлення продукції (саме цим і займається бізнес), а вихід вказує на те, що готова продукція надходить на ринок для збуту споживачам, де в процесі обміну товари міняють свою фізичну форму на певну суму грошей. Отримані підприємством гроші знову спрямовують на придбання ресурсів і починається новий цикл виробництва.

Роль інформації у циклічному процесі виробництва полягає в отриманні повідомлень для аналізу справ та визначення того, наскільки успішно використовується економічний потенціал підприємства і здійснюється контроль управлінського персоналу за процесами функціонування бізнес - процесів на операційному, тактичному й стратегічному рівнях менеджменту.

Рис. 2.3. Взаємодія внутрішнього і зовнішнього середовищ

Циклічність виробництва залежить від галузі економіки, тривалості технологічних процесів та швидкості реалізації продукції на ринку. Ці процеси відстежує облікова система і дає інформацію менеджерам для контролю.

Економіка включає в орбіту своїх інтересів не тільки інституціональні структури суспільства, а й знання про природу та психологічні аспекти поведінки людей.

Усі складові буття становлять середовище, в якому лише людина усвідомлює свою роль активного творця умов для свого існування у природному оточенні пристосовуючись до його постійних змін.

Вчення про середовище, на жаль, серед фахівців з обліку, аналізу та контролю ні в теоретичному, ні в практичному аспектах не розвинуто, що позбавляє розуміння сутності та сенсу існування обліку, як науки, та факторів, які сприяють чи перешкоджають розвитку облікової практики.

Звідси походить метафізичний погляд бухгалтерів на свою професію, коли сутність обліку, як генератора інформації, вони підміняють обліковими процедурами в застиглому (віками незмінному вигляді) та абсолютним ігноруванням динаміки (руху) системи від простої форми минулого до складних, які обумовлені ускладненням середовища підприємства і потребами в інформації для управління.

У широкому розумінні облік повинен бути складною системою, яка структурує будь-які повідомлення (інформацію) про будь-що і будь для кого, тому поняття «облік» указує на його здатність відтворювати на особливій мові цифр ті події, які відбуваються в реальному світі і включає в себе безмежне поле можливостей генерувати інформацію про факти, події, стан речей, зміни в них з плином часу стосовно об'єктів матеріального і духовного світу в кількісних і якісних вимірах.

Облік у суспільстві та бізнесі стає всезагальним і всесвітнім поняттям, без якого неможливий процес пізнання властивостей окремих речей, явищ і процесів у реальному світі, він розкриває один із аспектів таємниці економічного буття людей на планеті, але біда бухгалтерів полягає у звуженні функцій обліку до простого ремесла відображення подвійним записом лише тих фактів господарської діяльності, які обмежені планом рахунків і минулими подіями господарської діяльності в грошовому вимірнику.

В нашу епоху це не така й велика таємниця – відслідковування фінансового стану підприємства. Більшою таємницею виступає багатогранна господарська діяльність, яка залишається поза контролем менеджерів, які приймають рішення щодо формування собівартості продукції і прибутку від її збуту без отримання інформації в режимі реального часу, що не дає можливості здійснювати операційний контроль бізнес – процесів.

Залежно від середовища (природного, суспільного чи пов'язаного з мисленням людини) облік набуває специфічних форм і змісту. Так, люди

пізнають космічне середовище (оточення), що визначає життя на планеті Земля: рослинний і тваринний світ, у тому числі й людину як його представника, їх ареал поширення, видовий склад, спосіб існування, зв'язки між ними, харчовий ланцюг тощо. Для суспільства важливо знати закони функціонування окремих сфер земної кори – атмосфери, літосфери, гідросфери, розподілу корисних копалин, ґрунтів та їх продуктивності, використання законів астрономії, фізики, хімії, біології та інших знань для організації практичної діяльності людини.

Середовище є елементом життя суспільства, яке має безпосередній вплив на розвиток економіки і тому необхідно організувати систему отримання достатнього обсягу інформаційних ресурсів про явища і процеси на основі яких можна відстежувати тенденції і закономірності розвитку економіки держави (виробництво продукції, споживання, обмін, норми харчування, умови проживання на тій чи іншій території, зайнятість населення, доходи, попит, рівень життя та багато інших факторів розвитку суспільства та досягнутий рівень на кожному підприємстві).

У певній мірі статистика дає такі дані, але їх адекватність реальному життю викликає сумнів, оскільки вибіркові дані не можуть достовірно характеризувати процеси і явища в економіці і замінити облікову інформацію, яка потрібна менеджерам кожного дня про різноманітні події економічного життя підприємства.

Зв'язок підприємства із зовнішнім середовищем здійснюється за допомогою такого ресурсу, як гроші. Центральним пунктом діяльності підприємства є мистецтво управління грошовим потоком таким чином, щоби приток грошової маси переважав над витоком. Позитивний баланс грошової маси може бути у випадку, коли доходи від збуту продукції перевищують витрати на її виготовлення, що вимагає контролю з боку апарату управління і знань про ринок і правила формування собівартості продукції (рис. 2.4):

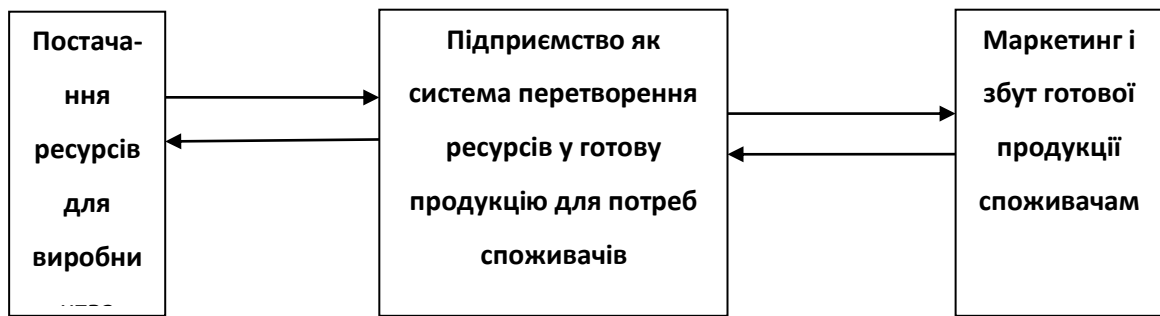

Рис.2.4. Грошові потоки як зв'язок підприємства із зовнішнім середовищем

У цих процесах відстеження грошового потоку важливу роль відіграє контроль менеджерів за витратами і доходами. Для контролю необхідна інформація, яку готує спеціалізована інформаційна система. На жаль, існуюча облікова система недосконала за своєю методологією через те, що дає лише ретроспективну інформацію про події місячної або квартальної давності, а менеджерам вкрай необхідні дані про виконання календарних планів (за зміну, день, тиждень, декаду та ще й в реальному часі у розрізі підрозділів, відповідальних осіб, управлінських служб підприємства та інших ракурсах). Крім цього, для вищого рівня менеджменту необхідні дані для розробки стратегічних планів та їх виконання, а бухгалтери, без перебільшення, абсолютно некомпетентні у цій справі.

Отже, для потреб управління необхідно створювати сучасну службу інформаційного менеджменту, а не обмежуватися бухгалтерією, що з кожним роком все більше стає реліктом минулого часу, оскільки не виконує своєї основної функції – генерування такого обсягу інформаційних ресурсів, який може задовольнити різноманітні запити системи управління.

Середовище служить полігоном для вивчення тих явищ і процесів, стосовно яких організують облік фактів щодо змін в об'єктах для подальшого отримання інформації про фінансово-господарську діяльність.

Облікова система генерує інформацію за певні періоди часу для аналізу і контролю різних економічних показників роботи персоналу та координації дій виконавців для досягнення поставленої мети. Проте, досягненню мети перешкоджають непередбачувані зміни у діяльності персоналу внаслідок впливу факторів двох середовищ – внутрішнього і зовнішнього, що вимагає від менеджерів розуміння природи відхилень від прогнозованих показників та методів нейтралізації шкідливих впливів, що без облікової інформації зробити неможливо.

Компоненти (складові) зовнішнього і внутрішнього середовища знаходять відображення через факти змін (збільшення чи зменшення) у складі тих чи інших господарських об'єктів.

Для системи обліку, перш за все, необхідно визначити деталізований список об'єктів середовища та виявити потреби менеджерів у необхідній для них інформації, відобразити факти на рахунках фінансового обліку (якщо це можливо) та в управлінському обліку (в аналітичному розрізі по кожному фактору, що обумовив зміни середовища, окремо у кількісному і грошовому вимірниках).

Категорія «середовище» робить зрозумілою логіку ведення бізнесу та його відтворення в науці про облік. Ідея сутності такого обліку ґрунтується на моніторингу факторів змін за певні періоди часу в об'єктах зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.

Облікова система може бути удосконалена силами персоналу підприємства в напрямі більш адекватного пізнання середовища й отримання гнучкої інформації про нього. Облік призначений для отримання інформації на запит користувачів щодо тих факторів, які спричиняють зміни в об'єктах бізнесу. Інформація дає можливість менеджерам знаходити методи адаптації і виживання бізнесу в деструктивних умовах здійснення фінансово – господарської діяльності. Інформація є хлібом менеджера, оскільки без неї управління неможливе.

Відстеження змін у середовищі підприємства покладають на спеціалізовану облікову службу. Система обліку також функціонує в певному середовищі. Вивчення цього середовища необхідно для організації облікової служби. Середовище господарського обліку складається з тих об'єктів реального світу, контактуючи з якими обліковий апарат здійснює моніторинг (спостереження) за ними та отримує факти про фінансово-господарську діяльність з подальшою їх обробкою і отриманням інформації на запит користувачів.

Облік відтворює діяльність підприємства на мові символів (цифр, кодів, умовних позначень предметів, явищ і процесів, ідентифікації фактів тощо) використовуючи закони інформатики (збір фактів, оцінка, групування даних і перетворення їх в інформаційні ресурси для менеджменту за установленими алгоритмами). Інформація повинна відтворювати логіку подій стосовно явищ і процесів, які реально здійснюються у процесі економічної діяльності підприємства та документально фіксуються у просторі й часі в момент їх виникнення.

Інформацію стосовно діяльності хоча й отримують у межах окремого підприємства, але враховуючи надзвичайно складні його зв'язки із зовнішнім середовищем (покупці, постачальники, банки, податкова служба, страхування, транспорт, кон'юктура ринку, ціни конкурента та інші), потрібно залучати інформаційні ресурси з різних можливих джерел (глобального, міжнародного, загальнодержавного, регіонального і локального простору). Це вимагає створення служби інформаційного менеджменту з набагато більшими повноваженнями і функціями, ніж сучасна, так звана, бухгалтерія з її архаїчним метрологічним апаратом.

Змінилася історична епоха, формується постіндустріальне суспільство, зросли можливості обчислювальної техніки, збільшилися потреби менеджерів в миттєвій інформації про внутрішнє і зовнішнє середовища, лавиноподібно зростає інтенсивність повідомлень про фактори впливу на

діяльність підприємства та інші зрушення в економіці країни, стають передумовою кардинального переосмислення процесу збору й обробки фактів і проектування інформаційної системи на новій методологічній основі, адекватній потребам нової економіки, що ґрунтується на знаннях.

Інформація, як атрибут матерії, виникає і зберігається у просторі й часі, вона, подібно до енергії, здатна переходити з однієї форми існування до іншої, від простих форм до складних утворюючи інформаційне поле. Під інформаційним полем розуміють середовище підприємства, яке породжує факти про події з речами, явищами і процесами внаслідок законів руху й перетворення матерії у просторі й часі.

Факти (лат. «factum» – зроблене) характеризують стан та зміни середовища і свідчать про зміни в його об'єктах, при цьому важливим є те, що в бізнесі зміни відбуваються внаслідок цілеспрямованих дій людей на об'єкти у відповідності до певної мети управління. Факти постійно виникають у просторі й часі фіксуючи закономірності буття.

Простір являє собою форму існування матерії, яка визначається суттєвими характеристиками реального буття – протяжністю, цілісністю, структурою, невичерпаністю, змінюваністю, системною упорядкованістю, структурованістю, протяжністю, рухом, спокоєм, саморозвитком та іншими ознаками, а час – ритмами, темпами, послідовністю, тривалістю, стадіями розвитку явищ і процесів [51].

Простір має довжину, ширину і висоту, а час – послідовність від минулого до сучасного і від сучасного до майбутнього. Простір і час, притаманні обліку, який вимагає фіксування фактів у документах із зазначенням місця (простір) і часу (дата) їх здійснення. Інформація наповнює простір у відповідності до закону єдності підприємства і середовища, сутність якого означає взаємний вплив середовища на функціонування підприємства та підприємства на середовище.

Через вхід у систему «підприємство» знаходять ресурси із зовнішнього середовища (від постачальників – матеріали, технічні засоби, з ринку праці – набір працівників та ін.), а через вихід – готова продукція реалізується покупцям. За допомогою входів і виходів система «підприємство» здійснює зв'язки із зовнішнім світом (зовнішнім середовищем). Отримані ресурси трансформуються у технологічному процесі в готову продукцію. Така трансформація відбувається у внутрішньому середовищі. В обліку необхідно відображати факти господарської діяльності, які характеризують динаміку змін окремих параметрів економічного життя і факторів впливу на них з боку зовнішнього і внутрішнього середовища.

На підприємстві процеси постачання і збуту хоча й взаємопротилежні за своєю економічною сутністю, але вони не можуть існувати окремо, оскільки процесор системи (внутрішнє середовище) функціонує нормально тоді, коли він отримує ресурси із зовнішнього оточення (матеріальні та енергетичні) та перетворює їх на готовий продукт і реалізує його за межами підприємства у вигляді матеріальних чи енергетичних ресурсів, які задовольняють потреби інших підприємств. Вхід, процесор і вихід системи повинні усі разом працювати синхронно. Затримка в будь – якому з блоків системи «підприємство» призводить до уповільнення кругообороту капіталу і зниження ефективності бізнесу (рис. 2.5).

Отже, зовнішнє середовище стає четвертим блоком системи, без якого неможливе її функціонування. Зв'язки внутрішнього і зовнішнього середовищ відбуваються не довільно, а за наперед визначеною метою.

Середовище являє собою єдність елементів (об'єктів матеріального чи віртуального характеру), які впливають на поведінку підприємства і мають певні ознаки:

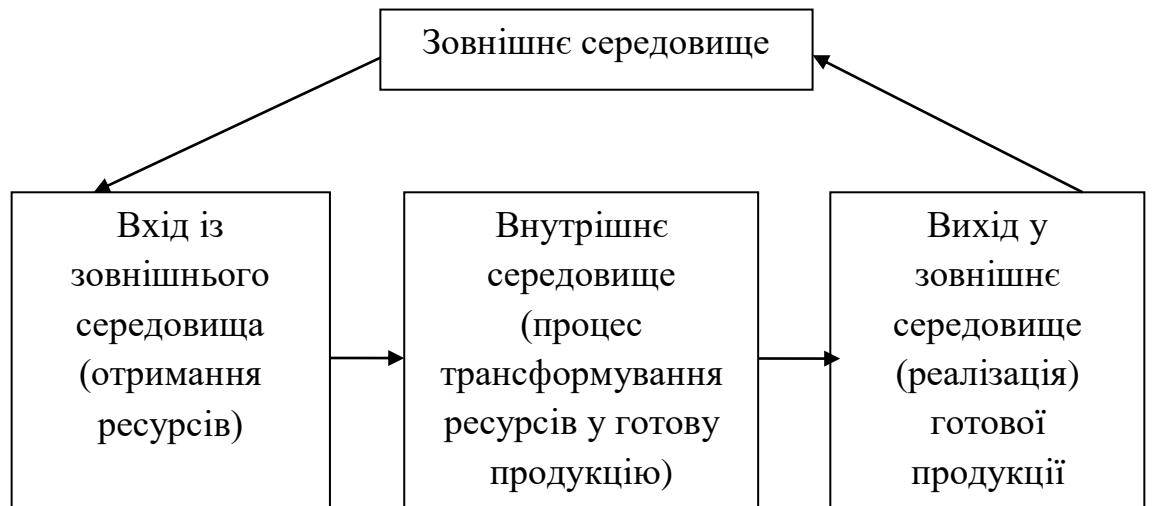

Рис. 2.5. Взаємодія внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства

- сталість у часі (самозбереження, саморегулювання окремих частин підприємства у процесі господарської діяльності);
- гнучкість (здатність змінювати свій початковий стан за рахунок залучення нових об'єктів, оскільки метою бізнесу є розширення виробництва);
- інерційність (здатність протидіяти зовнішньому впливу об'єктів, що викликають негативні фактори і перешкоджають досягненню мети виробництва);
- адаптивність (можливість менеджерів реагувати на негативні фактори, які відбуваються у середовищах).

Внутрішнє середовище має певну організаційну структуру, що служить своєрідною оболонкою в межах якої відбуваються факти про господарську діяльність, а на основі таких фактів отримують інформацію за допомогою спеціальної системи господарського обліку, яка принципово відрізняється від системи фінансового обліку.

Середовище підприємства асоціюється з процесором, призначенням якого є трансформація у технологічному процесі отриманих на вході ресурсів у готову продукцію для збуту в зовнішньому середовищі на виході.

Наука про середовище, в якому функціонує підприємство, носить назву енвайронментологія, яка є теоретичною основою для бізнесу щодо виділення, в першу чергу, природних об'єктів з навколишнього матеріального світу з метою їх відображення в обліку.

Енвайронментологія являє собою теорію управління середовищем життя і соціально-економічним розвитком суспільства, зокрема визначає шляхи і методи середовищезберігаючих та екологічно чистих технологій. Перша наукова конференція з цих питань була проведена у Стокгольмі в 1972 р., а в 1992 р. конференція в Ріо-де-Жанейро з проблем сталого розвитку.

В Україні проблеми довкілля вивчає екологія, в той час, коли американські вчені вивчають екологію у межах біології, а енвайронментологію – як особливу науку про вплив суспільства на довкілля та довкілля на людину.

Проблематика енвайронментології включає питання розвитку аграрної економіки, транспорту, функціонування міст, шкідливих викидів в атмосферу, ґрунтів, води, повітря, негативного впливу природних та антропогенних явищ і процесів на організм людини, управління відходами тощо. Ось чому в наш час необхідно вивчати не лише внутрішнє середовище (у певному сенсі воно було предметом вивчення і раніше), а й зовнішнє, як важливий фактор впливу на результати роботи кожного підприємства.

Складність середовища підприємства залежить від таких факторів, як:

- масштаб підприємства;
- вид економічної діяльності;
- стратегія розвитку бізнесу;
- швидкість змін середовища;

- мережевість структури підприємства;
- складність технологічного процесу;
- рівень фахової підготовки менеджерів;
- економічна грамотність персоналу;
- інші ситуативні обставини.

Зазначені фактори сполучаються у певних комбінаціях, які дають конкурентний індивідуальний «портрет» підприємства, а середовище визначає специфічні особливості та унікальний характер бізнесу, тому неможливо знайти подібних хоча би двох підприємств серед півтора мільйонів зареєстрованих господарюючих суб'єктів за кодом ЄДРПОУ (єдиного реєстру підприємств, організацій і установ). Разом з унікальністю підприємств у них є дещо спільне – зокрема, ринки продукції, грошей, робочої сили, фінансів та інших елементів економіки, що носять назву зовнішнього середовища.

Бізнес може успішно розвиватися лише за однієї найважливішої умови – здатності адаптуватися до постійних змін середовища, оскільки нічого постійного в господарській діяльності немає, крім постійних змін і руху від однієї стадії розвитку до іншої. Хоча ці сентенції походять з філософського бачення реальності, у відповідності до якого все суще підпорядковане загальним законам існування і розвитку, проте, в них криється глибокий сенс діалектичного розвитку явищ і процесів у природі, суспільстві та мисленні людей. У відповідності до діалектики все змінюється з плином часу, будь-яка система має свій життєвий цикл – початок, розвиток, зрілість, розквіт, занепад і кінець. Облікова система також підпорядкована законам діалектики і потребам практики, тому й повинна змінюватися.

Розділ 3. Структура і функції інформаційної служби

3.1. Сервісна функція інформаційної служби

Проектування інформаційної системи підприємства передбачає аналіз матеріалів обстеження діяльності бізнесу й управління ним, а також визначення напрямів розвитку, обсягів, змісту і характеру змін в існуючій системі. Зокрема, виділяють окремі групи змін при удосконаленні організаційної та функціональної структури, документообороту, нормативної інформаційної бази, методології планування, контролю й обліку. Між цими складовими повинна бути повна узгодженість щодо отримання ними інформаційних ресурсів для виконання роботи.

Зрозуміло, що це вимагає уточнення організаційної і функціональної структури управління бізнесом:

- уточнення плану документообороту, удосконалення контролю за процесом потоків документів, упорядкування їх реквізитів, уніфікація форм і змісту, визначення складу даних, необхідних для нормального функціонування системи інформації, погодження обсягів і періодичності потоків інформації для менеджерів, установлення категорій терміновості видів інформації та інші питання, що становлять далеко не повний перелік робіт служби інформаційного менеджменту;
- поліпшення контролю за інформаційним середовищем, що передбачає вдосконалення та упорядкування нормативного господарства, систем класифікації, кодування і методів отримання інформації [60, 62–66].

Отже, аналіз діючої системи обліку та її перетворення на службу інформаційного менеджменту вимагає дослідження широкого кола проблем, вирішувати які потрібно до моменту запуску нової інформаційної системи чи її удосконалення, що може істотно поліпшити якість збору даних та обробки інформації на запит користувачів.

За аналізом йде процес вирішення принципових питань розробки методологічних основ структуризації обліку та обстеження загальної інформаційної системи, що передбачає складання списку певного набору робіт, згрупованих у такі блоки:

1.Збирання матеріалів, які характеризують завдання, структуру та функції управління системи:

- філософія і місія підприємства;
- стратегічний розвиток бізнесу;
- «вузькі місця» у роботі інформаційної системи;
- завдання, які потрібно вирішувати (ранжування завдань);
- уточнення або реорганізація структури управління;
- функції управління та обсяг необхідної інформації для структурних підрозділів та виконавців;
- функції робочих місць.

2. Аналіз зібраних матеріалів та уточнення завдань системи управління, під які необхідно отримати інформацію:

- визначити проблемні сфери діяльності бізнесу (визначення функцій персоналу, які вимагають посилення, розробки положень про організацію роботи і штатний розпис);
- проаналізувати існуючий графік документообороту і розробити бажаний;
- скласти список необхідних економічних показників, визначити методику їх розрахунків і розробити макети документів, у яких потрібно фіксувати інформацію.

3. Аналіз та удосконалення схем і складання списків проблемних сфер:

- схема організації структури підприємства (відділи управління);
- схеми функціональної структури (функції відділів управління);

- функції проблемної сфери (стосується нових чи реорганізованих відділів, робочих місць та інші);
- характеристика об'єктів щодо яких збирають інформацію (атрибути, ідентифікатори, документи, реквізити, формат, умовні позначення та ін.);
- словники – довідники показників (найменування, тип, умовні позначення, ідентифікатори, формат, джерело виникнення, періодичність, призначення, користувачі тощо).

4. Збір і заповнення зразків документів і недокументованих повідомлень:

- систематизація документації за різними ознаками;
- підрахунок обсягу інформації, зафіксованої в документах;
- схема каналів передачі документів і повідомлень;
- логічна схема збору й обробки даних;
- комунікаційні зв'язки з приводу отримання і передачі даних.

Наведені види робіт та їх аналіз служать для розробки рекомендацій з удосконалення інформаційної системи, які стосуються таких сторін інформаційної системи підприємства, як:

- існуючий тип інформаційної системи;
- організаційна структура;
- функціональна структура;
- склад окремих блоків системи;
- технічні засоби обробки даних;
- методики й алгоритми розрахунку показників;
- вимоги до інформації з боку користувачів (звіти, терміни, запити, довідки тощо).

Рекомендації щодо удосконалення інформаційної системи доцільно згрупувати за наведеними напрямками з конкретизацією окремих видів робіт.

Слід зауважити, що підприємство, як система, розвивається у відповідності до конкретної мети. Визначити роль підприємства у загальній системі економіки держави можна лише через мету, а мету вибирають з деякої множини за певними ознаками:

- спосіб визначення (разові, постійні, граничні);
- час (рік, кілька років);
- конкретність (вимірюється певними статистичними показниками);
- основний зміст (головна мета та її змістовне наповнення).

Підприємство може мати кілька цілей, які в комплексі характеризують найважливіші сторони його діяльності. Адресати цілей можуть бути представлені особами центрального апарату управління (директоратом) чи його структурними частинами - виробничими підрозділами (цехами, відділами, дільницями, змінами тощо).

Мета в управлінні виконує роль орієнтира для досягнення бажаного стану об'єктів спостереження, а відхилення від мети вказують на проблеми. Відхилення визначають методом порівняння отриманих в обліку фактичних даних з прогнозованими. Відхилення завжди сигналізують про певні фактори негативного чи позитивного впливу на діяльність бізнесу з боку зовнішнього і внутрішнього середовища, що спонукає менеджерів до втручання у процес виконання завдань з метою його регулювання.

Вимірювання відхилень від мети і завдань підприємства здійснює фінансовий, управлінський і стратегічний облік, які збирають і обробляють дані перетворюючи їх на інформацію для передачі її в систему менеджменту.

Дані виступають у вигляді сирого матеріалу, що надходить у систему мозку людини, на основі якого вона виробляє знання у процесі мислення. Однією з найбільших помилок у практичній діяльності є переконання, що для прийняття рішень найважливішим етапом є визначення обсягу необхідної інформації, а насправді проблема полягає у визначенні того, що таке необхідна інформація.

Без знання і усвідомлення потреб у необхідній інформації з боку менеджерів, не може бути вирішена проблема прийняття ефективних рішень. Перш за все, для отримання облікової інформації потрібні факти про функціонування об'єктів підприємства на основі систематичного спостереження (моніторингу).

По-друге, факти стосуються поведінки окремих об'єктів у просторово-часовому вимірі, що вимагає їх групування за структурними підрозділами підприємства та за часом – про минулі події, події в реальному часі та майбутні зміни у поведінці підприємства, які передбачає система менеджменту. Керівництво підприємства отримує знання про майбутнє на основі даних стратегічної розвідки (знань про ділове оточення, щоб передбачити зміни та розробити заходи, спрямовані на задоволення майбутніх запитів споживачів та підтримання фінансового стану підприємства) [34, с.372].

По-третє, необхідна інтелектуальна інформація адресної спрямованості для менеджерів, які приймають рішення на основі знання фактичних значень параметрів відстежуваних об'єктів і порівняння їх з прогнозованими.

По-четверте, надзвичайно великий масив фактів неможливо обробити і проаналізувати без використання комп'ютерної техніки, упорядкування потоків вхідних даних і вихідної інформації, що вимагає їх структуризації.

По-п'яте, для операційного і стратегічного обліку потрібний інтелектуальний підхід до збирання фактів, їх обробки і використання інформації, оскільки ці види обліку важко формалізувати, а їх інформація надзвичайно важлива в конкурентному середовищі.

Факти отримують в інформаційному полі підприємства на основі вивчення потреб усіх служб управління і функцій кожного працівника, які потребують інформації для фінансового, управлінського чи стратегічного рівня менеджменту.

Організація облікового процесу є основою подальшої обробки зібраних фактів у відповідності до необхідної структури інформаційних ресурсів з метою задоволення потреб менеджерів (рис. 3.1).

Кожен з видів діяльності, показаних на рис. 3.1 щодо збору даних та їх переробки на інформаційні ресурси, вимагає участі окремих спеціалістів і менеджерів, оскільки якість роботи користувачів інформації залежить від інтелектуальних установок та уявлень тих осіб, які беруть участь у цьому процесі.

Види діяльності	Характеристика діяльності	Вектор розвитку
Усвідомлення	Вияв зовнішніх ознак змін об'єкта спостереження	факти і дані про них
Збір даних	Потенційно значуща інформація про об'єкт	
Структурування	Відбір носіїв інформації, формату, строків та ін. для користувачів	Інформація
Обробка	Агрегування, аналіз з використанням методів обробки інформаційних ресурсів	
Доступ	Категорії користувачів та режим доступу до інформації	Розуміння ситуації та рішення
Використання	Активність, реакція на отриману інформацію	

Рис. 3.1. Збір та використання інформації

Важливу роль відіграє феномен культури в прийнятті рішень корпусом менеджерів. Дослідники типів інформаційної культури в бізнесі виділяють, принаймні, чотири з них, для яких властиві такі характерні риси [34, с.383]:

- функціональна – в культурі інформаційної поведінки менеджерів використовують інформацію для впливу на людей. В основі цього типу лежить контроль за виконавцями з боку окремих менеджерів. Проте, зацикленість лише на контролі не враховує нових ситуацій та змін середовища, життєвого циклу підприємства, оновлення асортименту продукції, технологій, ринкових елементів. У зв'язку з цим потрібно в доповнення до раніше використовуваних методів отримання інформації додавати більш детальні дані фінансового та управлінського обліку;
- взаємодії персоналу – обмін інформацією по горизонталі між окремими менеджерами для удосконалення методів ефективного використання ресурсів і процесів господарської діяльності. Прямі контакти та обмін інформацією між людьми дозволяє вирішувати проблеми адаптування до змін. Така поведінка дозволяє своєчасно усувати помилки та вирішувати проблеми. Для такого типу інформаційної поведінки важливою стає підсистема управлінського обліку;
- дослідницька – культура, що вимагає від спеціалістів і менеджерів розуміння майбутніх змін тенденцій у поведінці внутрішнього і зовнішнього оточення бізнесу, оцінки сильних і слабких сторін, загроз та можливостей розвитку. Необхідним стає передбачення, а тому на перший план виходить інформація стратегічного обліку (збір та обробка даних зовнішнього середовища, яке примушує знайти способи нейтралізації негативних факторів). Такий тип інформаційної поведінки вимагає високого IQ управлінського персоналу, здатного змінити підходи до отримання необхідних інформаційних ресурсів та швидкої адаптації бізнесу до змін;
- відкрита – культура, яка притаманна для розуміння працівниками підприємства природи кризових явищ та кардинальних змін, що

відкидають старі підходи до організації та функціонування бізнесу і пошуку ідей створення нових продуктів і послуг, які б змінили умови конкуренції. За інформаційної поведінки відкритості необхідна інформація стратегічного характеру не стільки про подальший розвиток бізнесу, скільки про науково-технічний прогрес, інновації в галузях, тенденції попиту, зміну технологічних укладів. Без стратегії змін самого бізнесу не можна обійтися, а горизонт передбачення змін вимірюється досить великим терміном – десять і більше років. Така культура вимагає особливих методів отримання інформації – розробки прогнозів, для чого традиційні методи фінансового і управлінського обліку використати неможливо. У певній мірі таку інформацію отримують на основі стратегічного прогнозування.

Інформаційна культура безпосередньо впливає на вибір системи обробки інформації, при цьому не варто дуже розраховувати на службу обробки електронної інформації, оскільки її працівники володіють знаннями минулих технологій і схильні до шаблонних рішень. Інформаційна культура вимагає свіжості думки та високого інтелекту, сумнівів щодо цінності аксіом минулого, що рідко зустрічається серед спеціалістів.

Інформаційна система підприємства не є самоціллю, а виконує роль засобу обробки даних у відповідності до задуму користувача отримати ту чи іншу інформацію.

Інтелект (індивідуальний чи корпоративний) творить систему обробки даних та визначає структуру інформації.

Інтелектуальна система обліку відрізняється від традиційної тим, що вона не залишається індиферентною до проблеми генерування таких ресурсів, яких вимагає система менеджменту. Облік для того й існує, щоб обслуговувати інформаційними ресурсами персонал управління. Розуміння системи обліку, як служанки менеджменту, до цього часу не сформоване у

бухгалтерів, оскільки в теорії обліку підкреслюють контрольну функцію, хоча цю функцію виконує система управління, а облік не повинен контролювати (і не може цього зробити) в силу того, що він відстежує лише фактичний стан та зміни параметрів окремих об'єктів господарської діяльності.

Для здійснення контрольних дій обов'язковими принципами служать порівняння планових (бюджетних, кошторисних) і прогнозованих значень економічних показників з їх фактичними значеннями, знаходження позитивних чи негативних відхилень від планових чи прогнозованих даних та прийняття рішень щодо усунення небажаних відхилень.

Отже, обліковцям ніхто не делегує право приймати рішення щодо втручання в оперативну, тактичну чи стратегічну діяльність підприємства, а це право надається виключно персоналу нижчого, середнього чи вищого рівня ієрархії управління.

Облік виконує важливу та необхідну, але скромну функцію сервісного обслуговування менеджменту, а тому він підпорядковується вимогам управління.

Навіть у випадку, коли фінансовий облік регламентований законом та стандартами, то й тоді керівник підприємства ставить перед керівником бухгалтерської служби завдання щодо розробки облікової політики (вибір варіантів оцінки об'єктів обліку, розробка робочого плану рахунків, альбом документів, варіанти зведеного обліку витрат тощо).

Що стосується управлінського обліку чи контролінгу, то важко уявити в якості ініціатора розробки цих підсистем обліку службу бухгалтера. Якщо ці підсистеми існують на підприємстві, то впроваджені вони були з міркувань їх корисності для менеджменту за ініціативи працівників вищого рівня управління.

Облікова служба повинна реагувати на запити системи управління і в будь-який час організувати збір даних та їх обробку на запит користувача.

Для цього необхідно знати потреби управління та структуру інформаційних ресурсів з того чи іншого об'єкту обліку.

Інтерес до проблем інформатики зростає по мірі переходу країн з розвинутою економікою до постіндустріального суспільства, в якому основна роль належить людському капіталу і знанням. Вкладення в людський капітал дають надзвичайно великий ефект через освіту та розвиток науки.

За даними ЮНЕСКО у 20 країнах світу сконцентровано 95% учених, а валовий дохід на душу населення щорічно зростає на 200 долларів, а в інших країнах, де працює лише 5% учених, щорічний ріст доходів становить 10 долларів [61, с.50].

Наведені дані свідчать про ефективність вкладення коштів у сферу науки й освіти, оскільки витрати приносять додатковий ефект при використанні нових знань і навичок персоналу через поліпшення їх роботи. Разом з тим, стає очевидною необхідність свідомого й творчого формування банку даних для отримання більшого масиву інформаційних ресурсів і, що особливо важливо, для організації належної інфраструктури служби інформації, яка повинна готувати повідомлення на запити працівників управління. Завданнями служби інформації повинні бути:

- застосування системно–інформаційного підходу при здійсненні аналізу всіх аспектів фінансової та господарської діяльності з використанням різноманітних методів. Аналіз спрямовується на зміни факторів, що обумовлюють діяльність підприємства у статичі й динаміці, на виявленні закономірностей його розвитку, тенденцій та ефективності трансформаційних перетворень бізнесу;
- вивчення процесів виникнення і фіксування фактів господарської діяльності, методів збору даних та їх перетворення в інформацію, а також передачі, зберігання і використання інформаційних ресурсів;
- організація і методика функціонування інформатики на підприємстві (використання сучасних досягнень теорії інформатики, методів

інформаційного моделювання, комп'ютерної лінгвістики, теорії інформаційних систем та їх проектування тощо).

Вирішення таких завдань неможливе без з'ясування сутності інформаційних потреб менеджерів різного ієрархічного рівня враховуючи специфічність їх роботи з людьми і сфери їх відповідальності, для чого необхідне [62, с. 66 –77]:

- визначення характерних особливостей роботи кожної особи та її потреби мати інформацію для виконання певних дій з усунення розбіжності між наявними фактичними і бажаними (прогнозованими) показниками стану тих об'єктів, за якими вона здійснює регулярне чи епізодичне спостереження. Метою отримання інформації кожним працівником є контроль за бізнес-процесами, усунення небажаних відхилень та отримання інформаційної підтримки для обґрунтування рішень щодо безпечної життєдіяльності підприємства. Стан очікування необхідної інформації називають *потребою*, яку відчуває особа для досягнення рівноваги або гомеостазу при виконанні роботи;
- формування на основі інформації безумовного орієнтовно – дослідницького рефлексу персоналу під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів середовища, що викликає у кожної особи *потребу в знаннях*;
- використання знань персоналом у процесі виконання їх мотивованих дій щодо проблеми яких інформаційних ресурсів вони потребують (знання у прагматичному аспекті), що можна назвати *інформаційними потребами*;
- орієнтування менеджерів не на суб'єктивні інформаційні потреби, які не завжди обґрунтовані, а *об'єктивно необхідні*;
- виконання завдань суб'єктом вимагає інформації двох рівнів:

1. *тривіальних*, коли використовують інформаційні моделі, отримані в результаті аналізу функціонально – посадових обов’язків фахівців, які вирішують завдання підприємства,

2. *оригінальних* (креативних) завдань, коли інформації з цього питання взагалі немає і тому її необхідно отримати для вирішення певної проблеми. Таку інформацію називають *потенційно об’єктивно необхідною*;

- отримання на рівні *суспільної свідомості додаткових знань*, які формуються через свідомість окремих осіб. Лише у випадку, коли певні особи відображають суспільну свідомість, усвідомлюють недостатність наявних знань для вирішення соціальних завдань, тоді й починає формуватися, а потім і стимулюватися розвиток указаних спеціальних соціальних «інститутів» (окремих інформаційних підсистем);
- вирішення завдань розвитку підприємства, як цільової соціальної групи і виконання прийнятих на себе функцій, вимагає притоку нових спеціальних знань, тобто колектив відчуває *потребу в колективних інформаційних ресурсах*;
- врахування процесу реагування людини на сигнали зовнішнього і внутрішнього середовища породжує потребу у вибірковому відношенні до отриманих сигналів, який називають *інформаційним інтересом*;
- розширення горизонту знань про предмети, явища і процеси реального світу фіксується в тезаурусі суб’єкта на двох рівнях:
  1. *згорнутості* – рівні «теми» (мета знання) та рівні «реми» (знання), коли під інформацією розуміють факти і концепції (фактографічна і концептографічна інформація), які необхідні для прийняття рішень;
  2. *побудови психічної моделі* чи будь-якої ситуації, що вимагає метаінформації – розуміння як організувати збір даных, щось таке, з чого можна отримати інформацію (це інформація про інформацію).

Створення нової служби інформаційного менеджменту замість такого підрозділу як бухгалтерія, дозволить привести хаос великого масиву неузгоджених різноманітних повідомлень для працівників підприємства в порядок, для чого необхідно:

- централізувати роботу з отримання інформаційних ресурсів в єдиному організаційному та методичному центрі;
- упорядкувати потоки фактів і структуру інформаційних ресурсів;
- здійснити раціональні комунікації з використанням інформації;
- підвищити рівень кваліфікації облікового персоналу;
- розвивати інформаційну культуру серед працівників підприємства;
- вирішувати стратегічні питання розвитку інформаційної сфери на підприємстві тощо.

Без усвідомлення працівниками облікового апарату підприємств тієї істини, що традиційний облік доживає свої останні роки і що йому на зміну повинна прийти розумна розвинута служба інформаційного менеджменту, справа з інформатизацією бізнесу в нашій державі не просунеться ні на крок і відставання від економічно розвинутих країн тільки посилиться.

3.2. Процеси перетворення даних на інформацію

Якість інформаційної роботи на підприємстві залежить від обізнаності працівників інформаційної служби з базовими категоріями науки щодо можливості отримання з обмеженого масиву даних необмеженого обсягу інформації.

Перш за все, потрібно дати однозначне тлумачення таких понять, як «дані» та «інформація», оскільки інформаційна робота не може бути успішною, якщо виходити з того, що ці два слова є синонімами.

На жаль, облікові працівники не розрізняють семантичного значення цих термінів ототожнюючи їх. Хоча ці два слова абсолютно різні за змістом, але генетично вони пов'язані між собою, що, очевидно, й викликає плутанину в теорії та практиці облікового процесу.

Зрозуміло, що «дані» виникають спонтанно, як міра змін в об'єктах інформаційного поля підприємства внаслідок активної дії людей та цілеспрямованого спостереження за подіями господарської діяльності, виявлення відхилень від заданих параметрів роботи та втручання менеджерів у процеси діяльності з метою досягнення бажаного результату.

Робота з відстеження змін в об'єктах інформаційного поля та фіксування фактів таких змін у документах, називається процесом збору даних, що у подальшому передбачає розробку алгоритмів групування фактів та їх обробку таким чином, щоб з них отримати максимум різних повідомлень інформаційного характеру для користувачів. Така методологія вимагає наукового підходу до визначення змісту параметрів, за якими потрібно описувати факти і фіксувати їх в документах.

Для таких цілей потрібно використовувати методи емпіричних досліджень виходячи з предмета пізнання, виділеного з об'єкта (окремі сторони його, як явища) і завдань дослідника. Завданнями емпіричних досліджень можуть бути:

- збір фактів про властивості та зв'язки об'єкта;

- класифікація фактів, встановлення залежностей між об'єктами та їх властивостей для теоретичного аналізу;
- статистична обробка зібраних даних за визначеними критеріями;
- складання схем, діаграм, математичних залежностей, ймовірності, тенденцій та закономірностей розвитку об'єктів.

Для збору фактів організують систематичне спостереження за об'єктами та кількісним вимірюванням їх параметрів.

З цього приводу Г.І.Башнянин зазначає [46, с.96–97], що вимірювання у різних матеріальних системах здійснюється двома інваріантними властивостями - ступенем складності системи та безпосереднім предметом вимірювання.

Будь-який об'єкт завжди багатомірний і його кількісну ідентифікацію можливо визначити з найрізноманітніших сторін, які характеризують за його властивості, а процедура вимірювання завжди зводиться до кількісної ідентифікації властивості матеріальної системи.

Вибравши певну властивість для її кількісної ідентифікації і визначивши зовнішній чи внутрішній масштаб для її метрологічного відображення, створюють лише необхідні передумови для здійснення вимірювальних процедур, оскільки ще потрібно знати правила й алгоритми, за якими здійснюють вимірювання.

По крайній мірі, потрібно для цього врахувати три фактори, які впливають на вибір вказаних правил:

- організаційний тип систем (прості, квазіпрості, середні, великі, гіпер та мегагіперскладні);
- характер внутрішньої організації системи управління;
- ступінь складності бізнесу, яка визначає інваріанти вимірювання.

Теоретично неможливо за допомогою традиційного обліку виміряти ефективність роботи менеджерів, оскільки для кожного з рівнів

управлінської системи можуть бути діаметрально протилежні інтереси щодо отримання інформації, яка впливає на прийняття ними рішень.

Емпіричний рівень вивчення обсягу і складу інформації залежить від ступеня складності підприємства, як системи, що ілюструє рис.3.2 [46, с. 98]:

Рис. 3.2. Проста блок-схема реалізації елементарного вимірювання матеріальних систем

У простих системах на практиці визначають фізичну чи геометричну кількість одиниць кожного інгредієнта системи та масштаб вимірювання кожного з інгредієнтів, і ці величини перемножують. Потім методом арифметичного додавання добутків фізичних обсягів і відповідних масштабів визначають номінальний (елементарний, нижчий) обсяг певної системи, або, інакше, номінальну оцінку її обсягу.

Процес вимірювання економічних явищ і процесів завжди пов'язаний з відображенням фізичних (геометричних) властивостей тих об'єктів, які знаходяться в інформаційному полі підприємства і за якими організують систематичне спостереження (моніторинг). Потім за допомогою алгоритмів обробки фактів господарської діяльності, зафіксованих на різних носіях інформації, їх фізичні параметри трансформують в економічні.

У процесі господарської діяльності відслідковують рух ресурсів у їх фізичному вимірі та трансформують ці ресурси у технологічних процесах в готовий продукт, роботи чи послуги, де вони набувають форми «економічних ресурсів», які конкретно характеризуються технологічними, технічними та техніко-економічними показниками використання ресурсів у двох вимірах – фізичному та грошовому [46, с.101].

Ресурси надходять на підприємство і відображаються у фізичній формі, а в процесі господарської діяльності вони стають економічними на основі та внаслідок їх метрологічного оцінювання і набуття ними грошової форми.

Чисте економічне вимірювання не може існувати, воно спочатку набуває фізичного вимірювання і лише після здійснення метрологічного вимірювання стає економічним вимірюванням.

У середовищі економістів прийнято перебільшувати значення економічного вимірювання господарської діяльності за допомогою грошового вимірника, що є проявом економічного детермінізму, оскільки при цьому вони недооцінюють роль фізичної основи цього процесу.

Таке положення з вимірювальним процесом призводить до протиріччя між менеджментом, який здійснює контроль витрачання ресурсів у їх фізичній формі та економістами, які свої рішення приймають лише на основі вартісних показників ігноруючи фізичні.

Зняти це протиріччя можна у тому випадку, якщо в системах обліку і контролю знайдуть відображення не лише грошові показники, а й техніко-економічні і технічні, які характеризують рівень використання ресурсів.

Пошук резервів зниження собівартості продукції здійснюють, у першу чергу, в економії фізичних ресурсів, підвищенні продуктивності праці за рахунок кращого використання робочого часу, збільшення ресурсовіддачі через підвищення рівня використання економічного потенціалу підприємства, ділової активності, задучення інформаційних ресурсів, що характеризують ефективність бізнес - процесів у всіх сферах життєдіяльності підприємства, попередження негативного впливу на бізнес факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ тощо.

Теорія метрологічного вимірювання стає актуальною для економіки, оскільки всі без виключення економічні науки оперують інформацією, яка зароджується на самому нижчому - операційному рівні менеджменту, потім узагальнюється по підприємству в системі управлінського обліку, далі складають звітність з економічними показниками підприємства і подають її в органи статистики та іншим заінтересованим інституціям держави і бізнесу.

Від якості організації процесу спостереження за бізнес – процесами, належного фіксування фактів у документації та рівня правдивості відображення даних про фінансову та господарську діяльність у звітних формах, залежить точність оприлюдненої інформації для великого кола користувачів всередині підприємства та за його межами, які роблять висновки на основі такої інформації.

Теорія метрологічного вимірювання розроблена на досить високому методологічному рівні професором Г.І. Башнянином, який зазначає, що метрологія вимагає диференційованого підходу до засобів і процедур вимірювання, а тому існуюча система фінансового обліку, яка позбавлена інваріантів для складних і гіперскладних економічних систем, перестає задовольняти потреби системи управління в інформації.

Менеджери приймають свої повсякденні рішення, скоріш за все, інтуїтивно, методом проб і помилок, а не користуючись інформацією, що протирічить усім канонам наукового менеджменту.

Виявлена закономірність, у відвідноситі до якої, чим більший масштаб діяльності у складних виробничих системах, порівняно з малим бізнесом, тим більший рівень неточності метрологічного вимірювання.

Наростання рівня неточності інформації про роботу бізнесу на великих підприємствах обумовлений тим, що в них завжди утворюється синергетичний ефект внаслідок самоорганізації, який неможливо визначити на основі фінансового обліку.

Синергетичний ефект робить абсолютно недостатнім процес арифметичного підходу до процедур вимірювання. В економічно розвинутих країнах світу формування гіперскладних систем відносять до середини ХХ століття, коли метрологічні потреби випереджували практику метрологічного вимірювання того часу. У відповідь на ці потреби з'явилися нові системи обліку – управлінський і стратегічний.

Поступово формувалася нова парадигма вимірювання, в яких умовно можна виділити такі етапи: формування ідеології, методології, методики і, нарешті, технології вимірювання.

Синергетичний ефект утворюється на великих підприємствах за рахунок самоорганізації, тому для визначення такого ефекту процес вимірювання закономірно трансформується від номінального (у фінансовому обліку) до реального, яке називають системно - функціональним, коли реальне вимірювання перетворюється в системне, яке дає можливість розрахувати вплив кожного фактора на результат діяльності, а значущість виявити методом диференціації факторів за рівнем їх впливу на загальний синергетичний результат. Диференціація вимірювального процесу сприяє дослідженню кількісно - якісного результату системних взаємодій матеріальних об'єктів, явищ і процесів.

Процедури вимірювання повинні враховувати факт наявності в матеріальних системах синергетичного ефекту, тому облікова практика стає складнішою доповнюючи традиційні методи збору й обробки фактів не лише чисто арифметичним апаратом, а й використовуючи інші методи - статистичні та економіко - математичні для розрахунку впливу окремих факторів на результат роботи системи, тому при проектуванні ефективних інформаційних систем потрібно досліджувати не одну якусь абстрактну систему обліку, придатну на всі випадки життя, а їх інваріанти:

- ПС – прості системи для малих підприємств, без синергетичного ефекту;
- КПС – квазіпрості (майже прості) для дещо більших підприємств з незначним синергетичним ефектом;
- ССС – складні системи (середні підприємства із значним синергетичним ефектом);
- ГСС - (гіперскладні системи з дуже значним синергетичним ефектом);
- МГС - (мегагіперскладні системи з надзвичайно значним синергетичним ефектом).

Зазначені системи характеризують потенційну можливість створювати синергетичний ефект. У простих та квазіпростих системах такий ефект відсутній або надзвичайно малий, а по мірі збільшення масштабу підприємств від складних до мегагіперскладних, він збільшується, якщо не в геометричній прогресії, то близькій до неї.

Відповідно до масштабу підприємств синергетичний ефект в них проявляється з різною силою та інтенсивністю, як економічний (чистий) ефект через різноманітні показники:

- Ем – ефект масштабу внаслідок технологічних економічних чи організаційних зрушень;

- Ед – економічний ефект від певної економічної дії, що проявляється в економічному чи технічному ефекті внаслідок самоорганізації бізнесу, посилення спеціалізації виробництва, зниження собівартості продукції, навчання персоналу, підвищення управлінських компетенцій тощо;
- Ев – економічна вигода може виражатися в економічній вигоді від зміни технології, ринкової стратегії й тактики, що може мати економічний чи позаекономічний характер;
- Ег – чистий грошовий дохід від різних спеціалізованих видів діяльності, диверсифікації виробництва та розширення галузей промисловості, облік реалізації окремих виробів продукції в певних сегментах ринку (враховують нормальний прибуток та його приріст за рахунок різних маркетингових факторів);
- Еє – валовий прибуток, який диференціюють за місцями його виникнення, сферами відповідальності, статтями витрат, розрахунком витрат за нормами і відхиленнями від них в окремих бізнес-процесах тощо.

Процес вимірювання вимагає розробки показників, які би давали інформацію про синергетичний ефект. Взагалі, інформація готується на підставі даних, які можуть стати інформацією лише після певного способу їх обробки за визначеними алгоритмами. Інформація вимагає кодування, яке означає призначення для якогось конкретного використання. Дані не пов'язують з кодуванням, оскільки вони залишаються самі по собі до того моменту, поки не будуть закодовані (систематизовані за певним критерієм) після чого їх обробляють й отримують необхідну інформацію.

Розум людини при обробці вхідних даних здатний генерувати уявні об'єкти, явища і процеси, він виявляється джерелом інформації не лише про реальні, а й про уявні категорії.

Цінність облікової служби полягає в генеруванні інформації (будь-яких повідомлень для користувача, які знижують ступінь невизначеності відносно певних подій), а тому важливим в роботі підприємства стає передбачення подій, отримання даних про них та їх своєчасне доведення до заінтересованих осіб.

Інформація є породженням дії двох складових буття – міри упорядкованості та міри ентропії – міри хаосу. Зменшення ентропії відбувається на підставі інформації. Чим вища міра ентропії (невизначеності), тим ціннішою є інформація. Така залежність вимагає досліджень тих факторів впливу на діяльність підприємства, які в даний момент не відслідковуються.

Інформацію неможливо спостерігати безпосередньо, вона виникає лише як результат обробки спостережень та вимірювання фактів стосовно окремих об'єктів інформаційного поля підприємства. Для отримання інформації про господарську діяльність та її знакову фіксацію, необхідні зусилля людини, тому її створення суб'єктивно сприймається як особливий процес виробництва. Продуктом людської праці може бути лише осмислена інформація, тобто знання, створені на основі інформації.

Ефективність інформації залежить від того, наскільки її використовує персонал підприємства для потреб управління. Виявляється, що лише 38% керівників фірм США визнають звітність своїх компаній корисними для прийняття рішень. У високотехнологічних галузях США і Канади лише 7% інвесторів, 16% аналітиків та 13% керівників погодилися, що дані фінансової звітності корисні для визначення дійсної вартості фірм [32 с.3]. Такі дані характеризують цінність однієї з підсистем обліку, так званого «бухгалтерського» за старою термінологією або фінансового обліку – за новою.

Наведені факти підтверджують висновки проф. Г.І. Башнянина про необхідність використання на середніх і великих підприємствах України

нової ідеології, методології, методики і технології вимірювального процесу. Ту інформацію, що дає фінансовий облік, потрібно доповнити інформацією стратегічного й управлінського обліку. В наші часи виникла об'єктивна необхідність ускладнення облікової системи, але бухгалтери не схильні вбачати в ній фактор розвитку.

Дійсно, в теорії обліку, яка тримається на принципах середньовічної давності, важко відшукати динамічні елементи системи, тому що в ній пояснюється лише процедура збору, обробки даних та отримання стандартних форм фінансової звітності з економічними показниками за минулі періоди роботи підприємства. Якби завданням системи обліку визначили генерування інформаційних ресурсів для менеджменту, то образ теорії обліку набув би іншого характеру в силу необхідності передбачення механізмів перетворення дійсності у відповідності до мети підприємства – отримання позитивного фінансового результату.

Перспективу розвитку системи обліку потрібно розглядати як механізм отримання інформації для виявлення тенденцій та результатів суспільного розвитку, що впливає на формування цілей та програм удосконалення практичної діяльності. Перспективи розвитку обліку пов'язані з формуванням інформаційного суспільства, яке рано чи пізно, але неминуче настане в Україні.

Інформатизація охопить усі сфери суспільства та види діяльності включно з інтелектуально розвинутою обліковою системою підприємства. Проте, проблема інформатизації бізнесу поки що не стала пріоритетною, хоча інформатизація суспільства, за логікою, повинна початися знизу – зі створення облікової системи адекватної системі управління бізнесом у новій економічній формації більш високого рівня, ніж індустріальна.

Формування постіндустріального суспільства, яке стало реальністю в розвинутих країнах світу, стає вагомим аргументом нормативного (цільового) передбачення появи нової парадигми системи обліку, яка

закономірно буде виконувати роль сервісного обслуговування системи управління великим обсягом різноманітної інформації для прийняття рішень.

3.3. Нетрадиційні методи отримання інформації для бізнесу

Сучасна інформаційна система підприємства тримається на, так званому, бухгалтерському обліку, зорієнтованого на отримання стандартної інформації фінансового характеру, яка формується на основі фактів господарської діяльності за минулі звітні періоди (місяць, квартал, рік).

Така інформація абсолютно не пристосована до потреб менеджменту операційного рівня, який вимагає нестандартної інформації в режимі реального часу і не стільки у грошовому, скільки у натуральних вимірах, що стосується спожитих ресурсів з їх деталізацією в розрізі технологічних операцій з виробництва окремих видів продукції.

Такий облік також неспроможний генерувати інформацію стратегічного характеру, яку використовує управлінський персонал вищого ієрархічного рівня для розробки стратегії розвитку бізнесу на тривалу перспективу.

Відсутність системної інформації про траєкторію розвитку підприємства та тенденції у змінах середовища унеможливорює стратегічне планування, що неминуче призводить до інформаційного вакууму і неадекватних рішень у конкретних ситуаціях.

Поняття інформаційного вакууму означає повну або часткову відсутність фактів про господарську діяльність та перетворення таких даних в інформаційні повідомлення для менеджменту.

Міра інформаційного вакууму може коливатися від нуля (абсолютна повнота даних та інформації про діяльність підприємства) до одиниці (абсолютна відсутність будь – якої інформації). Відсутність інформації для операційного і стратегічного менеджменту на більшості українських

підприємств породжена вакуумом даних про реальні події та зафіксовані факти, що негативно впливає на майбутній розвиток бізнесу,

Підприємство, як надскладна система, має властивість існувати у часі та просторі, а у відповідності до законів філософії, будь-який об'єкт, предмет, система чи інша економічна реальність, змінює свої просторово – часові параметри внаслідок дії законів діалектики – формування нових властивостей об'єктів внаслідок зміни відношень між їх елементами, зміни структури, кількісних та якісних характеристик тощо.

Відстеження змін параметрів, які описують структуру підприємства та основні параметри діяльності кожної із складових структури, вимагає від управлінського персоналу знання морфології цієї системи, виконуваних функцій кожної із її складових та необхідної інформації для контролю за виконанням функцій основних та допоміжних працівників.

Підприємство діє в певному зовнішньому і внутрішньому середовищах, які виступають у якості інформаційного поля, на якому виникають факти господарської та фінансової діяльності.

Факти становлять собою матеріал для спостереження, вимірювання, оцінки, класифікації та математичної обробки за алгоритмами, які перетворюють отримані неупорядковані дані в інформаційні ресурси для менеджменту різних ієрархічних рівнів.

Якщо інформаційне поле підприємства не вивчається, то неможливо упорядкувати факти, які на ньому виникають, а управлінський апарат попадає в інформаційний вакуум, або іншими словами у небезпечну зону ентропії (невизначеності), коли відбуваються позитивні чи негативні тенденції у розвитку підприємства, а менеджери не можуть визначити причину – наслідкові зв'язки між своїми рішеннями та результатами роботи виконавців.

Інформаційний вакуум, за законами діалектики, мусить бути заміщений якимись сурогатними методами (часто інтуїтивними) щодо збору й обробки

будь-яких випадкових даних, що характеризують неочікувані ситуації в бізнесі. Проте, краще мати для бізнесу випадкові несистематизовані дані й отримати ймовірну інформацію, ніж не мати ніякої.

Відсутність внаслідок інформаційного вакууму структурованої інформації для менеджменту досить часто компенсується несистемними знаннями, досвідом чи інтуїцією працівників управління.

Традиційні систематизовані методи обробки фактів господарської діяльності використовують лише у підсистемі фінансового обліку. Отримані документи, у яких фіксуються факти господарської чи фінансової діяльності, надходять від матеріально – відповідальних осіб, що здійснюють контроль витрачання ресурсів, або створюються працівниками облікової служби (різного роду розрахунки з оплати праці, амортизації, податків, відрахувань на соціальні заходи тощо).

Працівники облікової сфери групують факти за надходженням та витрачанням ресурсів у розрізі облікових об'єктів на спеціальних рахунках (за дебетом або кредитом) виходячи із економічного змісту фактів. Кожний з фактів оціняють у грошових одиницях (вітчизняних та іноземних) та відображають в дебеті одного рахунку і кредиті іншого в однакових сумах, за якими оцінені факти (таке відображення називають методом подвійного запису чи кореспонденцією рахунків). А далі – діло техніки. Записи в дебетових рахунках записують в одні регістри (облікові формуляри), а кредитові – в інші. Число формулярів обмежене, тому в у кожному з них записують кілька, а іноді більше десятка рахунків.

Процедури фінансового обліку здійснюють у суворій послідовності за стандартами, які не допускають будь-яких відхилень, що робить процес рутинним і циклічно повторюваним з місяця в місяць.

Загальні підсумки по рахунках переносять з регістрів (журналів та відомостей) у Головну книгу, а потім на основі такої стандартної інформації складають стандартну фінансову звітність.

Недоліком методології фінансового обліку є те, що вона не пристосована для отримання нефінансової інформації, яка потрібна для управління бізнесом в реальному часі. Недоліки цього обліку очевидні:

- така інформація стосується виключно однієї сторони діяльності бізнесу – фінансової, оскільки набір звітних форм та їх показників наводять у грошовому вимірі, на основі якого визначають фінансовий стан підприємства і його зміни порівняно з планом та іншими звітними періодами;
- інформація такого обліку відстає у часі, оскільки узагальнює факти не рідше одного разу на місяць, а звітність складається за минулі періоди, коли менеджери не можуть вплинути на ті ситуації, які формують фінансовий результат;
- фінансовий облік не дає ніякої корисної інформації для операційного рівня менеджменту, на якому формується собівартість продукції та майбутній фінансовий результат;
- на основі інформації за минулі періоди практично неможливо передбачити майбутнє підприємства й отримати інформацію стратегічного характеру, хоча така інформація більш важлива, ніж та, яку формує фінансовий облік;
- теорія фінансового обліку абсолютно не орієнтована на сервісну функцію для менеджменту, який делегує обліковій системі право і обов'язки щодо формування інформаційних ресурсів для роботи менеджерів усіх ієрархічних рівнів;
- інформаційна рутинна заміняє собою творчий (креативний) підхід до використання інформації, як цінного ресурсу, що сприяє зменшенню витрачання інших ресурсів виробництва;
- обмеження масиву інформації за допомогою лише одного фінансового обліку, гальмує створення розвинутої інформаційної облікової системи,

в яку повинні увійти, на рівні з фінансовою підсистемою, підсистеми операційного та стратегічного обліку утворюючи цілісну креативну інформаційну систему підприємства.

Отже, менеджери операційного та стратегічного рівнів вимушені працювати в умовах ентропії (невизначеності) середовища, що негативно позначається на якості управління і призводить до високого рівня ризику і помилок управлінських рішень.

Склалася ситуація, коли облік за традицією обмежується складанням фінансової звітності, що передбачена законом, тому обліковий апарат уважає свою місію виконаною, а менеджмент операційного і стратегічного рівня залишається позбавленим інформації для виконання своїх функцій контролю за роботою виконавців.

Бухгалтери уникають створення для себе додаткових проблем і тому не бажають впроваджувати управлінський і стратегічний облік, оскільки це призводить до зайвого навантаження без додаткового матеріального заохочення, а менеджери не можуть примусити бухгалтерів організувати додаткові підсистеми обліку.

Виходом з такої ситуації може бути організація облікової автономної інформаційної системи у складі трьох підсистем, традиційного фінансового обліку, управлінського (операційного для лінійного персоналу) і стратегічного (для розробки і контролю за виконанням стратегії, яка розробляється директором підприємства).

Проблема створення підсистем управлінського і стратегічного обліку не вписується в поведінкову модель та мислення переважної більшості сучасних бухгалтерів, які отримали освіту на основі парадигми обліку за подвійним записом, в той час, як від них вимагається самостійне створення моделей креативного обліку та отримання інформації на основі застосування нетрадиційних методів процесу збору й обробки даних на запит менеджерів.

Нетрадиційні методи відрізняються від традиційних тим, що їх застосовують без таких регламентів, що мають характер примусу з боку зовнішніх регуляторів держави (інструкції, правила, закони, стандарти, вказівки тощо), які обмежують ініціативу облікового персоналу щодо отримання ним нестандартної та оригінальної інформації, необхідної для користувачів.

При соціалізмі особливої потреби в нефінансовій інформації не було, оскільки централізована планова економіка обмежувала можливості бізнесу проявляти ініціативу щодо формування портфеля замовлень та пошуку клієнтів – постачальників та споживачів, а в ринковій економіці, коли підприємство само формує економічну політику, виникає проблема конкуренції та виживання, тому першорядного значення набувають питання отримання інформації про тенденції розвитку бізнесу, кон'юнктуру ринку, зміни в зовнішньому і внутрішньому середовищах, структурі клієнтів, технології, людському капіталі тощо.

Бізнес не може нормально функціонувати без системної інформації, тому розробка інформаційної системи для нього стає життєво необхідним атрибутом, що сприяє процесу контролю ефективності бізнес - процесів.

Інформаційна система складається з апаратного і програмного забезпечення, персоналу, збору даних, методів і процедур обробки даних і масиву інформаційних ресурсів для менеджерів.

Фінансовий облік, за своєю сутністю, не може бути системою, хоча бухгалтери необгрунтовано називають його системою. Фінансовий облік не набув ознак системності через свою механістичну модель, призначену для ручної обробки даних, Мета цього виду обліку обмежна складанням фінансової звітності, а його методологія полягає в обробці стандартного набору фактів за допомогою подвійного запису, який гарантує позбавлення помилок в підрахунках, оскільки факти відображаються в грошовому вираженні двічі – в дебет одного і кредит іншого рахунка. Загальна сума при

цьому по всіх дебетових рахунках повинна відповідати загальній сумі по всіх кредитових рахунках. Невідповідність підсумків по дебетових і кредитових рахунках означає помилку, яку необхідно знайти тим чи іншим способом.

Проте, арифметична рівність не означає, що не допущена економічна помилка при визначенні дебетового та кредитового рахунка. Такі помилки суттєво можуть викривляти фінансове положення підприємства, тому потрібно скептично відноситися до уявної точності обліку за методикою середніх віків, яку використовують практично без змін до цього часу.

Методика бухгалтерського (фінансового) обліку не пристосована для потреб ні операційного, ні стратегічного менеджменту, вона задовольняє лише в мінімальному обсязі запити працівників фінансових служб.

Для операційного менеджменту необхідна інформація особливого роду, яку формує управлінський облік. Інформація для менеджменту виконує роль не тільки необхідного, а й обов'язкового механізму, який дає можливість оцінити ситуацію, виробити альтернативні рішення та прийняти найбільш доцільне з них для практичного використання.

Відомо, що без інформації менеджери не можуть реалізувати свої функції управління, особливо функцію контролю, тому за відсутності управлінського обліку на підприємстві, менеджери вимушені створювати щось подібне на неформальний облік. Обмеженість людини тримати в пам'яті безліч фактів протягом тривалого терміну, змушує створювати спеціальні системи фіксування фактів, їх групування, оцінки, обробки та використання інформації в тій чи іншій ситуації.

За допомогою обліку фіксують відхилення фактичного стану об'єкта від прогнозованого, що дозволяє визначити міру відхилень та вживати певні дії, які спрямовані на виправлення ситуації з контрольованими параметрами об'єкта.

Отже, вимога організації управлінського обліку на підприємствах є об'єктивною умовою для належного функціонування менеджменту у

відповідності до емпіричного закону інформованості персоналу підприємств – «чим більший обсяг інформації отримує організація про зовнішнє і внутрішнє середовище, тим вона має більшу ймовірність постійного функціонування (самозбереження)» [64, с. 155].

Збір та обробка даних і перетворення їх на інформацію для менеджерів не становить особливої проблеми в умовах використання сучасної обчислювальної техніки, проте ця техніка не дуже вплинула на мислення облікового апарату, оскільки бухгалтери надають перевагу методам обробки даних, що ґрунтуються на ручному способі, а технічні засоби використовуються ними лише для виконання простих арифметичних дій.

Управлінський облік використовує свої специфічні методи отримання інформації в реальному часі, оскільки менеджери операційного рівня відслідковують події не лише щоденно, а іноді й по годинах і хвилинах. Це стосується контролю норм витрат на виробництво, формування собівартості продукції, реалізації, розрахунків з партнерами, грошових потоків, продуктивності праці, нестандартних ситуацій тощо.

Сутність цього обліку полягає у відстеженні та контролі фактів, які відбуваються всередині підприємства. Лінійний персонал контролює роботу безпосередніх виконавців і реагує на збої та відхилення у виконанні виробничої програми. Для прийняття рішень їм не потрібні точні дані, головне, щоб повідомлення надходили вчасно й адресно. Інформація повинна подаватися, як правило, в натуральних показниках, а грошовий вимірник застосовується лише спеціалістами, які відповідають за фінансові аспекти діяльності підприємства чи його структурних підрозділів.

Стратегічний облік, як окрема підсистема, призначений обслуговувати потреби управлінського апарату вищого ієрархічного рівня – керівництво підприємства, яке розробляє стратегічні плани розвитку бізнесу і контролює їх поетапне виконання. Якщо на підприємстві адміністрація (директорат) не розробляє стратегію розвитку, то й потреби в стратегічному обліку немає.

Стратегічний облік відрізняється від інших видів тим, що для нього найважливіше значення мають події зовнішнього середовища з урахуванням тенденцій у внутрішньому. Завдання такого обліку полягають в отриманні інформації про сильні і слабкі сторони діяльності, загрози і можливості для розвитку в постійно змінюваному середовищі.

Цей вид обліку використовує оригінальні методи збору, обробки даних, отримання і використання інформації. Якщо фінансовий та управлінський види обліку використовують первинні факти і на цій основі отримують первинну інформацію, то стратегічний – збирає похідну інформацію (вторинну, третинну), фінансову, нефінансову, статистичну, огляди розвитку ринку, демографічні дослідження, аналіз попиту і пропозицій товарних ринків, тенденції розвитку галузей економіки, зміни в законодавстві, податковій і митній системі, аналізує ряди динаміки різних аспектів діяльності підприємства і його конкурентів та інші дані засобів масової інформації, наукових досліджень тощо.

Юридичним актом держави (законом про облік і фінансову звітність) визначено основну функцію облікової служби, яка полягає в метрологічному (вимірювальному) процесі фактів фінансово – господарської діяльності та отриманні стандартної інформації для заміру фінансового стану підприємства з меркантильною метою - задоволення інтересів держави щодо стягнення податків. При цьому держава регламентує ведення записів у документації, відображення фактів методом подвійного запису за допомогою стандартного плану рахунків і форм звітності для визначення фінансового стану підприємства. Такий порядок звужує поле діяльності обліку до простого фіксування залишків на рахунках і перенесення їх у форми фінансової звітності.

Самим дивним у такому порядку регламентації облікового процесу є його освячення науковим співтовариством, яке консервує облікове знання на рівні ремесла, хоча багато з представників співтовариства усвідомлюють

абсурдність такого положення, коли недорозвинуте облікове знання епохи середньовіччя видають за науку, чим принижують високе поняття науки взагалі та облікової зокрема.

Зосередження уваги бухгалтерів на процедурі відображення фактів господарської діяльності методом подвійного запису на рахунках обліку перешкоджає їм розширити горизонт мислення і переключитися на важливі проблеми вимірювання тих явищ і процесів, які відбуваються у внутрішньому і зовнішньому середовищах та впливають на фінансові результати підприємства. Таке зосередження бухгалтерів на одному елементі відображення фактів стало причиною їх заблудження відносно сутності обліку.

Теорія пізнання завжди спрямована на певну сторону реально існуючої субстанції (матерії) – первинної і загальної основи усього існуючого, вона має властивість самоорганізації і видозмін у просторі й часі та трансформації з одного стану в інший. Субстанція може проявляти себе у трьох формах – як речовина, енергія та інформація і, у той же час, вона становить цілісність та єдність реального світу.

Субстанція служить основою пізнання світу та виникнення й розвитку різних наук, але якщо науки про природу детерміновані об'єктивними законами, то суспільні – рівнем економічної свідомості та економічного розвитку, де природа відіграє роль фону, на якому розгортаються драматичні події соціально – економічного характеру внаслідок активних дій людей у процесі виробництва.

Наука про облік вивчає інформацію, як одну із форм матерії, тому її логічно віднести до інформаційних наук роблячи акцент на базовій субстанції - інформації вимірюючи кількісні параметри об'єктів спостереження, при цьому методи обробки даних (у тому числі подвійний запис) підпорядковують процесу отримання інформації у всьому їх різноманітті.

Навіть непосвячена у таємниці обліку людина розуміє, що для успішного ведення бізнесу найважливішим елементом у роботі менеджерів, які відповідають за фінансові результати конкретних бізнес-процесів, є достатній обсяг інформаційних ресурсів, як фактор управління і виробництва, а не подвійний запис.

Для менеджменту важливим є продукт обліку – інформація, яку повинна давати облікова служба, а яким чином ця служба отримує інформацію їй не цікавить.

Система обліку повинна працювати на результат, який виступає у ролі системоутворюючого фактора. Результатом роботи облікової служби за всіма канонами справжньої науки завжди була, є і буде інформація.

На жаль, поняття «інформація» у лексиконі бухгалтерів з'явилося лише у середині 70-х років ХХ століття, хоча сутність інформації уперше була розкрита Н.Вінером ще у 1948 році.

Необізнаність бухгалтерів із сутністю інформації породила міф про те, що центральною проблемою обліку є визначення кореспонденції рахунків і складання звітності, що з наукової точки зору є абсурдним твердженням, оскільки методів обробки даних й отримання інформації може бути безліч, а не лише один подвійний запис.

Не вина, а біда бухгалтерів полягає в тому, що вони не зрозуміли до кінця своєї ролі у генеруванні інформації для бізнесу і за середньовічною традицією всю енергію спрямовували на пошуки формального пояснення методів визначення фінансових результатів у звітній формі під назвою «баланс». Проте, відомо, що констатацію отримання прибутків чи збитків не можна уважати єдиною метою обліку, оскільки важливо знати інформацію не тільки про фінансовий стан, а й про явища і процеси господарської діяльності і фактори, які зумовили фінансові результати.

На підприємстві відбуваються паралельно і одночасно два види діяльності:

- фінансова, яка відображає грошовий (фінансовий) зріз ведення бізнесу, коли факти фіксуються у фінансовому обліку (бухгалтери вперто називають фінансовий облік бухгалтерським, чим вносять плутанину у розкриття сутності окремих видів обліку);
- господарська, яка пов'язана з виконанням поточної роботи різних бізнес-процесів, що вимагають контролю з боку управлінського персоналу за раціональним витрачанням факторів виробництва, формуванням собівартості окремих видів продукції, рентабельністю виробництва тощо.

Господарська діяльність здійснюється в реальному часі та передусе фінансовій, яка завжди дає інформацію про минулі події. Крім того, треба мати на увазі, що фінансовий результат є наслідком здійснення господарської діяльності та рівня управління нею. Відсутність належної системи обліку господарської діяльності унеможлиблює надійний контроль ресурсів і процесів створення готового продукту виробництва і його збуту на ринку.

В обліковій науці склалася ситуація, коли дослідження проблем вимірювання фактів господарської діяльності практично здійснюються однобоко в одній підсистемі фінансового обліку.

Практика свідчить про те, що фінансовий облік здійснюють усі без виключення підприємства, організації та установи, як це передбачено законом, а господарський облік здійснюють в Україні лише ентузіасти (управлінський або його окремі елементи, за нашими даними не більше 10%, а стратегічний – близько 1%).

Інформація, як системоутворюючий фактор, об'єднує усі види обліку в єдине ціле, у якому кожний з видів утворює підсистему зі своїми специфічними завданнями, функціями і методами збору даних та їх перетворенням на інформаційні ресурси для цільових користувачів.

Сукупність підсистем утворюють облікову систему, яка становить собою не просту суму підсистем, а таку, що створює додатковий ефект за рахунок самоорганізації, який називають синергетичним, який породжує нову якість системи на основі розширення обсягу інформаційних ресурсів та їх використання працівниками системи управління.

Цілісна система обліку має завершену структуру, в якій підсистеми виступають як інваріанти системи із стійкими зв'язками і відношеннями, кожний з яких готує оригінальну інформацію для певного кола користувачів:

- інваріант 1. Фінансова підсистема загальної системи обліку дає інформацію, яка призначена для управління фінансовими ресурсами підприємства. Облік організують за законом і правилами подвійного запису у звичних для бухгалтерів формах;
- інваріант 2. Операційний (управлінський) облік який призначений давати інформацію для менеджерів нижчого рівня управління з метою контролю виконання календарних (щоденних) операцій господарської діяльності підприємства. Мета – контроль ресурсів, бізнес-процесів та технологічних операцій;
- інваріант 3. Стратегічний (прогнозний) облік призначений збирати інформацію для вищого рівня управління про тенденції розвитку підприємства і коригування його фінансової і господарської діяльності під впливом збурення внутрішнього і зовнішнього середовищ на перспективу від 3 до 10 років. Мета – адаптація до змін середовища на основі стратегічного планування.

Спільним елементом усіх інваріантів обліку, який об'єднує їх у загальну систему, є системоутворюючий фактор – інформація, як продукт для управління бізнесом та його адаптації до постійних змін в економічній сфері.

3.4. Інформація для економічної безпеки підприємства

Проблему визначення обсягу інформаційних ресурсів для менеджменту в умовах розвитку бізнесу в конкурентному середовищі по праву в наші часи відносять до числа найактуальніших. На цю проблему вказував І. Ансофф ще в кінці 80-х років ХХ століття у зв'язку з ускладненням умов ведення бізнесу.

Так, якщо прийняти тенденцію про наростання складності умов для ведення бізнесу на початку 1900-х років за одиницю, то за період з 1900 до початку 1930-х років складність становила 2 одиниці, з 1930-х до початку 1950-х – 3, з 1950-х до початку 1970-х – 4, з 1970-х до початку 1990-х років – 5 одиниць [63, с.40].

Якщо продовжити цей ряд, то за логікою І. Ансоффа складність до 2020 року зростає ще у кілька разів, а надалі темпи змін середовища до 2030 року посиляться у зв'язку з розвитком нової економічної формації, яка носить назву постіндустріального (інформаційного) суспільства.

Ці дані не потрібно сприймати за абсолютну істину, оскільки наведені зміни середовища лише метафорично характеризують тренд розвитку світової тенденції щодо ускладнення середовища для ведення бізнесу, який повинен постійно пристосовуватися до змін середовища і коригувати свої дії у відповідності до змін правил гри в економічній системі держави, але автор справедливо акцентує увагу на тому, що зміни в економіці вимагають нових методів управління й отримання інформаційних ресурсів.

Серед основних завдань інформатизації суспільства особливу роль має інформаційна безпека держави та бізнесу. Розкриття сутності поняття «інформаційна безпека» є одним з важливих завдань наукового аналізу.

Будь-яке вчення лише тоді досягає зрілості і досконалості, коли воно розкриває сутність досліджуваних явищ, має можливість передбачати майбутні зміни не лише у сфері явищ, а й у сфері сутностей.

Пізнання сутності інформаційної безпеки можливо розвивати лише на основі абстрактного мислення, створення теорії досліджуваного предмета, усвідомлення внутрішнього змісту, виявлення характерних ознак, розкриття сутнісних характеристик поняття безпеки.

В історичному процесі складається структура предмета, тобто єдність внутрішнього змісту і зовнішніх проявів, співпадаючих і неспівпадаючих суперечливих сутностей.

Сутність є особливою категорією філософії, яка розкриває сукупність глибинних зв'язків, відносин і внутрішніх законів, що визначають основні риси і тенденції розвитку речей, явищ і процесів. Сутність може вважатися пізнаною тоді, коли відомі причини виникнення і джерела розвитку об'єкта пізнання, шляхи його формування або технічного репродукування, якщо в теорії або на практиці створена його достовірна модель. Одна й та сама сутність може мати множини різних явищ.

Сутність проявляється і досягається в мисленні людини і розкривається в дефініції, яка виражає родові поняття об'єкта дослідження. Інформаційна безпека є поняттям, яке характеризує певний процес управління загрозами та небезпеками. Відповідно видові поняття «інформаційна безпека» означає процес управління загрозами та небезпеками в інформаційній сфері, саме тому інформаційна безпека є невід'ємною складовою загальної безпеки, чи то національної, чи то регіональної, чи то міжнародної. Аналіз інформаційної безпеки передбачає розгляд сукупності таких об'єктивних факторів формування інформаційних ресурсів, як:

- задоволення потреб громадян, суспільства, держави і світового співтовариства;
- залежність індивідів, суспільства і держави від рівня розвитку цифрових технологій;
- наявність широкого кола загроз і небезпек, якими має управляти система інформаційної безпеки [7, с. 31].

Інформаційна безпека є компонентом загальної проблеми безпеки людини, держави і суспільства. Вона орієнтована на захист значимих або вже згаданих суб'єктів інформаційних ресурсів та законних інтересів різних користувачів.

Зміст поняття «інформаційна безпека» розкривається у процесі практичної діяльності, наукових дослідженнях, а також нормативно-правових документах. Так, визначення інформаційної безпеки було дано у законі «Про участь у міжнародному інформаційному обміні», у якому розглядають стан захищеності інформаційного середовища суспільства, що передбачає його формування, використання і розвиток в інтересах громадян, організацій і держави. Ця трактовка звужує складну проблему, оскільки виходить з того, що захист інформації та інформаційної інфраструктури становить собою зміст інформаційної безпеки. При цьому наголос робиться в основному на технічний бік проблеми.

Дещо інше визначення інформаційної безпеки міститься у Доктрині інформаційної безпеки України, де її визначають як стан захищеності національних інтересів у інформаційній сфері, що визначається сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільства і держави [8].

З цього визначення випливає, що зміст поняття безпеки базується на інтересах суб'єктів суспільних відносин, які мають відношення до інформаційної сфери, від збалансованості яких залежить рівень загроз чи безпеки.

У науковій літературі, поки що, не вироблено концепції консолідованого погляду на зміст поняття «інформаційна безпека». Для одних воно відображає стан, для інших процес, діяльність, здатність, систему гарантій, властивість, функцію тощо. Відтак, постає необхідність в угрупованні напрямів визначення аналізованого поняття.

Так, наприклад, представник першого напрямку за нашою умовною класифікацією, Ю.А. Фісун характеризує таку складну систему, як

інформаційна безпека, дещо спрощено, зводючи її до абстрактного стану середовища: «стан захищеності інформаційного середовища, який відповідає інтересам держави і за якого відбувається формування, використання і можливості розвитку незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх інформаційних загроз» [9, с.44]. Такої ж позиції також дотримуються й розробники концепції інформаційної безпеки центру Разумкова, а також деякі українські дослідники, які вважають за необхідне визначати інформаційну безпеку як стан захищеності.

Так, Авраменко В.А. та Гасеський В.К. визначають інформаційну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, який виключає можливість заподіяння їм шкоди через неповноту, невчасність і недостовірність отриманої інформації, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок поширення законодавчо забороненої чи обмеженої для поширення інформації [10, с.10], у той час, коли О.Г. Додонов визначає інформаційну безпеку як стан захищеності інформаційного простору, який спрямований на формування та розвиток цього простору в інтересах особистості, суспільства та держави, що призводить до надто широкого трактування поняття безпеки. [11, с.14]. Аналогічного погляду дотримується й інший російський дослідник цієї проблеми І.Н. Панарін, роблячи акцент на ролі політичної еліти, яка може протистояти інформаційному впливу. Він зазначає, що інформаційна безпека – це стан інформаційного середовища суспільства і політичної еліти, який сприяє її формуванню й розвитку в інтересах керівництва країни, громадян і суспільства [11, с.243].

Дещо в іншому ракурсі трактує інформаційну безпеку А.А. Тер – Акопов, який репрезентує позицію другого напрямку. Під інформаційною безпекою він розуміє стан захищеності інформації, яка захищає життєво важливі інтереси людини [13, с.33]. У рамках цього напрямку дається визначення інформаційної безпеки як стану, тенденцій розвитку, умов

життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів і установ, при яких досягається збереження їх якісних характеристик з об'єктивно обумовленими інноваціями в ній, і вільне, відповідне власній природі її функціонування, використання користувачами.

Ряд представників цього напрямку розглядають інформаційну безпеку як стан, який характеризується відсутністю небезпеки, тобто факторів та умов, які загрожують безпосередньо індивіду, спільноті або державі з боку інформаційно – комунікаційного середовища. Прибічники такого підходу розглядають інформаційну безпеку як стан і процес захищеності особи, суспільства, держави від реальних або потенційних загроз [12; 14; 15; 16]. Проте, розгляд безпеки лише у статичному (незмінному) стані, можна назвати обмеженим підходом до проблеми, оскільки таке вивчення інформації не враховує динамізму змін самого поняття безпеки, а також тієї системи, для якої безпека виступає як функція її подальшого розвитку та існування.

Поняття «процес» відрізняється від поняття «стан». Процес означає послідовність станів, пов'язаність стадій їх зміни і розвитку, тобто на відміну від поняття «стан», поняття «процес» акцентує увагу на моменті спрямованості в часі, зміні об'єкта, цілепокладанні, тоді як «стан» відображає лише один момент, певну мить безпеки, а отже не вичерпує її повністю.

Представник третього напрямку В.І. Ярочкін визначає безпеку як «стан захищеності особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз, який базується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства з виявлення (вивчення), попередження, ліквідації, послаблення, відбиття небезпек і загроз, здатних порушити безпеку та позбавити її фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, завдати непоправимої шкоди, закрити шлях для прогресивного розвитку» [17, с. 64].

Застосування динамічного діяльнісного підходу є більш адекватним сутності інформаційної безпеки і, в певній мірі, можна погодитися з таким

визначенням у загальному плані, однак важко сприйняти наведену деталізацією напрямів діяльності, які з часом змінюватимуться, а отже, закладатимуть потенціал нестійкості до самого визначення безпеки та функціонування відповідних суб'єктів.

В.А. Ліпкан вважає, що діяльність з усунення небезпеки особи, суспільства і держави, виникає в ході вирішення суперечності між такою об'єктивною реальністю, як небезпека, і потребою розумної сутності, соціального індивіда, соціальної групи щодо попередження їх можливих негативних наслідків [18].

В цьому випадку функціонування системи інформаційної безпеки зводиться лише до реагування, тоді як превенція лишається поза увагою. Саме тому інформаційна безпека становить собою діяльність органів державного управління.

Звідси можна зробити важливий висновок про те, що слід діяти активно, здійснюючи вплив на джерела інформаційної небезпеки. При цьому щодо змісту інформаційної безпеки доцільно використовувати не поняття «інтереси», а більш фундаментальне поняття «цінності», через те, що у цінностях знаходять вираження інтереси суб'єктів суспільних відносин, зіткнення яких породжує загрози.

Існує й така точка зору, яка передбачає, що у самому загальному вигляді під інформаційною безпекою можна розуміти здатність суб'єкта зберігати свої системотворчі властивості, основні характеристики при патогенних, дезорганізуючих, деструктивних впливах на кіберпростір, інформаційно – комунікаційні технології. Прибічники цього погляду виходять з того, що безпека та її дотримання становлять собою різні поняття, через те, що безпека виражає характеристику стану соціальної спільноти, тоді як дотримання безпеки – це діяльнісна характеристика, тобто діяльність органів державної влади і управління з підтримання безпеки [19].

У цьому аспекті безпека усвідомлюється як основа цілепокладання політики, а дотримання безпеки – як діяльність з досягнення безпечного стану суспільства або соціальної групи.

Поширеним є також визначення поняття інформаційної безпеки, як виду суспільних інформаційних правовідносин щодо створення, підтримки, охорони та захисту бажаних для людини, суспільства і держави безпечних умов життєдіяльності, суспільних правовідносин, пов'язаних із створенням, поширенням, зберіганням та використанням інформації [20].

У цьому визначенні інформаційна безпека покликана створити умови для реалізації національних інтересів за допомогою усього арсеналу засобів, що є в розпорядженні підприємств. У цьому сенсі ми вважаємо, що найвища мета політики інформаційної безпеки — вільний розвиток і процвітання суспільства.

Отже, інформаційна безпека являє собою одне з найважливіших понять у науці і різних сферах людської діяльності. Сутність і комплексність цього поняття визначається характером сучасного інформаційного суспільства.

Для розкриття сутності та змісту інформаційної безпеки важливим є зв'язок останньої із політикою держави. Складовою політики держави, як регулятора суспільних відносин відповідно до гуманістичних норм, є обов'язок дотримання інформаційної безпеки особи, суспільства та держави.

Інформаційна безпека, яка стає однією з основних характеристик досягнення стійкого розвитку економіки підприємств, виступає в якості базової цінності держави. Водночас, ціннісні орієнтації, що ґрунтуються на уявленнях про інформаційну безпеку в різних суспільних групах і окремих осіб, не завжди співпадають, тому держава повинна регулювати процес інформатизації суспільства. Саме у цьому сенсі знаходить свій безпосередній вплив держава, яка за допомогою системи спеціалізованих органів розробляє нормативну базу, що виражає загальні цінності у сфері інформаційної

безпеки та враховує потреби різних категорій користувачів в необхідному обсязі різноманітних інформаційних ресурсах.

Інформаційна безпека в наші часи стає однією з найважливіших складових національної безпеки, оскільки процес управління загрозами та небезпеками для державних і недержавних інституцій та окремих громадян здійснюється через інформаційний суверенітет України, який передбачає:

- розробку категорійно – понятійного апарату, що характеризує функціонування інформаційної сфери;
- вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційного середовища;
- впровадження новітніх технологій у цій сфері;
- наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну;
- активне залучення засобів масової інформації до боротьби з корупцією, зловживанням службовим становищем, іншими явищами, які загрожують національній безпеці України;
- неухильне дотримання конституційного права громадян на свободу слова доступу до інформації; недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції;
- вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України.

Інформаційну безпеку відносять до молодих наук, тому розкриття її сутності та значення для економічної, технічної, гуманітарної, військової й інших сфер діяльності вимагає розробки понятійного апарату. Понятійний апарат дає можливість науковцям і практикам однозначного тлумачити і

розуміти зміст науки та її сутність. У зв'язку з цим наводимо деякі найбільш вживані терміни цієї науки.

Інформаційні відносини - категорія суспільного життя, яка відіграє основну роль у сфері комунікацій, оскільки вони виникають у всіх сферах економічних економіки, у діяльності людини і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації.

Завданням держави повинен бути **інформаційний суверенітет**, під яким розуміють здатність держави контролювати і регулювати потоки інформації поза межами держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, дотримання національної безпеки держави [21].

Інформаційна сфера будь – якої країни світу надзвичайно розвинута, тому у ній стає дедалі більш актуальною також система понять та їх тлумачення. Поняття дають можливість краще розуміти цю особливу галузь знань і спілкуватися людям один з одним однозначно сприймаючи зміст інформаційних повідомлень.

Інформаційний простір (національне середовище) вказує на деяку сукупність даних на території держави та перетворення їх на інформаційні ресурси суспільства, що має певну структуру:

- інформаційне середовище, в якому здійснюються інформаційні процеси та інформаційні відносини щодо створення, збирання, відображення, реєстрації, нагромадження, збереження, захисту і поширення інформації, інформаційних продуктів та інформаційних ресурсів, на які поширюється юрисдикція держави;
- сукупність національних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, які дозволяють на основі єдиних принципів і загальних правил формувати інформаційну взаємодію громадян, суспільства і держави з їх рівним правом доступу до відкритих інформаційних ресурсів та максимально повним задоволенням інформаційних потреб суб'єктів держави на всій її території з

додержанням балансу інтересів на входження у світовий інформаційний простір і досягнення інформаційної безпеки відповідно до Конституції України та міжнародних правових норм.

Інформаційна інфраструктура, як сукупність взаємодіючих систем з виробництва, нагромадження, збереження і розвитку інформаційних продуктів та їх доставки, виробництва інформаційних технологій, сервісного обслуговування інфраструктури і системи підготовки спеціалістів.

Інформаційна система, яка являє собою організаційно впорядковану сукупність даних, що надходять в систему з інформаційного поля, процесор з переробки даних в інформацію на основі інформаційних технологій та засобів для здійснення інформаційних процесів., а на виході з системи - отримання набору різноманітних інформаційних ресурсів для користувачів.

Інформаційні ресурси -- масив повідомлень різного призначення та інформаційного змісту, який здатний задовольнити будь – які потреби кожного з користувачів, що дозволяє ухвалювати рішення стосовно виконання функцій відповідальних осіб за результати їх діяльності. Ці ресурси можна поділити на такі групи:

- сукупність документів універсального призначення в інформаційних системах, які обслуговують користувачів (бібліотеки, архіви, банки даних тощо);
- організовану сукупність інформаційних продуктів певного цільового призначення, що необхідні для задоволення інформаційних потреб громадян, суспільства, держави у певній сфері життя чи діяльності.

Інформаційні технології = поняття, що характеризує процес перетворення отриманих фактів економічної діяльності в масив інформаційних ресурсів за допомогою технічних та інтелектуальних засобів обробки даних, який включає:

- цілеспрямовану організовану сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, яка має високу

швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування;

- цілеспрямовану організовану сукупність алгоритмів, інформаційних процесів для створення і використання інформаційних продуктів або надання інформаційних послуг;
- технологічний процес, предметом перероблення й результатом якого є інформація;
- процес матеріалізації знань у продукцію і послуги за допомогою комп'ютерно-телекомунікаційних систем;
- систему методів і способів використання комп'ютерної техніки та систем зв'язку для створення, пошуку, одержання, відображення, реєстрації, накопичення, збереження, захисту і поширення інформаційних продуктів.

Інформаційне середовище – являє собою усталене поєднання між об'єктами і суб'єктами національного інформаційного простору України, інформаційної інфраструктури та інформаційних ресурсів, що взаємодіють в інформаційних процесах.

Інформаційний ринок – наявність попиту та пропозиції в інформаційному середовищі, що являє собою цілісну систему економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, інформаційної продукції та послуг за межами підприємства.

Інформаційний продукт (продукція) – масив повідомлень, який виражений у формалізованому вигляді на різних матеріальних носіях і поділяється на:

- документовану інформацію, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб внутрішніх користувачів;

- документовану інформацію, яку підготовлено відповідно до її призначення чи задоволення специфічних потреб, які вирішують конкретні ситуації в роботі виконавців;
- створену виробником сукупність документованої інформації, відомостей, даних і знань, які призначені для інформаційних потреб зовнішніх користувачів.

Інформаційна підтримка – сервісні інформаційні послуги для системи менеджменту засобами систем баз даних і баз знань з метою контролю процесів виробництва, торгівлі, управління, навчання, наукових досліджень чи будь-якої іншої діяльності у всіх сферах життя суспільства, які спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб людини, суспільства та держави [2].

Інформаційне поле – поняття філософії у сфері інформатизації суспільства, яке у широкому розумінні вказує на наявність взаємодіючих об'єктів матеріального світу в просторово – часовому континуумі з їх здатністю відображати у свідомості людей (ідеальному світі) їх багатосторонніх інформаційних характеристик, а вузькому сенсі - виражає частину економічного середовища, в якому відбуваються економічні факти господарської діяльності, за якими організують моніторинг з метою отримання інформаційних ресурсів для контролю явищ і процесів у природі, суспільстві та мисленні людей. Поле включає:

- сукупність матеріальних, енергетичних та інформаційних субстанцій окремих об'єктів, які є елементами інформаційного поля Землі та Всесвіту;
- просторово-часові вібрації (інформаційно – розпорядницькі структури), що містять відомості про минуле, сьогодення і майбутнє Всесвіту.

Інформаційне суспільство (постіндустріальне) – суспільство, яке настає і розвивається після аграрного, що базується на використанні

природних ресурсів, індустріального – що базується на використанні природних ресурсів і різних видів енергії.

В інформаційному суспільстві на перший план в економічному середовищі виходять не матеріальні та енергетичні ресурси, а інформація, як найважливіший ресурс виробничих процесів. Роль природних ресурсів та енергії зменшується внаслідок розвитку нанотехнологій, які потребують знань, які мінімізують виробничі потреб в природних ресурсах і енергії:

- в інформаційному суспільстві більшість працівників виробничої сфери займаються створенням, збиранням, відображенням, реєстрацією, нагромадженням, збереженням і поширенням інформації, особливо її вищої форми – знань;
- це таке суспільство, в якому діяльність людей ґрунтується на використанні послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій і технології зв'язку.

Під інформатизацією розуміють процес генерування для суспільства необхідних інформаційних ресурсів, що вимагає розробки і використання сукупності взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально – економічних, науково – технічних, виробничих процесів, спрямованих на створення умов для збору даних та їх обробки з метою задоволення інформаційних потреб користувачів. Основою інформатизації є створення, розвиток і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки, а також діяльність, що спрямована на створення і широкомасштабне використання в усіх сферах життя суспільства інформаційних та комунікаційних технологій.

Інформація є субстанцією матерії, яка пізнається людиною через органи відчуття безпосередньо або за допомогою приладів і являє собою набір фактів про оточуюче середовище. В економіці факти являють собою:

- документовані або публічно проголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі;
- відомості про осіб, предмети, технології, засоби, ресурси, події та явища, що відбуваються в усіх сферах діяльності держави, життя суспільства, та навколишньому природному середовищі (незалежно від форми їх представлення), будь-які знання про предмети, факти, поняття проблемної сфери, повідомлення, що стають результатом системи оброблення даних і якими обмінюються користувачі.

Інформаційна війна – процес боротьби між суб'єктами із застосуванням інформації у якості зброї з метою дезінформації людей і досягнення ворогом мети, що передбачає послаблення позицій певної країни в окремих сферах економіки чи дезорганізації суспільного ладу і життя населення.

Інформаційна зброя – повідомлення через інформаційні канали, які можна ідентифікувати із засобами і технологіями, за допомогою яких стає можливим втілити ворожі замисли в життя країни через неправдиву інформацію, яка передається, обробляється, створюється, знищується та сприймається населенням потерпілої сторони без належного аналізу, що призводить до зомбування окремих людей та провокування їх на небажані вчинки.

Інформаційна загроза означає отримання вхідних даних, початково призначених для активізації в інформаційній системі алгоритмів, що не відповідають за звичайний режим функціонування і дають спотворені повідомлення з метою увести користувача в оману [22, с.19].

Тут можливі варіанти, що розкривають ймовірно втручання сторонніх осіб в інформаційну систему з завуальованою метою, яка носить назву сугестії - прихованого інформаційного впливу на систему, що самонавчається і сугестивного впливу, що формує в інформаційній системі, яка самонавчається, приховані від неї самої цілі.

Зважаючи на той факт, що структура системи внутрішньої інформаційної безпеки неможливо уявити поза контекстом загроз та небезпек, важливим її елементом є класифікація загроз, яка дозволяє окреслити напрями безпечного її функціонування [23].

В наш час значимість такого аспекту функціонування підприємства, як економічна безпека, постійно зростає. Досягнення економічної безпеки в умовах конкурентного середовища стає основою існування будь-якого підприємства. Економічна безпека підприємства при цьому трактується як можливість ефективно досягати основної мети своєї діяльності в ринковій економіці - отримувати прибуток за рахунок виконання підприємством своїх функцій в умовах впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Поняття «загрози безпеці» відображає такі зміни у зовнішньому і внутрішньому середовищі бізнесу, які призводять до негативних змін у його діяльності.

Предметом загроз, можуть виступати ті складові господарської системи підприємства, параметри яких можуть вийти за допустимий інтервал. Існують різні класифікації загроз економічної безпеки підприємства.

За відношенням до суб'єкта загрози можуть бути зовнішніми і внутрішніми:

- зовнішні загрози обумовлені впливом зовнішнього середовища - політична і економічна нестабільність, загострення глобальних екологічних проблем, непередбачувана реакція торговельних партнерів, ембарго, війна, епідемія та інші;
- внутрішні загрози обумовлені збуренням середовища в роботі самого підприємства. При цьому внутрішні фактори можуть як посилювати, так і послаблювати дію зовнішніх загроз, і навпаки;
- виділяють також реальні загрози, коли вже відбулися зміни середовища і потенційні, які можуть статися за якихось умов.

Існують загрози, які **цілеспрямовано створюються іншими суб'єктами, і такі, що виникають стихійно** за наслідками випадкових подій.

Загрози можуть носити **опосередкований характер**, діяти за певних додаткових умов, і **виявлятися безпосередньо**, прямо викликаючи негативні зміни.

Розрізняють **загрози**, які породжують негативні зміни **через короткі часові інтервали (в свою чергу вони бувають регулярними і спорадичними), і перспективні**, прояв яких може наступити **через тривалий період часу** після виникнення даної загрози. **Вони, в свою чергу, поділяються через тривалий вплив на економічні, політичні, соціальні та екологічні процеси.**

Виявлені загрози можна віднести до таких, які **частково піддаються нейтралізації** і до таких, які **не піддаються свідомому управлінню**. Найбільше практичне застосування знайшла класифікація загроз економічній безпеці за **сферою їх виникнення**. В цьому контексті виділяють **такі загрози [24]:**

- **підприємству** як цілісній системі – фінансова неспроможність, некомпетентний менеджмент або компрометація репутації, яка призводить до конкурентної неспроможності;
- **інформаційній системі** – витік стратегічно важливих відомостей;
- **системі матеріальних активів** – фізичне зникнення (знищення або пропажа) чи псування;
- **системі нематеріальних активів** – їх ліквідація (наприклад, відкликання ліцензії, не продовження сертифіката та інше);
- **фінансовій системі** – крадіжки, нераціональне використання готівки;
- **перспективам розвитку** – несприятлива ринкова кон'юнктура, опір персоналу змінам, нехтування новими технологіями, технічними досягненнями, методами управління тощо.

Зрозуміло, що зазначені загрози не є взаємовиключними, а перетинаються одна з одною. Будь-яка класифікація до певної міри умовна. **Залежно від джерела виникнення** загрози економічній безпеці підприємства ділять на **об'єктивні і суб'єктивні**. Об'єктивні виникають без участі й волі підприємства або його службовців, незалежні від прийнятих рішень чи дій менеджерів - це стан фінансової кон'юнктури, наукові відкриття, форс-мажорні обставини тощо. Їх необхідно розпізнавати і обов'язково враховувати в управлінських рішеннях.

Суб'єктивні загрози породжені **навмисними або ненавмисними діями людей**, різних органів і організацій, в тому числі державних і міжнародних підприємств – конкурентів, тому їх запобігання багато в чому пов'язано з впливом на суб'єктів економічних відносин. В цілому, джерелами загроз економічній безпеці можуть бути [25]:

- **зовнішні джерела:** - ринок - зміна попиту, курсів валют, продуктової лінійки, вартості кредитів, посилення конкуренції;
- **недобросовісна конкуренція** та інші незаконні дії третіх осіб, спрямовані проти підприємства;
- **загрози репутації підприємства** з державних, політичних, релігійних та інших мотивів, які виходять від органів державної влади та громадських організацій;
- **промислові катастрофи**, аварії, терористичні акти, стихійні лиха;
- **персонал** - розголошення конфіденційної інформації, умисні порушення контрольних процедур з метою розкрадання, недбалість, саботаж;
- **недосконалість механізму контрольних процедур** (відсутність необхідного контролю, незнання їх персоналом).

Фактори економічної безпеки підприємства - це комплекс навколишніх умов, що впливають на параметри безпеки. Ці фактори поділяють на **внутрішні і зовнішні**.

Зовнішні фактори при цьому можна поділити на три підгрупи [26, с.170]:

- **макроекономічні:** стадія розвитку економіки країни, стабільність господарського законодавства, рівень інфляції, паритет валют, купівельна спроможність населення, стан фінансової системи, державна політика (антимонопольна, інвестиційна, податкова, інноваційна, регуляторна, зовнішньоекономічна, цінова);
- **ринкові:** споживчий і виробничий попит, рівень цін на сировину і готову продукцію, динаміка конкуренції в регіоні і галузі, поведінка конкурентів, ємність ринку, платоспроможність контрагентів;
- **інші:** темпи науково-технічного прогресу, демографічні тенденції, криміногенна обстановка, природно - кліматичні фактори та інші.

Сукупність внутрішніх факторів економічної безпеки можна поділити на такі групи [26]:

- **фінансові:** структура та ліквідність активів, структура капіталу, наявність власного оборотного капіталу, рівень рентабельності, прибутковість інвестиційних проектів, дивідендна політика тощо;
- **виробничі:** використання оборотних і необоротних засобів, стан і структура основних засобів, система контролю якості, дотримання норм витрат ресурсів, структура собівартості;
- **кадрові:** організаційна структура управління, мотивація персоналу, наявність стратегії розвитку, кваліфікація і структура персоналу, параметри оплати праці, рівень раціоналізаторської активності, соціальні заходи;
- **матеріально-технічне постачання та логістика:** рівень витрат на придбання ресурсів, складування і підготовку виробництва, диверсифікація поставок сировини, якість сировини, ритмічність поставок, використання сучасних технологій;

- **інвестиційно - технологічні:** витрати на науково-дослідні та дослідно-конструктивні роботи та їх ефективність, наявність інвестиційних ресурсів, рівень інноваційної активності;
- **збутові:** асортимент продукції, цінова політика, портфель замовлень, ступінь диверсифікації споживачів, політика розрахунків зі споживачами, готовність відвантаження, проведення маркетингових досліджень;
- **екологічні:** зниження шкідливих викидів в навколишнє середовище, впровадження нових технологій, здійснення природоохоронних заходів.

Наведеними класифікаціями факторів, що впливають на економічну безпеку підприємства, не вичерпуються можливості застосування й інших критеріїв групування загроз і небезпек. Джерелами небезпек та загроз також можуть бути:

- можливість прогнозування (прогнозовані, непередбачені);
- можливість запобігання (форс-мажорні, передбачувані);
- ймовірність настання (явні, латентні);
- значимість або істотність збитку (несуттєві, істотні, значні, катастрофічні);
- ступінь імовірності (неймовірні, малоімовірні, ймовірні, досить імовірні, неминучі);
- здійснення в часі (безпосередня, близька, далека);
- здійснення в просторі (макросередовища, мікросередовища, внутрішнього середовища);
- спосіб здійснення (промислове шпигунство, розкрадання, вербування і підкуп персоналу, психологічний вплив на персонал, технологічний доступ та інші).

Розробка і деталізація класифікатора загроз і небезпек на підприємстві здійснюється службою безпеки спільно з іншими службами управління, оскільки вони виконують профілактичну роботу із запобігання проявам можливих зловживань з боку своїх працівників. Інша справа, коли загрози виникають з боку зовнішнього середовища і тут основну роль у попередженні нанесення шкоди підприємству відіграє служба безпеки.

Наростання темпу складності умов ведення бізнесу в конкурентному середовищі вимагає кардинальної зміни парадигми генерування інформації, оскільки існуюча теорія, так званого, бухгалтерського обліку, неспроможна надалі справитися з цим завданням. Бухгалтерський облік обмежений своєю методологією і не може дати ніякої іншої інформації, крім фінансової.

Парадокс цього обліку полягає у тому, що він дає інформацію про рух фінансів підприємства у грошовому еквіваленті (витрати ресурсів, доходи від збуту продукції і загальний фінансовий результат діяльності, який отримує підприємство за минулий період), тоді коли події операційної діяльності бізнесу, від якої залежить цей результат, залишаються поза контролем через відсутність облікової інформації про господарську діяльність.

Потрібно бухгалтерам зрозуміти, що на підприємстві відбуваються два паралельних процеси діяльності:

- господарський - пов'язаний з трансформуванням отриманих ресурсів із зовнішнього середовища в готовий продукт, роботу чи послуги за допомогою засобів праці та залучення робочої сили. У результаті трансформації ресурсів формується собівартість продукції. Операційну діяльність з виготовлення продукції пов'язують з перетворенням матеріальних ресурсів і контролем за їх раціональним споживанням. Цей контроль здійснюють менеджери нижчого і середнього рівня управління. Отримана у виробничому процесі продукція виходить з підприємства у зовнішнє середовище;

- фінансовий - стосується виключно процесу формування грошового потоку та його раціонального використання. Зрозуміло, що фінансовий результат, в основному, залежить від логістичної, виробничої та збутової діяльності, а також від якості управління, а не мистецтва розподілу прибутку. Враховуючи це, логічно припустити, що в центрі уваги облікової системи повинні бути не стільки результати минулих фінансових подій, а сучасні події господарської діяльності та їх вплив на цей результат.

Проте, на практиці чомусь результат стає важливішим від того, якими зусиллями його отримано. Таким чином, обліковці давно підмінили процес отримання інформації про економіку підприємства для контролю з боку працівників операційного і стратегічного менеджменту, формальною фінансовою інформацією, яку офіційно розкривають у стандартній фінансовій звітності. Така звітність втрачає свою актуальність навіть у момент її подання користувачам. Справа у тому, що на фінансові результати минулого часу, які засвідчують показники фінансової звітності, менеджери ніяким чином не можуть вплинути і, тим більш, на основі фінансової звітності неможливо пізнати реальність та передбачити майбутній тренд бізнесу.

Асиметрія між незадоволеними потребами менеджменту в інформації про реальні події господарської діяльності в реальному часі та наявністю лише інформації фінансового характеру настільки значна, що вона стає сама по собі загрозою для бізнесу.

Фінансова інформація – це вершина айсберга, яку видно над поверхнею води, а його більша частина скрита від людського ока під водою. Фінансовий облік практично не дає інформації про господарську діяльність, що має своїм наслідком втрату контролю за операційною діяльністю та стає причиною хаосу в управлінській системі.

Мінливість внутрішнього і зовнішнього середовищ підприємства та велика кількість загроз існуванню бізнесу вимагають створення, принаймні на великих підприємствах, служби безпеки, як одного з важливих структурних підрозділів, який необхідний адміністрації для розробки системи безпеки економічних, техніко - технологічних, правових, комерційних, фізичних і режимних компонентів діяльності бізнесу. Її структуру і штат визначає керівник підприємства залежно від особливостей діяльності та масштабів діяльності.

Призначення на посаду начальника служби безпеки, а також його звільнення проводиться керівником підприємства.

Структуру служби безпеки визначають на підставі результатів аналізу функцій цієї служби, які узгоджуються з функціями структури управління, щоб не допустити дублювання функцій, невластивих економічній безпеці.

До її основних функцій служби безпеки відносять:

- організаційно – управлінську, яка впливає на раціональне формування і вдосконалення організаційної структури управління, надає допомогу в організації, координації і взаємодії окремих блоків системи управління для досягнення поставлених організаційних цілей безпеки бізнесу;
- планово – виробничу, пов'язану з розробкою комплексних програм і окремих спеціальних цільових планів діяльності системи безпеки підприємства;
- соціально – кадрову, що передбачає участь у розстановці кадрів, попередженні та локалізації внутрішньо – організаційні конфліктів, створенні здорового робочого стану в колективі;
- адміністративно – розпорядчу, яка включає підготовку рішень з організації та функціонування корпоративної системи безпеки, визначення повноважень, обов'язків, прав і відповідальності працівників сфери безпеки;

- господарсько – розпорядчу, стосовно участі у плануванні й виділенні ресурсів, необхідних для ефективного вирішення завдань безпеки підприємства та підготовці й реалізації заходів з дотримання безпеки;
- обліково – контрольну, орієнтовану на визначення найважливіших напрямів фінансової та господарської діяльності, роботу з організації своєчасного виявлення внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій стійкості та стабільній роботі підприємства, оцінку їх джерел виникнення, налагодження контролю за критичними факторами, що порушують безпеку, ведення обліку негативних факторів впливу на бізнес;
- організаційно – технічну, яка визначає матеріально – технічні та фінансові ресурси для системи безпеки підприємства;
- науково – методичну, що спрямована на нагромадження і освоєння передового досвіду з безпеки підприємства, навчання штатного персоналу, наукове вирішення проблем безпеки, методичний супровід діяльності у цій сфері;
- інформаційно – аналітичну, що передбачає цілеспрямований збір, зберігання і обробку інформації в галузі безпеки.

Формування служби безпеки підприємства проводиться на основі розроблених документів (статуту та інструкцій), в яких сформульовані цілі, завдання та обов'язки служби.

Мета функціонування служби безпеки підприємства полягає у своєчасному виявленні та нейтралізації умов і причин, що сприяють виникненню збитків. Основні завдання служби безпеки визначаються необхідністю досягнення мети підприємства і являють собою перелік вимог до здійснення заходів за такими напрямками: - захист майна підприємства; безпека персоналу; захист комерційної таємниці тощо.

Структура служби безпеки підприємства та її штат визначається відповідно до цілей, завдань та функцій безпеки бізнесу. Її діяльність

повинна бути спрямована на комплексне вирішення завдань на основі розробленої стратегії і застосування тактичних методів підготовки і проведення заходів щодо досягнення безпеки.

Служба безпеки повинна здійснювати розробку, встановлення і підтримання режимів безпеки, а також контроль за їх дотриманням. Така служба може включати підструктури внутрішньої безпеки, економічної розвідки, фізичного захисту тощо.

У складі служби безпеки підприємства можуть бути утворені інформаційно - аналітичні та допоміжні підрозділи, а також інші організаційні ланки за напрямками безпеки або тимчасові структури із залученням сторонніх фахівців для вирішення комплексних складних завдань безпеки, що визначаються конкретними цілями і складністю обставин.

Взаємовідношення служби безпеки з іншими підрозділами і службами підприємства визначаються спеціальним статутом та організаційно-розпорядчими документами, які оформляються у формі наказів і розпоряджень керівництва підприємства.

Відповідальність служби безпеки перед керівництвом підприємства, його підрозділами та трудовим колективом визначається відповідно до її функцій. За результати своєї роботи вона і її працівники несуть юридичну, дисциплінарну і матеріальну відповідальність. Службі безпеки надається можливість використовувати весь потенціал для вирішення проблем безпеки.

Діяльність служби безпеки полягає у створенні необхідних організаційних, матеріальних і правових, умов виявлення, припинення і попередження посягань на майно, сприятливу комерційну кон'юнктуру, інтелектуальну власність і наукові досягнення, стійкість господарських зв'язків, виробничу дисципліну, соціально - психологічну обстановку, технологічне лідерство, конфіденційну інформацію.

Щодо поняття «інформаційна безпека підприємства» необхідно відзначити, що воно є надзвичайно актуальним на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства, яке супроводжується введенням інформаційних систем в усі сфери діяльності людини. Так, А. Сороковський визначає інформаційну безпеку підприємства як громадські відносини щодо створення і підтримання на належному рівні життєдіяльності інформаційної системи суб'єкта господарської діяльності [27].

М.Ю.Танцюра характеризує інформаційну безпеку підприємства як збереження конфіденційності, цілісності та доступності інформації:

- доступність - як властивість бути досяжним і придатним до використання в інформаційному середовищі;
- цілісність - як захищеність власності розробника на його програму обробки даних, точність і повнота даних для користувача;
- конфіденційність – як властивість та захищеність авторської інформації від несанкціонованого використання [28, с. 451].

З огляду на таку дефініцію інформаційної безпеки, можна погодитися з А. Марущаком, що інформаційна безпека підприємства - це цілеспрямована діяльність його органів і посадових осіб з використанням дозволених методів і засобів з досягнення стану захищеності інформаційної середовища підприємства, що допомагає нормальному функціонуванню і динамічному його розвитку [29, с. 94].

Отже, підсумовуючи зазначене, вважаємо за необхідне підкреслити, що пріоритетним напрямом процесу досягнення інформаційної безпеки підприємства є досягнення таємниці комерційно важливої інформації, що дозволяє успішно конкурувати на ринку товарів і послуг та формувати інформаційну базу з актуальними, доступними, оперативними та повним набором даних про господарську та фінансову діяльність.

Інформаційна безпека повинна спрямовуватися в майбутнє, а отже, вона являє собою не застиглий у часі стан, а динамічний випереджаючий процес

усунення можливих загроз існуванню чи підриву потенційних можливостей бізнесу. Інформаційну безпеку слід розглядати крізь органічну єдність ознак, таких як стан, властивість, а також управління загрозами і небезпеками, за допомогою чого обирається оптимальний шлях з їх усунення і мінімізації впливу негативних наслідків.

Ми не підтримуємо позицій тих дослідників, які зводять інформаційну безпеку лише до захисту інформації, тобто нікому і ні за яких обставин не давати даних про діяльність бізнесу. Інформаційна безпека за своєї суттю є більш широким поняттям і передбачає у тому числі й оприлюднення даних про різні аспекти діяльності підприємства для заінтересованих осіб. Безпека, у нашому розумінні, вимагає найдетальніших відомостей для менеджменту підприємства про минулі, сучасні та майбутні події господарської і фінансової інформації та вплив на фінансові результати позитивних і негативних факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ, знань персоналу, даних про працівників, якість продукції, технічні та технологічні переваги, структуру управління, рівень організаційних, контрольних та інших характеристик бізнесу. Обсяг інформації про роботу підприємства при її поширенні не тільки не загрожує підприємству, а й, створює його позитивний імідж серед покупців і постачальників.

Слід зазначити, що інформаційна безпека - багатогранна сфера діяльності, в якій успіх може принести лише використання системно – комплексного підходу до організації окремої служби. Дослідження інформаційної безпеки підприємства має враховувати той факт, що її сутність розкриває глибинний внутрішній зміст, який знаходить вираз у стійкій єдності усіх багатоманітних і суперечливих форм буття.

Базовою характеристикою інформаційної безпеки слід вважати ймовірність появи загрози підвищеного ризику, реалізації загрози або небезпеки для індивіда, суспільства та держави внаслідок використання незаконно отриманої інформації з намірами нанесення шкоди. Критерієм

ефективності інформаційної безпеки є досягнення високого рівня захисту секретної та важливої інформації при мінімумі затрат на досягнення цієї мети.

Поняття інформаційної безпеки має певну структуру, елементами якої є життєво важливі інтереси соціальної системи, які співвідносяться із зовнішніми факторами у вигляді інтересів наднаціональних або інших національно - державних структур в рамках міжнародного співтовариства. У середині національно - державного утворення його життєво важливі інтереси перебувають у взаємодії з інтересами елементів, які складають це утворення - соціальні групи, еліта, організації, партії, релігійні та етнічні утворення, рухи тощо.

Значимість інформаційно - комунікаційних процесів у сучасному світі дає підстави розглядати інформаційну безпеку як одне з глобальних і пріоритетних завдань політики національної безпеки. Національні інтереси в інформаційній сфері є похідними від національних цінностей.

Сутність і зміст інформаційної безпеки проявляються по - особливому на кожному з рівнів державного управління, зокрема на:

- стратегічному - Кабінет Міністрів України (КМУ);
- тактичному - центральні органи виконавчої влади;
- оперативному - місцеві органи виконавчої влади, провідне місце серед яких посідають місцеві державні адміністрації.

До характеристик, за допомогою яких можна описати таку систему, належать:

- доступність – можливість за прийнятний час отримати потрібну інформаційну послугу будь-яким суб'єктом виконавчої влади;
- цілісність - актуальність і несуперечливість інформації, її захищеність від руйнування і несанкціонованої зміни;
- конфіденційність - захист від несанкціонованого ознайомлення.

Можна також говорити і про інформаційну безпеку в процесі створення умов для захисту інформаційних ресурсів:

- нормативно-правові - закони, нормативно-правові акти, інструкції;
- адміністративні - дії загального характеру, які вживаються органами державного управління для захисту інформації;
- процедурні - конкретні процедури щодо досягнення інформаційної безпеки (правила отримання, ознайомлення, передачі, зберігання та інше);
- програмно-технічні - технічні засоби інформаційної безпеки (носії інформації, обробка, комунікації, захист, допуск до баз даних).

Інформаційна безпека має конкретне визначення, що виходять із таких загальнолюдських цінностей, як права людини, її свобода, економічне процвітання, тому держава бере на себе функцію збереження цих фундаментальних цінностей, гарантуючи інституціям суспільства і кожній людині інформаційну безпеку, а інформаційна безпека дає можливість досягти будь-якій системі (державі та її органам, громадським організаціям, партіям, закладам освіти, медицини, засобам масової інформації, транспортним організаціям, профспілкам, корпораціям, підприємствам, сімейним господарствам і окремим особам тощо) стабільного стійкого стану в умовах впливу внутрішніх та зовнішніх загроз та небезпек та зберігати суттєво важливі параметри для власного існування. Інформаційна безпека сприяє досягненню «гомеостазису» - стану внутрішньої рівноваги системи.

Висновки

Розкриття сутності та значення інформації для суспільства й економічної системи підприємств почалося порівняно недавно. Наукові дослідження інформації почалися лише в кінці 70-х років ХХ століття, коли перед людством постала проблема створення комп'ютерної обробки наростаючого обсягу даних, які неможливо було обробити традиційними методами.

У цей час активізувалися дослідження науковців з розробки теоретичних і прикладних аспектів кібернетики, системології та теорії інформатики. Результати досліджень цих високоінтелектуальних наук виявилися настільки ефективними для розуміння і поглиблення знань в інших галузях науки, що вони справили революційний вплив на «старі», віками усталені поняття наук і мислення фахівців з різних галузей природничих, економічних і гуманітарних наук.

Інформація стала в шаші дні не лише засобом комунікації між людьми, а й одним із факторів виробництва, який здатний мінімізувати потребу бізнесу в інших факторах виробництва при виготовленні традиційних видів продукції чи освоєнні нових.

Але, найважливіше те, що інформація має історичне значення для формування нової економічної формації, яку називають постіндустріальною. Ця формація відрізняється від попередніх тим, що в ній народжується інформаційне суспільство, яке стає не просто феноменом ХХІ століття без його критичного осмислення, а цілеспрямованим процесом максимального залучення у виробництво та суспільне життя інформаційних технологій.

Оцінюючи стан інформатизації суспільства в Україні, можна зробити висновок про те, що процес інформатизації в державі відстає від країн Європи внаслідок занепаду української науки. Ще в 1998 році Україна розробила Стратегію інтеграції до ЄС та прийняла два закони «Про концепцію національної програми інформатизації» та «Про національну

програму інформатизації», але в них, на жаль, не йшлося про формування в державі інформаційного суспільства. Практично в цій сфері за більш, ніж 20 попередніх років мало що зроблено. Складається враження, що парламент продукує закони для проформи (закон 2007 року «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства України на 2007 – 2015 роки» і План заходів з виконання цього закону), але тільки в 2012 році прийнято «Національну систему індикаторів розвитку інформаційного суспільства», виконання якої практично ніхто не контролює. Останній раз питання реалізації концепції інформаційного суспільства заслуховували в 2014 році. То ж закономірно держава відстає у цій сфері на десятиліття від країн світу, не лише розвинутих, а й деяких африканських, наприклад, Руанди.

Особливого значення в суспільстві набуває економічна інформація, яка генерує основний масив кількісних повідомлень про базові цінності життя населення та динаміку їх позитивних чи негативних змін. Інформація формується на різних ієрархічних рівнях - мікро, мезо чи макро.

Економічна інформація зароджується на мікрорівні - на підприємствах, в організаціях та установах різних галузей економіки, тому важливо отримати достовірну і повну картину про їх діяльність, яку може генерувати лише інтелектуальна розвинута система обліку. Інтелектуальну систему здатні створювати такі фахівці з обліку, які добре обізнані з потребами менеджерів, знають їх проблеми щодо виконуваних функцій та інформації для контролю об'єктів за які вони відповідають.

Інтелектуальну систему розробляють в індивідуальному порядку, оскільки система менеджменту на підприємствах завжди носить неповторний індивідуальний характер залежно від умов внутрішнього та зовнішнього середовища. Середовище підприємства вимагає урахування законів формування інформаційного поля, на якому зароджуються факти фінансової та господарської діяльності, а облікова система обробляє факти у

відповідності до вимог менеджменту на інформаційні ресурси для управління процесами.

На жаль, українська держава, в особі органів, що регулюють економічну діяльність, байдуже відноситься до створення сучасної системи обліку, а зосереджують свою увагу лише на використанні примітивної моделі обліку середньовічної епохи під назвою «бухгалтерський облік», яка не пристосована для отримання інформаційних ресурсів про господарську діяльність.

Отже, назріла актуальна проблема економіки, яка вимагає дослідження інформаційного поля бізнесу та розробки облікової системи майбутнього, без якої менеджмент позбавлений надійної бази для контролю за операційною та стратегічною діяльністю в реальному часі, що закономірно призводить до помилкових рішень в управлінні бізнесом та зниження ефективності економіки держави.

Література

1. Природа фірми: походження, еволюція, розвиток / За ред. О.Е. Вільямсона, С.Дж. Вінтера / Пер. з англ. А.В. Куликова; наук. ред., пер. В.П. Кузьменко. – К.: А.С.К., 2002. 336 с.
2. Урсул А.Д. Природа информации. Философский очерк / А.Д.Урсул. – Челябин. гос. акад.. культуры и искусств. Науч.–образов. Центр «Информационное общество», Рос. гос. торгово–эконом. у–нт, Центр исслед. глоб. процессов и устойчивого развития . 2–е изд.– Челябинск: 2010. 231 с.
3. Пушкар М.С. Теорія пізнання у розвитку науки про контроль: монографія. – Тернопіль: Карт – бланш, 2011. 140 с.
4. Климов С. М. Интеллектуальные ресурсы общества. – СПб.: ИВЭСЭП, Знание, 2002. С. 56.
5. Иноземцев В. Л. За десять лет. К концепции постэкономического общества. М.: Academia, 1998. С. 419.
6. Пильцнер П. Безграничное богатство // Новая постиндустриальная волна на Западе. М.: Academia, 1999. С. 415-416.
7. Иванов И.В. Теория информационных процессов и систем. Уч. пособ. – 2-е изд., перераб. и доп.– Белгород: БГТУ, 2014. 203 с.
8. Доктрина інформаційної безпеки України. Указ Президента України від 25 лютого 2017 року.
9. Фісун А.Д. Теоретично – категоріальне осмислення поняття «інформаційна війна» в структурі інформаційно – політичного простору // Інформаційне суспільство. 2011. Випуск 13. С.43-48.
10. Авраменко А.В., Еасецький В.К. Інформаційна безпека в Україні як складова національної безпеки. Зб. Наук. Праць.УАДУ.- К.: УАДУ, 2012. №18. С.9-18.
11. Додонов О.Г. Проблеми організації єдиного інформаційного простору України. _ К.: Науково – технічна інформація. 2000. №3. С.14-18.
12. Панарин И.Н. Информационная война и геополитика.- М.6 Русское слово, 2009. 466 с.
13. Тер-Акопов А.А. Безопасность человека. – М.: Изд. МНЭПУ, 1998. 256 с.

14. Саламова С.С. Теоретические подходы к обеспечению экономической безопасности предприятия // ФЭС: Финансы. Экономика. Стратегия. 2015. №3. С. 29-32.
15. Галузина С.М. Учётно –аналитическая информация в системе обеспечения экономической безопасности предприятия // Труды экономического факультета. Выпуск 1 / Под общ. ред. М.С. Туровской.-Спб: МИЭП. 2011. 196 с.
16. Волкова М.Н. Функциональные направления службы безопасности предприятия // Социально – экономические науки и гуманитарные исследования. 2015. №4. С. 144-147.
17. Ярочкин В.Н. Информационная безопасность. Учебник.М.: ДМК Пресс. 2008. 544 с.
18. Ліпкан В.А. Національна безпека України. Навч. посіб. К.: Кондор. 552 с.
19. Гуцу С.Ф. Правові основи інформаційної діяльності. Нач. посіб Харків: Нац. Аерокосмічний університет. 2009. 48 с.
20. Ібрагімова І.В. Інформаційна політика крізь призму національної безпеки //ЗБ. НАУК. ПРАЦЬ уаду. К.: Вісник УАДУ 20. С 26-40.
21. Харченко Л.С. та ін..Інформаційна безпека України: глосарій. К.: 2004. 136 с.
22. Фурацев В.М. Питання законодавчого визначення понятійно – категорійного апарату у сфері інформаційної безпеки // Інформація і право. 2012. №1(4). С. 46-56.
23. Горбачёв Д.В. Комплексный подход к организации деятельности службы экономической безопасности предприятия // Интеллект. Инновации. Инвестиции. 2014. №1. С. 165= 170.
24. Суглобов А.Е. Экономическая безопасность предприятия. Уч. пособ. М.: ЮНИТИ. 2013. 271 с.
25. Балкова К.М. Особенности формирования службы экономической безопасности предприятия // Экономика и предпринимательство 2014. №11. С.812-814.
26. Чумаченко М.Г., Пушкар М.С. Свобода підприємництва та безпека економічної діяльності бізнесу // Облік та інформаційна система для економічної безпеки підприємства в конкурентному середовищі: матер. міжнар. наук. –практ. конф. Тернопіль: ТНЕУ. 2010. С.11-14.
27. Сороківська О.А., Гевко В.Л. Інформаційна безпека підприємства: нові загрози та перспективи. Електронний ресурс: <http://Journals/khnu.km.ua>.

28. Танцюра М.Ю. Економічний аналіз рівня інформаційного захисту підприємства // Економіка промисловості. - 2011. - № 1. - С. 203-206.: ...
29. Марущак А.Т. Визначення поняття «інформаційні права людини» // Інформація і право. 2011. №2(2).
30. Пушкар М.С. Анатомія бізнесу в інформаційному полі підприємства: монографія / М.С.Пушкар.– Тернопіль: Карт–бланш, 2017. 207 с.
31. Бухгалтерский учёт и психология: монография / под. общ. ред. Н.А.Каморджановой. – М.: Проспект, 2015. – 192 с.
32. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія / А.В. Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.
33. Витгенштейн Л. Логико – философский трактат/ Пер. с нем. Общая ред. и предисл. Асмуса В.Ф. – М.: 1958. 133 с.
34. Пригожин И., Сенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой/Пер. с англ. Общая ред. Аршинова В.И., Климонтовича Ю.Л. и Сачкова Ю.В. – М.: Прогресс, 1986. 432 с.
35. Фейерабенд К. Против метода. Очерк анархистской теории познания. / Пер. с англ. А.Л.Никифорова. – М.: Хранитель, 2007. 413 с.
36. Друкер П. Управление в обществе будущего. Пер. с англ. М.: ООО « ИД Вильямс», 2007. 320 с.
37. Сенге П. Пятая дисциплина. Искусство и практика самообучающихся организаций. - Харьков: 2006. 384 с.
38. Канке В.А. Философия экономической науки. Уч. пособ. – М.: ИНФРА–М, 2009. 384 с. .
39. Щедровицкий Г.П. Оргуправленческое мышление: методология, идеология, технология. – М.: Изд. Артемия Лебедева, 2014. 468 с.
40. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли /пер. с англ. 2–е изд. – М.: ЭКСМО – Пресс, 2001. 480 с.
41. Поппер К. Логика научного исследования / Пер. с нем., под общ. ред. В.Н.Садовского – М.: Республика, 2005. 447 с.
42. Кун Т. Структура научных революций / Пер.с англ. И.З. Налетова. – М.: АСТ, 2009. 310 с.

43. Лакатос И. Фальсификация и методология научно–исследовательских программ. – М.: Медиум, 1995. 184 с.
44. Анохин П.К. Узловые вопросы теории функциональной системы. – М.: наука, 1980. 197 с.
45. Бир С. Мозг фирмы. – М.: Радио и связь, 1993. 416 с.
46. Башнянин Г.І. Метрологічні економічні системи: вступ у загальну теорію і методологію формування економічних параметрів. – Львів: Новий світ, 2000, 2005. 1083 с.
47. Палий В.Ф. Бухгалтерский учёт в экономической информации: монография. – М.: Финансы, 1975. 159 с.
48. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерского учета. – М.: Финансы и статистика, 2000. 496 с.
49. Медведев М.Ю. Экаунтология: компьютерный учет вместо бухгалтерского. – М.: ДМК – Пресс, 2012. 199 с.
50. Цыганков К.Ю. Теория и методология бухгалтерского учёта капитала. Диссерт. на соискание уч. степени доктора эконом. наук. – Новосибирск: 2009. 330 с.
51. Філософія: навч. посіб. / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін. За ред. І.Ф. Надольного. – 3-тє вид., стер. – К.: Вікар, 2002. С.191.
52. Пушкар М.С. Бухгалтерский учёт в системе управления: монография. – М.: Финансы и статистика, 1991. 176 с.
53. Пушкар М.С., Чумаченко М.Г. Идеальна система обліку: концепція, архітектура, інформація: монографія. – Тернопіль: Карт - бланш, 2011. 336 с.
54. Пушкар М.С. Створення інтелектуальної системи обліку: монографія/ М.С.Пушкар. – Тернопіль: карт- бланш, 2007. 152 с.
55. Пушкар М.С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): монографія. – Тернопіль: Карт - бланш, 2006. – 334 с.
56. Теорія бухгалтерського обліку: монографія. / Л.В.Нападовська, М.Добія, Ш.Сандер, Р.Матезіч та ін., за заг. ред.. Л.В.Нападовської. – К.: Київський нац. торг. - екон. у - нт, 2008. 735 с.

57. Еріксон Томас. В оточенні ідіотів або як зрозуміти тих, кого неможливо зрозуміти. – Харків: Фоліо, 2018. 256 с.
58. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях. Под. ред.. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1983. 286 с.
59. Фельдгаузен Э.Э. Нормальная заводско – фабричная отчетность. – М.: 1888. С. 159.
60. Береза А.М. Основи створення інформаційних систем. – К.: КНЕУ, 2001. 214 с.
61. Социально – экономические проблемы информационного общества / Под ред. Л.Г.Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. 430 с.
62. Блюминау Д.И. Информация и информационный сервис. – Л.: Наука 1889. 192 с.
63. Ансофф И. Стратегическое управление. Сокр. пер. с англ. / Науч. ред. и автор предисл. И.И.Евченко. – М.: Экономика, 1989. 519 с.
64. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством. Навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2003. 504 с.
65. Пархоменко О.В., Пархоменко А.О. Інформація і знання – основа суспільно-економічного прогресу// Проблеми науки. - 2008.- № 1. С. 4-5
66. Бондар М.І. Організація управлінського обліку в інвестиційній діяльності// Проблеми науки. - 2008.- № 4. С. 3
67. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности. – М. Бизнес – информ, 1997. 197 с.
68. Винер Н. Кибернетика или связьв животном и машине. 2-е изд. – М.: Советское радио, 1968. 325 с.
69. Берталанфи Л. Общая теория систем- обзор проблем и результатов // Системные исследования. – М.: Наука, 1969. 203 с.
70. Дешко И.П., Трифонов Н.И. Отношения в информационном поле//Вестник МГТУ МИРЭА, 2014. №4. С.63-73.
71. Нонака И. Компания – создатель знания. – М.:Олимп- бизнес, 2011. 366 с.
72. Бурдьё П. Социальное пространство: поля и практики / Сост. и общ. пер. с фр. и послесл. Н.А.Шматко. Ч.1 - Спб.: Алетейя, 2007. 507 с.
73. Флориди Л. Философия информации. См.:
<http://ukcatalogue.oup.com/product/9780199232383.do?keyword=floridi&sortby=>

